नवाः क्वसीव

मल्ल क. सुन्दर

रवि शाक्य, इखाछेँ, यल

नेवाः म्हसीका

(THE NEWAR IDENTITY)

११२० ने. सं.

मल्ल के. सुन्दर

न्हापांगु पिंथना :- ३००० गू
नेपाल संवत् ११२०

थाकू:
सेवा प्रिन्टिङ्ग प्रेस
टेकू, यें।
फोन नं. २४३७५४

कम्प्यूटर सेटिङ्ग:
भरत कृष्ण महर्जन
त्यौड, यें।
फोन नं. २६६७९८

मू :- ५०/- (न्ययेतका जक)

द्यब:
इमेज डिजाइनर
बागबजा: यें।

द्यब: आख:
शरद कसा:
थायमदु, यें।

जि कायूपिं अनीशा व अशिमतयात..............

— सुन्दर

न्ह्यखँ

मल्ल के. सुन्दरजुया न्वचू गुलि ज्वः वयकःया च्वसानं उलिहे ज्वः धयागु खँया दसु थ्व "नेवाः म्हसीका" सफू खः । मल्लजु जिगु न्ह्यःने दनाः वयकःया म्हुतुंहे जितः नेवाःया इतिवृत्ती कनाच्वनादीथें ताल। खुसि न्ह्यानावंथें दिपाःमदयेक न्ह्यानावनाच्वंगु नेवाः म्हसीकाया खँल्हाबँल्हा शैलिं सफू क्ववमचाःतक जितः सालायंकूगु जिंहे मचाः ।

थौंयाम्ह नेवाःनं म्हिगःया नेवाःतय्त थःनालेगु छु चिं ल्यं दनि ? वयकलं "नेपाल" खँग्वः नेवाःया प्वाथं पिहाँवयाः नेवाःतय्गुहे लाहिं ब्वलंकूगु खँयातनं माःथाय् माःकथं भ्याभचाहे बरायमचासे कुलादीगु दु । थौं वहे नेवाःतय् म्हय् क्वँय् व छचंगू जक ल्यं दनिगु खनाः मल्लजुया मिखां हाःगु ख्वबिं जिगु नुगःनापं प्याका बिल ।

नेवाःतय्हे पौरखं बाहा, बही, लाछि, पुखू, चीबहा, देगः, फलेचा, ल्वहँहिति, लुँहितिं देय् न्यन । थुज्वःगु कीर्तियात लिपातक्कं ल्यनेमा धयागु मतिइतयाः ज्याकथंया नांछुनाः छेँबुँ गुथि दयेकाः लःन्हाना थकल । भीगु नुगः गुलि तब्या धयागु स्यूपिं तर, भी महितातयसं भीत थवंथः कचवं ब्वलंकाः भीत धस्वाये मबीकेत थजाः क्वजालय् कुचाथला बिल । थौं भी सीकं वा मसीकं चायेकं वा चायेकं हिन्दू, बौद्ध, मुस्मां, क्रिश्चियन धकाः हालाजूसां न्हापांला नेवाःहे

खः । झीगु धयागु धर्म छुं दुसा नेवाः धर्महे खः । झी न हिन्दू न बौद्ध, न मुस्मां न क्रिश्चियन । नेवाः देय्यागुहे न्हाय् , झी नेवाः कर्पिन्सं लुसिल्वाकल धायेवं झी करकिगु जात व धर्म ज्वनाः ल्वायेगु अले ब्यागलं च्वनेगु झीत मल्वः ।

छक्वः झीदुनेहे वालास्वये-बुसांनिसें दिपय् उइ धुंकाःनं सीम्ह मनू ज्यानाः नौ चुइका व्छयेगु दुनेया दर्शन छुंहे मदयेक मचातय् म्हितेथें नौया कतांमरि ज्याःगु खःला ? मां अबुया ख्वाः स्वयेगुया अर्थ सकसिनं खंगु ख्वाःस्वयेगु धकाः दच्छिइ छक्वः मां अबुया ख्वाःस्वयेगु याःगु जुइला ? हानं छक्वः दुवाला स्वया दिसँ - किजापुजा व भाईटीका छगूहे खःला ? म्हपुजाया अर्थ गोवर्धन पुजां त्याजीके फइला ? सकतांदुपिं नेवाःतय्के धर्म छता मदइला ?

आजुद्यःया भैरवनाथ, अजिमायात भद्रकाली, भ्याय्चाद्यःयात भेडासिं, वास्याःद्यःयात बाङ्गेमुढा झी पुर्खाया नां हिलेवं नेवाःतय् हिनूयादुने न्ह्यानाच्वंगु हिया रंगनं पानावनिला ? झीगु द्यः, देगः, कला, बाजं, प्याखं सकतां यः, तर झी मयः । मयःगु जकनं मखुत आः जि जक ज्यूसा झी सकलें न्हंका व्छये मास्तिवः , मयेका व्छये मास्तिवः, उमि । "न्ह्यस्व लिस्व, थःगु ख्वाः थःम्हं स्व" धयागु मूमन्त्र ज्वनाच्वंपिं नेवाःत त्रिकालदर्शि खः । उपिं न्हनावनी धयागु देय्हे लिकुना वनीगु खः धयागु खँ सकसिनंहे इलय् वाःचायेकूसा बांला ।

नेवाः म्हसीकाय् मल्लजुं नेवाःतय्सं छताजक निताजक मखु देय्या दक्व ख्यलय् थःत पानाः नं देय्या न्हाय् तस्वाका ब्यूगु दसुत ब्वयाब्यूगु दु । थ्व अबु दालाय् मदुगु खँ मखु । थुकिया लागि वयकलं यक्व यक्व दसि न्ह्यःने ब्वयादीगु दु ।

महितातय्सं झीत महिल महिल किन्तु, झीसँहे झीगु भाय् त्वःता वनाच्वंगु हुनिं नेवाः धयाम्ह म्हसीके थाकुल धकाः वयकलं झीत न्वानादीगु दु । तच्वकंहे हिसिदुगु नेवाः भाय्या लिस्सें क्वातुगु , दुग्यंगु झीगु संस्कृति खनीबलय् अजूमचाःपिं सु मदु । झी घायँघायँ अजा-अजिपिन्सं देय्यात माःगु हलंज्वलं सकतां चूलाकाः नेवाः थःहे छगू स्यल्लाःगु राष्ट्र जुयाः क्यना बिल । तःताजिगु भाय् धर्म व जाति दुगु

नेपाःदुने नेवाः राष्ट्र नं दु धयागु खँ थुगु नेवाः म्हसीका सफुतिं कुलाच्वंगु दु ।

मल्लजुं भीत नेवाःतय्‌गु स्यँस्वँ ल्हवयाः क्यनादीगु दु थ्व सफुतिइ । आः भीसँ भी मचाखाचातय्‌त भी सु धयागु ध्वाथ्वीक कनाबी माःगु दु । भीसँ भीत म्हसीकेगु माध्यम खः भीगु भाय् व भीगु संस्कृति । संस्कृतिया नामं ईयात मल्वःकथं भ्वासिपहलं मचायेक भ्वाकलय् दुनेगु वाःचायेकेमाः ।

न्ह्यलंब्वानाच्वंपिं नेवाःतय्‌त थ्व सफुतिं बांलाकहे न्ह्यलंचायेकाबी धयागु जिगु क्वातुगु विश्वास - थुकिया लागि मल्ल के. सुन्दरजुयात भिंतुना लिस्सें दुनुगलंनिसें सुभाय् ब्यछानाच्वना ।

लक्ष्मण राजवंशी
नायः
नेवाः देय् दबू

चौलाथ्वः ३ ११२०

थ:गु खँ

थनि खुदँ न्ह्यव "भ्री नेवा:" नांया छगू सफूचा पिथने धुंका: नेपालभाषा मंका: खल: व नेवा: देय् दबूयापाखें उकियात गुकथं न्यंकभनं थ्यंकेगु ज्या जुल उकियात कया: लिपा खास याना: स्वनिगलंपिने व देय्या कुं कुलामय् च्वनाच्वंपिं अले नेपालंपिनेया नेवा:तय्सं क्यंगु अतिकं सकारात्मक लिच्व:हे थुगु सफूया ह:पा: खत । इलय् ब्यलय् जुइगु नेवा: ज्याभ्वलय् ब्वतिकायेत थासं थासय् थ्यनीबले स्वनिग:पिनेया नेवा:तय्सं थ:गु जाति, भाषा, संस्कृति आदिया म्हसीकाया सम्वन्धय् न्ह्यथनीगु जिज्ञासां जित: ताईनिसें थुकथंया छगू सफू मदयेक मगा:थें जुयाच्वंगु ख: ।

अथेला, समाजशास्त्र जिगु लागा मखु, थुगु विधाय् प्रारम्भिक ज्ञानतकं मदुम्ह मनू ख: - जि ! थ्व ल्याखं नेवा: जाति थुज्व:गु त:जिगु व तहाकगु इतिहास क्वबियाच्वंगु समुदायया म्हसीकायात कया: च्वसा न्ह्याकीगु सखे, जिगु लागि ढृष्टता बाहेक मेता मखु । उकिं जुइफु जिगु च्वसाया गुलिखे धापूत शास्त्रीय मान्यता कथं मचाखँ जक खनेदयेफु । यदि, अथे खत धा:सा जिं थ्वैत थ:गु मगा: मचा: धका: इमान्दारीपूर्वक नालाकाये ।

खतुं, सफुतिइ दुथ्या:गु *"नेवा: म्हसीका"* ने.सं. ११११ सिल्लागा: ११ व १२ निन्हु यंक नेपालभाषा परिषदया ग्वसालय् जूगु **"न्हापांगु नेवा: जाति व भाषा त:मुँज्या"**य् न्ह्यब्वयागु ज्या-पौ जुल , उगु त:मुँज्याय् ब्वतिकयादीपिं विद्वानपिन्सं बियादीगु सल्लाह साउतियात दुथ्याका: भिंकागु च्वसु ख: । *"नेवा: संगठन व आन्दोलन"* नेवा: देय् दबू स्वनेगु भ्वलय् ने.सं. १११५ कउलागा: ७ व ८ स् जूगु **न्हापांगु नेवा: राष्ट्रिय**

सम्मेलनय् न्हयब्वयागु ज्या-पौयात हीकाः नेवाःतय् थौंतकया आन्दोलनयात कयाः लिपिबद्धयायेगु कुतः जुल । नापं थुकि छुं छुं ऐतिहासिक ज्वलंत तसां कथं दुथ्यागु दु । *"नेवाःदुने लोक कल्याणया भावना"* **टेवा** , सामाजिक संस्थायापाखे २000, जनवरी २९ कुन्हु जूगु **"सन २000 पदयात्रा"** या लसताय् पिथंगु *"अलिकति टेवा - परोपकारको कला"* ***(Twice Blessed – The art of giving)*** नांया सफूया निंतिं खँय् भासं व अंग्रेजी भासं च्वयागु च्वसुया नेवाःभासं हीका खः । ल्यं *"नेवाः जीवन दर्शन"* व *"राष्ट्र निर्माणय् नेवाःतय् भूमिका"* निपु पिमदंनिगु च्वसुत खत ।

थुगु सफू आपालं नेवाःतय् नुगलय् थौंकन्हय् ब्वलनाच्वंगु "**भी सु** ?" धैगु न्हयसःया लिसःत मालेगु छगू बचाःधंगु लिधँसा जक जुयाबीफत धाःसानं जिगु निंतिं तःधंगु सन्तुष्टिया खँ जुयाबी ।

सफूयात छिकपिनि न्ह्यःनेतक थ्यंकाबीगु निंतिं नुगःचायेकाः पिथनेगु भाला क्वबियादीपिं समाजसेवी व भाषाप्रेमी गोपाल राज राजभण्डारी भाजु गुम्हेसिनं भौंयात माक्व आर्थिक श्रोत चूलाका बिल अथेहे मेम्ह समाजसेवी व भाषाप्रेमी सेवा प्रिण्टिङ्ग प्रेसया थुवाः अमृतमान शाक्य भाजुं थ्व सफू प्रेसं ध्वानाः पिकायेगु व थुकिया ग्वःया प्रायोजन याना दिल । वयकःपिं निम्हहे थ्व सफूया श्रेयया धाथेंपिं थुवाःत खः । वयकःपिं प्रति जिगु आपालं कृतज्ञता । अथेहे सफूया कम्प्युटर सेटिङ्ग ग्वहालियानादीपिं भरत महर्जन व सुविन श्रेष्ठ, ग्वःया आखः च्वयेगुलि ल्हाः बियादीम्ह शरद कसाःपिं नं उतिकं सुभायया पात्रपिं खः ।

मल्ल के. सुन्दर
थकूछेँ, चसः, थायमदु यें, नेपाः ।

नेवाः म्हसीका

न्ह्यखँ

थौंया नेपाःया भौगोलिक लागा पूर्व मेचींनिसें पश्चिमया महाकालीतक्क, अले उत्तरया हिमाली च्वापुगुँनिसें दक्षिण तराईया माथूतक्क न्यनाच्वंगु दु । थुकियात विश्व मानचित्रय् " नेपाल अधिराज्य" धकाः म्हसीकावयाच्वन, थुगु देया छगू जाति नेवाः खः । श्री ५ या सरकारं ने. सं. ११११ स कयातःगु जनगणनाया ल्याखय् क्यना तःकथं नेवाःत १०,४१,०९० (५.६ प्रतिशत) जक दु । सत्तापाखें कायेकातःगु थ्व ल्याः नेवाःतय् वास्तविक ल्याःसिबें गाक्कं म्हो, थुगु जनगणनाय् सरकारीस्तरं गाक्कं भ्रेल्लाःयाःगु सकसिंन महसूसयानाच्वंगु खँ खः ।

सरकारी तथ्याङ्कय् नेवाःतय् ल्याः न्ह्याक्वहे क्यनातःसां थुपिं दक्कले उप्वः स्वनिगलय् दुने ५५ प्रतिशत व स्वनिगलंपिने नेपाःया आपालं जिल्ला जिल्लाय् ४५ प्रतिशतया ल्याखं न्यानाच्वंगु दु । नेवाःतय् बस्तिया मूलागा नेपाल मण्डल खःसां धरान, धनकुटा, पाल्पा, पोखरा, वाग्लुङ्ग, बन्दीपुर, चैनपुर, भोजपुर, नारायणघाट, त्रिशुली, हेटौंडा, वीरगंज, रिडि, आदि लागाय् नं नेवाःतय् ख्वातुगु बस्ति दु । अले, देसंपिने छगू इलय् धार्मिक कारणं पितिनाछ्वःपिं गुलिखे नेवाः परिवार भारतया वेतियाय् अफ्नं दनि । कालिम्पोङ्ग, सिक्किम,

दार्जलिङ्गय च्वना: लजगा:याना: पुस्तौंया ई छ्यायेधुंकुपिं गुलिखेसिनं अफ्न थ:त नेवा: धका: गर्वयानाच्वंगु दु । थुज्व:पिं नेवा:तय् ल्या: नं स्वंगू लाख थ्यं धैगु अनुमान दु । अले निखल: स्वखल: ख:थे मखुथें च्वंक नेवा:त मदुगु बस्ति ला नेपा:दुनेया शायद म्होहे जक थाय् दु जुइ ।

नेवा:त न्ह्यागुकथं च्वनाच्वंपिं जुइमा: उपिं नेवा: ख: । नेवा:त थ:गु मूथाय् स्वनिगलय् च्वनाच्वंपिं जुइमा वा स्वनिगलं सलंस: क्वय् तापाक गुँया गुगुनं कुंचाय् च्वनाच्वंपिं जुइमा, नेवा: ख: । तराई लागाया वीरगंजय् च्वनाच्वंपिं नं नेवा:, अले पहाडी पाखाया बागलुङ्गय् च्वनाच्वंपिं नं नेवा: । थुकथं उखेथुखे न्यनाच्वंपिं थ्व नेवा:तय् वास्तविक म्हसीका तत्व छु, गुगु खँया दापुतिं दाना: सु मनूयात नेवा: ख: वा मखु धका: म्हसीकेगु ?

गुबलय्तक्क नेवा:तय्सं थ:गु अस्तित्व, म्हसीका थुकी दु धइगु खँ ध्वाथुइकी मखु उबलय् तक्क नेवा:तय्सं जातिगत रुपं थ:गु सही विकासयाये फइमखु । अले, सरकारी तथ्याङ्कय् नेवा:या ल्या: दँय् दसं पा:जुया वंथें सामाजिक वा साँस्कृतिक रुपय्नं नेवा: धइपिं थ्व नेपालं छगू इलय् तनाहे वनेफु ।

नेवा:या इतिहास

नेपाल मण्डल अर्थात येँ, यल, ख्वप, धौख्य:, भोतँ, दोलखा, सिन्धुपाल्चोक, नुवाकोट, व मकवानपुर नेवा:तय् कुल छेँ ख: । थुकिइ फुक्क धइथें इतिहासकारतय् सहमति दु । तर, थुपिं गुब्लेनिसें थन वसोवास यानाच्वंपिं ख:, नेवा:तय् दक्कले न्हापांया अवस्था वा स्वरुप छु धइगु खँय् धा:सा त:म्हेसिया त:गू धापू दु । दक्कले अ:पुक तर्क याइपिन्सं *'भारतया नाय्यरत हे नेपालय् वया: नेवा: जूगु ख:'* धका: खँ न्ह्यथनाच्वंगु दु । (V.A. Smith- History of Fine Arts in India and Ceylon-Clarendon Press, Oxford-1911) गुगुं ऐतिहासिक लिधंसा मदुगु थ्व खँयात उप्व: विद्वानपिन्सं त:कथं खण्डनयाये धुंकल ।

नाय्यरयापाखें नेवार जूगु मखुसां नेवा:या पूर्व रुप नेवार ख: धइगु खँ धा:सा सकसिनं स्यूगु ख: । नेपालभाषाया वर्तमान स्वरुपकथं

नेवारया 'र' तंथाय् 'वा' ल्यूने विसर्ग छचला:, 'वा:' च्वया वयाच्वंगु ख: । उकिं 'नेवा:' खँग्व:या रुप हिलेबलय् आ: नं भाय्या छचलाबुलाय् 'नेवाल' धका: च्वयावयाच्वन तिनि । नेपालभाषाया थ:गु हे पह:कथं दुवालेबलय् नं 'र' यात 'ल' कथं, 'व' यात 'प' कथं उच्चारण याइगु जूगुलिं थ्व 'नेपाल' 'नेपार' अले 'नेवाल' छगूहे स्वरुप ख: धका: अ:पुक धायेफु । इतिहास शिरोमणि बाबुराम आचार्यजुं नं 'नेपाल' यापाखें नेवार, नेवाल व नेवा: जूगु ख: धका: स्वीकार यानादीगु दु । (नेपाल, **नेवार र नेवार भाषा-१९५३, नेपाल साँस्कृतिक परिषद् पत्रिका, अंक-१, वर्ष-१,पेज-१-१६**) इतिहासकार बालचन्द्र शर्माजुं बाबुराम आचार्य भाजुंथें धयामदीसां नेपाल व नेवारया स्वापू दुगु खँ स्वीकार याना दिसें *'नेवार' खँग्व:या व्युत्पत्ति थ्व जातिया मूल निवासस्थल, 'नेपाल' यापाखें जूगु ख: । इङ्गलैण्डया निवासी इङ्गलिस वा अफगानिस्थानया निवासी अफगान जूथें नेपालया निवासी 'नेवार' अथवा 'नेवा:' जूगु शंका मदु"* **(नेपालको ऐतिहासिक रुपरेखा, प्रथम खण्ड, अध्याय-२ पौ-३९,२०३२ वि.सं., तृतीय संस्करण)** धका: धयादीगु दु ।

फ्रान्सया नांदंम्ह इतिहासविद् सिल्भां लेभिजुं " Either Newara derives its origins from the word Nepala or that Nepal owes on the contrary her name to the Sanskrit adaptation of local ethnic name" धा:गु कथं नं नेवा: वा नेपाल खँग्व:दुनेया त:धंगु स्वापू दु धइगु खँ स्पष्ट या: । थ्वहे भ्वलय् भारतया विद्वान भाषाशास्त्री सुनीति कुमार चटर्जीजुं ला अझ थ्वसिबें ध्वाथुइक अले तछ्याना: हे धयादी नेपाल खँग्व: धइगु It would appear, however, that the name came from that of a Tibeto-Burman speaking tribe, the ancestors of the present day Newar people...." वास्तवय् नेवार खँग्व: नेवा: थ:पिन्सं थ:पिनि नितिं छ्यला वयाच्वंगु संज्ञा मखु । छगू इलय् स्वनिग:या पिनेंव:पिन्सं स्वनिग:या दुनेच्वंपिं मनूतय् निंतिं छचलीगू विशेषण जक ख: । नेपा:या इतिहासविद् डा. डिल्लीरमण रेग्मीजुया दाबीकथं 'नेवार' धइगु खँग्व: दक्कलय् न्हापां गोरखाय् बनेज्यायायेत नेवा:त उखे यंकूगु ई सन् १६०५ लिपा तिनि छचलाबुला जूगु ख: । अले, थ्वया लिपा येँया जुजु प्रताप मल्लजुं येँय् लाय्कुलिइ

थनातःगु ईस्वी १६५४ या शिलापत्रय् 'नेवार' खँग्वःया प्रयोग जूगु खनेदत । थन भाषा व लिपियात 'नेवार' भाषा व 'नेवार' लिपि धाःगु खनेदत । जातिया अर्थय थ्व खँग्वः छ्यःगु मखुनि ।

नेपाल संवत् ८८८ स गोरखाया शासकपिन्सं स्वनिगः त्याकाः सत्ता थःगु ल्हातय् लाकेधुंकाः स्वनिगःया मनूतय्त "नेवार" धकाः धायेगुलिइ छगू तीब्रता वल । थुकिया नापनापं पृथ्वीनारायण शाहया *"प्यंगू वर्ण सुइखुगू जातया क्यब"* धैगु दिब्योपदेशपाखें ला नेवाःतय्त छगू समुदाय (Community), छगू जाति (Ethnic Group) या पलेसा हिन्दू वर्णाश्रमया ल्याखं जात (Caste) या भ्वलय् ल्वाकःबुकः यायेयंकल । सरकारी क्षेत्रया थुकथंया व्यवहारं छखे नेवाःतय्दुने हीनताबोध व लघुताभासया अनुभव जुजुं वनंसा मेखे नेवाःया सही परिचय व अस्तित्व लोमंना उपिं नं ब्रम्हू, क्षेत्री, कामी, दमै थेंहे छगू जात जक खः ला धैगु भ्रम नं उतिकं ब्वलंकाबिल ।

वर्णाश्रमया ल्याखं नेवाः न त वैश्य खः, न त शूद्र । थ्व गुगुं जात विशेषण मखु । बरु, नेवाः स्वयं हे छगू पूर्णाङ्ग खः । उकिं नेवाः खँग्वःयात गुगुं जात विशेषया पर्यायकथं छ्यलेत स्वयेगु ऐतिहासिक तथ्ययात म्वयेथ्यायेगु जर्वजस्ति कुतः जक खः । थुज्वःगु कुतलं "नेपाल" यापाखें हे नेवाः जूवःगु खः धइगु ऐतिहासिक विकास क्रमयात नं लोमंके थें जक जुइ । जातिया अर्थय् 'नेवार' खँग्वः छ्यःगु मल्ल कालया सनिलइल् नेपाः वःपिं क्यापुचिन पादरीपिन्सं सन् १७१३-१७ पाखे रोमय् च्वःगु थःगु पत्र ब्यवहारय् न्हापां खनेदत ।

"नेपाल" खँग्वःया स्रोत

खतुं "नेपाल" या नेवाल वा नेवाः जूवःगुलिइ विवाद मदु । तर "नेपाल" खँग्वः गुकथं ब्वलन धइगुलिइ धाःसा विद्वान्तय् थःथःगु बिचाः, तर्क व दावी दु ।

'नेपाल' खँग्वःया स्रोत मामां वनेबलय् विद्वान्तय्सं ईसापूर्व प्यंगू शताब्दिपाखे च्वयातःगु धकाः अनुमान यानातःगु "अथर्वपरिशिष्ट" ग्रन्थया कर्मविभागय् 'नेपाल' खँग्वः यात थुकथं छ्यलातःगु खनेदु *"नेपालं कामरुपं च विदेहोदम्वरं तथा । तथावऽत्या कैकया सा*

उत्तरापूरवे हत हन्योत ॥" तर, गुलिखे विद्वानतय्सं थ्व ग्रन्थ ईस्वीया प्यंगूगु शताब्दिसिबें लिपातिनि च्वःगु जुइ धकाः धया वयाच्वंगु दु । श्रावस्ती सम्बन्धीया विवरणबिसें तःधंम्ह बौद्ध विद्वान जिनमित्रजुं च्वयादीगु " मूलसर्वास्तिवाद विनय संग्रह" (टोकियो संस्करण, अध्याय - ११ , नैसर्गिक-१६ या पौ १००) सं नं 'नेपाल' खँग्वयात छ्यलातःगु खनेदु । अनुमानित इस्वी स्वंगूगु शदिया कौटिल्यया अर्थशाास्त्र सफुतिइ भ्कीसँ खनी *"अष्टप्लोतिसंघात्या कृष्णा भिङ्गसी बर्षवारणमपसारक इति नैपालम्"* (अधिकरण-२, अध्यायया-११, सूत्र-१०६) धकाः नेपालयात देया रुपय् न्ह्यथनातःगु । थ्वहे भ्वलय् भरतमुनिजुया अतिकं नांदंगु नाट्यशास्त्रया अध्याय-१४ स 'नेपाल' यात देया नांया भ्वलय् दुथ्याकुगु दु । *"अगांबंगकलिङ्गाश्च वत्सश्चैवोद्र मागधा ।: पौण्ड्रानैपालिकाश्चैव अन्तर्गिरि बहिर्गिरा ।"* (अध्याय-१४) थन देया नां अनया सम्बन्धित वासिन्दा जातिया नामं संवोधन जुयाच्वंगु यच्चुक सीदु ।

भारतया च्वन्ह्याम्ह सम्राट समुद्रगुप्तजुया (इस्वी ३३५-३४५) इलाहावादया विजयस्तम्भया नीनिगू भ्वलय् च्वंगु *"..........समतट ड्वाक -नेपाल-कामरुप- कर्तपुरादि-प्रत्यन्तनृपतिभि........।"* या थ्व खँपुतिं नं ईस्वी ३३५ पाखेहे 'नेपाल' देया नां हिन्दू उप-महाद्धिपय् प्रसिद्ध जुइधुंकुगु प्रमाणित जू ।

अय्सां "नेपाल" खँग्वः गुकथं ब्वलन ? थुकिया पाय्छि अर्थ छु खः । नेपाःया दक्कले पुलागु ऐतिहासिक ज्वलं "गोपालराजवंशावली" दुने धाःसा नेपाल खँग्वःया स्रोत वा अर्थयात कयाः छुं धयातःगु मदु । बरु, मध्यकालपाखे धार्मिक आस्थाया लिधँसाय् च्वयातःगु 'स्वयम्भूपुराण' 'पशुपति पुराण', 'नेपाल महात्म्य' ग्रन्थय् धाःसा 'नेपाल' खँग्वःयात थःगुहे कथं ब्याख्यायायेत स्वःगु दु । हिन्दुतय्सं हिन्दू धर्मया लिधँसाय् 'ने' धाःम्ह मुनियापाखें पालना यानावयाच्वंगुलि 'नेपाल' धाःगु खः धकाः तर्क ब्वयातःगु दु । अथेहे बौद्धमार्गीपिन्सं नं महायानी बौद्ध धर्मकथं 'ने' धाःम्ह स्व-उत्पत्तिजूम्ह आदिबुद्धयापाखें पालन यानातःगु वस्ती जूगुलिं 'नेपाल' धाःगु खः धकाः धयाच्वंगु दु ।

नेपाःया विद्धान इतिहासकार डा. डिल्लीरमण रेग्मीजुं धाःसा

नेपाल' खँग्व: नीप+आलय छगू जुया: 'नेपाल' जूगु ख: धयादिगु दु । वय्क:या व्याख्याकथं 'नीप' या अर्थ ल:दुगु अले 'आयल' धइगु थाय् जुल । न्हापा नेपा:गा: पुखू जूगुलिं 'नेपाल' धा:गु ख: धका: 'नेपाल' खँग्व:यात संस्कृतया रूप बिया: दुवालेगु कुत:यानादीगु दु ।

मेखे, नर्वेया संस्कृत विद्वान् क्रिश्चियन लासेनजुं (Christan Lassen) नं 'नेपाल' खँग्व:यात नीप+आलय कथं ब्वथला दीगु दु । तर, वयक:या कथं 'नीप' या अर्थ गुँच्वया क्वय् ख:सा 'आलय' धाइगु मनू च्वनाच्वंगु वस्ति ख: । तर, थ्व सकल विद्वानपिंनि धापूयात धा:सा संस्कृतया विद्वान - भारत-तिब्बत सम्बन्धी विशेषज्ञ सिल्भां लेभिजुं 'नेपाल' खँग्व:यात संस्कृत भाय्नाप गुगुं स्वापू दुगु खँयात नकारेयाना दिसें "The name Nepala despite its Sanskrit appearance , does not lend itself to a satisfactory etymological explanation " धयादिल । विद्वान सुनीतिकुमार चाटर्जीजुं थ्वैत अभ्र स्पष्टयासें धयादी कथं...... It would appear, however, that the name came from that of a Tibeto-Burman speaking tribe the ancestors of the present day Newar people .... .ख: ।

नेपा: गालय् लिच्छवी , थकू वा शाहत वयेन्त्यव मंगोल वंशया मनूतय्सं शासन यानाच्वंगु वा उमिसंहे ल्हाइगु जनभाषां थनया आपालं थाय्या नां छुनात:गु खँ अनुसन्धानयापाखें सिद्ध जुइधुंकुगु हे ख: । ख्वश्पृङ्ग, म्हसपृङ्ग, टेष्टुङ्ग, टेकुसि, यम्बु, यंगाल, आदि थें हे 'नेपाल' खँग्व: नं थथेहे गैरसंस्कृत मूलपाखें ब्वलना: थौंया रुप का:गु खनेदु ।

डा. कमलप्रकाश मल्लजुं तिस्तुङ्गया वसन्तदेवया इस्वी ५१२ या छगू शिलालेखयात दसि कथं न्ह्यब्वया: 'नेपाल' धइगु थाय्या नां मखसें छगू जातिया नां ख: धयादीगु दु । न्यागूगु शताब्दीनिसें गुंगूगु शताब्दीयादुने लूगु नेपा:या मध्यकालीन निस: व चा:चू शिलालेखत मध्ये थ्व छगू व मेगू निगू शिलालेखया प्रारम्भय् ज्व:लाक 'स्वस्तिनैपालभ्य' धका: संवोधन यानात:गु दु । थुकिइ निगू ६०७ इस्वीया अंशुवर्माया शिलालेख नं दु । थ्यंमथ्यं छगू शताब्दी धइथें पा:गु थ्व स्वंगुलिं शिलालेख छगूहे थासय् लुगू दु । अले स्वंगुलिं शिलालेखय्

'स्वस्तिनैपालभ्य' धका: सम्बोधन जुयाच्वंगु दु । 'स्वस्तिनैपालभ्य' धका: बहुवचनया रुपय् छ्चला: नेपालतय् भिं जुइमा' धयातल । थुकिं 'नेपाल' धइगु थाय् विशेषया नां मखसें छगू निश्चित थासय्च्वंपिं विशेष जातया मनूतय्त संवोधन याइगु संज्ञा ख: धका: क्यं । तिस्तुङ्ग लागा नेपा:या आदिवासी आभीर सापूतय् छगू मूवस्ति जुयाच्वंगु अले, लिच्छवी शासकत व आभीरतय् दथुइ इलय् ब्यलय् जुयाच्वनिगु सत्ता संधर्षया विवरण उगु ईया इतिहासय् भ्कीसँ खंकेफु । जुइफु, अनया आभीरतय्त लय्तायेकेत लिच्छवी जुजुपिन्सं मेमेथाय् च्वकीगु शिलास्तम्भया शैलीसिबें पाक्क स्थानीय जनतायात विशेष महत्व बिया: उमिगुहे नामं 'स्वस्तिनैपालभ्य' धका: संबोधन या:गु ख: । वसन्तदेव व अंशुवर्माया निगू शिलालेख तिस्तुङ्गया स्कूल न्ह्य:ने लूगु ख:सा मेगु छगू धा:सा अनं छगू कि. मि. उखे भट्टवाल धइगु थासय् दु ।

विद्वानतय्सं 'नेपाल' सँय्-बर्मेली खल:या खँग्व: धका: धयाच्वंगु धापूया लिधँसाय् डा. मल्लजुं नेपा:या आदिवासीत आभीर/गोपाल/महिषपालयात नेपा:या सँय् बर्मेली भासं अर्थ छ्याना दीबले ङेहे=सा,मेय्, पा=लहीम्ह मनू । थ्व 'ङपा' जातिया मनूतय्त संस्कृत भासं 'नेपाल' संबोधन जूगु:ख: । (Nepala : Archaeology of the Word-1989- PATA Souvenir – Heritage Preservation : Tourism for Tomorrow PATA: Nepal Chapter and the Heritage Society)

थथे स्वदेशी व विदेशी विद्वानपिनि अध्ययन व विश्लेषणयापाखें अन्तत: स्पष्ट जूवइगु खँ ख:, नेपाल जातिया नां ख:, अले नेपालया हे आधुनिक रुप नेवार वा नेवा: ख: । थ्वहे नेपाल जातिया नामं लिपा भ्कीगु देशया नां नेपाल च्वंगु ख: ।

ऐतिहासिक भ्वलय् नेवा:

खतुं ऐतिहासिक रुपं छगू निश्चित लागाय्च्वंपिं मनूत गोपाल/महिषपाल/आभीरतय् निति छय्:गु संज्ञा ख:- नेपाल (ङहेपा) । तर इतिहासया थथ्या: क्वथ्या: वा थीथी घ:मा: चा:चा:तूबलय् सत्ताय् नं ह्यूपा: वल । अले, आदिवासी आभीरतय्त चीका: किरातत वल,

वंशावलीकथं थुमिसं ३२ गू पुस्तातक राज यात । लिच्छवीत ला ईसापूर्व ४८४पाखे हे स्वनिगलय् दुहाँ व:सां किराततयूत चीका: ईस्वी ४६० निसें शासन थ:गु ल्हातय् लाकल । थ्वहे भ्वलय् इस्वी ५९४-६२१ तक बर्मनतय्सं शासन न्हयाकल, थकू जुजुपिन्स इस्वी ८७९ निसें १२०० तक व थ्वयां लिपा मल्लतय्सं इस्वी १७६९ तक राज्य यात थुकथं सत्ताय् जक छगूया लिपा मेगु वंशया शासकतय् ह्युपा: व:गु मखसें ईसापूर्व ४६२ स कपिलवस्तु राज्य नष्ट जुइधुंका: शाक्यत नं दक्षिणं स्वनिग: दुहाँ वल । इस्वी ५३० पाखे कोलियत नं स्वनिग: थ्यन । मल्लकालय् कर्णाटक वशंयापिंनाप इहिपा स्वापू हे च्वन । मैथिली ब्रम्हूतय् स्वनिगलय् विशेष वनेच्वने जुल । १५०१ इस्वीपाखे जुजु रत्न मल्लया पालय् स्वनिगलय् मुस्मांतय्गु नं प्रवेश जुल । अथेहे इस्वी १६३९ स जुजु प्रताप मल्ल्या राज्य कालय् इसाईत नं नेपालय् दुहाँवये धुंकूगु इतिहासय् खनेदु ।

थथे थीथी इलय् सत्ताय्व:पिं जुइमा वा नेपालय् दुहाँव:पिन्सं ऐतिहासिक भ्वलय् थ:त गुगु नं रुपय् नेवा: धका: परिचय बीत धा:सा स्व:गु मदु । अझ शासकपिन्सं ला थ:त किरात , लिच्छवी , मल्ल वा थकू धका: गर्वपूर्वक म्हसीकेगु यानावयाच्वंगु खनेदु । इस्वी १७६९ , गुब्ले तक स्वनिग:दुनेया राज्यसत्ता गोरखाया खस जुजुपिनि ल्हा:तय् मव:नि उब्ले तक थनया जनतां ल्हाइगु सम्पर्क भाषा व संत्ता नालात:गु ‘देशभाषा’ नेपालभाषा- नेवा: भाय् हे ख: । तर , गुबले खस जुजुपिन्सं राज्यसत्तायात न्ह्याकल उब्लेनिसे खँय् भाय् राज्य भाषा जुल । थ्व स्थितिइ खासयाना: स्वनिग:दुने सत्ताय् च्वंपिनिगु भाय् ल्हाइपिं व न्हापांनिसें नेवा: भाय्यात थ:गु भाय्कथं ल्हानावयाच्वंपिं थीथी धर्म , संस्कृति व जातया मनूतय् दथुइ भाषिक रुपं ब्वथलेगु जुल : . " It is only after 1769 that Newar designates someone who speaks Newari -Decalan Quigle Ethnicity without Nationalism : The Newar of Nepal - 1987-Europen Journal of Sociology Vol. 28, 1987) खस जातिया शासकतय्सं बियाब्यूगु तात्कालिक संज्ञाया लिच्वंलं नेवा: (नेवार) या लागा न्हू कथं चकन । प्राचीन इलय् म्येपू, सापू (महिषपाल/ गोपालतयूत धयावयाच्वंगु

'नेपाल' जाति वाचक संज्ञादुने शाक्य, कोलिय् लिच्छवी, थकू, मल्ल आदि नं दुतिनाः फुक्क नेवाः जुल ।

नेवाःया म्हसीका

थौं न्ह्याग्गु रुपय् नेवाः धकाः धायेगु यानावयाच्वंगु खःसा थ्वया गुगुं छगू म्हसीका तत्व (Identity) ला दयेमाः, यदि दुसा उज्वःगु तत्व छु खः ? छुकिया लिधंसाय् सु मनू नेवाः खः वा मखु धकाः म्हसीकेगु ?

समाजशास्त्र, नृतत्वशास्त्रकथं गुगुं जाति, समुदाययात म्हसीकेगु मू लिधंसा उपिं बसोवास यानाच्वंगु भौगोलिक लागा, मनूतय् ख्वाः, म्हगः वा नश्ल, धर्म , संस्कृति अले भाषा खः थ्वहे सिद्धान्त कथं नेवाःतयत म्हसीकेगु छगू मंका चिं मालेबलय् गुगुं निश्चित भौगोलिक लागाय् च्वनाच्वपिंन्त जक नेवाः धकाः धायेगु अःपु मजू । नेवाःत शाहकाल लिपा जक बनेज्याया निर्तिं लजगाःया निर्तिं स्वनिगःपिने च्वंवनाच्वंगु मखसें जुजु रामशाहया पालय् यलया बंजात गोरखा वनाः पसः चायेकाः अनहे च्वनाच्छःगु खः। उकिं लागा क्वःछिनाः वा नेपाल मण्डल वा स्वनिगःदुने च्वंपिं जक सकलें नेवाः अनं पिनेच्वंपिं नेवाः मखु धकाः नेवाः परिचयया निर्तिं भौगोलिक लिधंसा न्हयब्वयेगु पाय्छि मजू ।

जातिया म्हसीकेगु छगू लिधंसा मनूतय् ख्वाः, म्हः वा उमि नश्ल नं खः, तर ब्रम्हू , स्यस्यःत स्वयेबलं दक्षिणया आर्य मूलयापिं खने दुसा उराय्, गुभाजु आपालं उत्तरया मंगोलनाप ज्वःला । अले ज्यापु, दुँइ, च्यामखलः अण्ट्राइड ड्राभिड नं ख्वाः वः । थथे, थथे ख्वाःवःपिं जक नेवाः धकाः शारीरिक बनौटया लिधंसाय् नेवाः जातियापिन्त म्हसीकेगु संभव हे मदु ।

नेवाःभाय् व नेवाः

स्वनिगःया भौगोलिक सुन्दरताया कारणं जक मखु थनया उर्वरभूमि सँदे व भारतया दथुइ बनेज्याया निम्तिं छगू मूकेन्द्रथें जूगुलिं थीथी इलय् थीथी शासकपिन्सं थनया राज्य थःगु ल्हाःतय् लाकल । अले ई बिनावंवंलिसें शासकत व शासकतनापं स्वनिगलय् दुहाँवःपि न्हून्हूपिं

जातिया मनूत नं सदांया नितिं थनहे च्वनाछ्वत, बुलुहुँ उमिसं स्वनिग:या ल:फयुनापं थनया कला, संस्कृतिलिसें नं भ्यलयेपुने सयेकल । अले, तिब्बती मूलया किरातत न नेवा: जुल, आर्य मूलया शाक्य, कोलिय, लिच्छवी, थकू, मल्ल नं नेवा: जुल । उलि जक मखु विहारं व:पिं धोब्यात, अले काश्मिरं कुहाँव:पिं मुस्मातं नं नेवा: जुल । थथे थीथी इलय्, थीथी कथं नेपा:गा: दुहाँवया: गुब्ले थुमिसं नेवा: भाय्यात थ:गु मांभाय् कथं नालाकाल उपिं सकले नेवा: कथं परिचित जुल , छाय् धा:सा *"नेवा:तय दथुइ छुं द:सा व तत्व थ्वहे धका: धायेगु मानवशास्त्री , साँस्कृतिक, सामाजिक वा मेमेगु प्रमाणित आधार छुं मदु । ...नेवा:तय्सं ल्हाना वयाच्वगुं गुगु भाय् ख: व भाय् हे थ्व सम्बन्धया छगू क्वातुगु प्रमाणिक आधार ख: "* - डा. कमलप्रकाश मल्ल-भ्हीगु भाय् : भ्हीगु खँग्व:- सिक:मिया स्वाने-पौ २२५,१०९८ ने. सं.) मखुसा , भ्हीगु पुचलय् च्वनाच्वंपिं धोब्यात व भारतय् च्वनाच्वंपिं धोब्यातय्गु दथुइ पा:गु छु दु ? उमिगु जात, उमिगु ख्वा: म्हग: जक स्वया: गुम्ह नेवा: ख:, गुम्ह मखु धका: म्हसीकेगु गथे ? स्पष्ट: ख:, सुनां सुनां स्वनिगलय् वया: नेवा:भाय् मांभाय् नाल, उपिं नेवा: जुल , अले सुनां मेता हे भाय् ल्हानाजुल उपिं नेवा: मजुल । मिथिला प्रदेशं थीथी इलय् स्वनिग: दुहाँव:पिं झा व मिश्रतय्गु सम्बन्धय् नं थथेहे शारीरिक, साँस्कृतिक रुपय् थौं नं स्वनिगलय्च्वंपिं तिरुहुत ब्रमहूतय् दथुइ समानता दनि । अझनं उखे वैवाहिक समबन्धतय्गु ज्या जूनि । तर, मिथिला प्रदेशय् च्वना: मैथिली खँल्हानाजूपिं सकलें मैथिली जुलसा स्वनिगलय् वया: नेवा: मांभाय् ल्हानाच्वंपिं नेवा: जुल । जातया ल्याखं जक सुनं छम्ह मल्लयात खँय् वा नेवा: धका: गथे सीकेगु ? सुना थ:गु मांभाय् नेवा:भाय् नाल उपिं नेवा: मल्ल जुल , सुनां खँय् भाय् मांभाय् ल्हाना जुल, उपिं खँय् मल्ल जुल ।

ख:, प्राचीन इलय् नेवा: धइपिं छपुच: आदिवासी ख:, तर, त:हाक:गु इतिहासया भ्वलय् थ्व नेवा:दुने उत्तर, दक्षिणंव:पिं थीथी धर्म, संस्कृति, नश्ल आदिया मनूत दुतिन । लिपा जूबलय् थ्वया पुलां स्वरुप तना : छगू त:धंगु समुदाय (Community) या रुप काल । नेवा: जातिया बनौटय् जक मखु थ्वया भासय् तकं थुकिया लिच्व: लात ।

भाषागत स्वरुपया ल्याखं जक खँल्हायेगु खःसा नेपालभाषा सँय् बर्मेली खलःया भाय् ख : (Brain Hodgson: Eassay on the Languages , Literature and Religion of Nepal and Tibet, -1828) तर, दक्षिणं वःपिं आर्यमूलया मनूतय् संसर्ग यानाः थुकिइ दुने आपालं संस्कृत मूलया खँग्वःत दुहाँवल । उकिया प्रभाव गाक्कं लात । थ्वहे ल्याखं थीथी सामाजिक, साँस्कृतिक अन्तरक्रिया लिपा *"स्वनिगःया सकल वासिन्दापिन्त छगू हे जातीय पुचः तायेकेगु प्रवृत्ति ब्वलनाः लिपा नेपाल देया नामं थुमिगु मंकाः नांकथं नेपालय्च्वंपिं नेपाःमियात नेवाः धायेगु यानाहःगु अनुमान दु"* (हरिराम जोशी, नेपालको प्राचीन अभिलेख - २०३०)

थ्व ल्याखं नेवाः मूलतः छगू भाषिक जाति (Lingual Community) खः । थुमिगु छगू म्हसीकाया आधार नेवाः भाय् खः । उकिं सुनां सुनां नेवाः भाय्यात मांभाय् कथं ल्हात, उपिं सकलें ऐतिहासिक क्रमय् नेवाःया धलखय् दुतिना विल ।

थौंया समस्या

भाय्हे नेवाः जातिया मू परिचय जूगुलिं भ्फी महाकवि सिद्धिदास महाजुं *'भाषा म्वाःसा जाति म्वाइ'* धकाः भ्फी सकसितं न्वाना थकादीगु खः । तर, राजनैतिक, सामाजिक व आर्थिक कारणं नेवाःत स्वनिगलं पिनेपिनेनं च्वंवने माल । थुकिं यानाः नेवाःतय् वस्ति छगू थासय्तुं लिकुनेगु पलेसा दे न्यंक चकन । नेवाःत थौंया नेपाःदुने गन जक मदु धकाः न्हाय्तपुकेगु थाय् भ्फीत दत । तर, थ्वया नापनापं *'मां-अबुं थाय् त्वःतल, मस्तय्सं भाय् त्वःतल'* धइगु खँपुयात ल्वयेक स्थिति ब्वलन । नेवाःत स्वनिगलं पिहाँ वनाः गन गन ख्वातुक वस्ति दयेकल, अन अन उमिसं जात्रा, गुथि स्वनाः थःगु संस्कृति व भाय्यात ल्यंकातुं तल । तर, गन गन प्यंगू, न्यागू जक नेवाः परिवार दु , उज्वःगु लागाय् अल्पमत नेवाःतय्सं भेषभूषानिसें भाषा तकं त्वःतल । निनि, पाजु, मलेजु थुज्वःगु छता निता नेवाः खँग्वः उमिगु बोलचालय् अवशेषकथं ध्वदुइफु, अले स्वनिगलं गुलिखे दँ न्ह्यवः बसोवासयाःवःपिं नेवाः पूर्खातय् छय्, छुइपिं खः धइगु लुमन्ति जक उमिके दनि ।

मेखे नेवा:त स्वनिग: थुज्व:गु केन्द्रय् च्वना:नं सरकारया भाषिक नीति वा थ:गु च्य: मनोवृत्तिया कारणं थ: व थ: मस्तय्त नेवा: भाय् मल्हाकेगु यानावयाच्वंगु नं दु, यद्यपि थुमिसं थ:त नेवा: धका: दाबी यायेगु धा:सा त्व:तूगु मदुनि ।

श्री ५ या सरकारया दक्कले **लिपाया तथ्याङ्क** कथं भिंगू लाख पीद्व: चाचू दु धा:पिं नेवा:तय् पुचलय् **३७.५ प्रतिशत** मनुखं आ: नेवा: भाय् मल्हाये धुंकल । मेखे देसंपिने **खास याना** दार्जलिङ्ग, सिक्किम, कालिम्पोङ्ग आदि भारतय् च्वनाच्वंपिं लखं लखं नेवा:तय् सन्तानतय्सं सुनां थौंतकनं थ:त नेवा:धका: धायेगु मत्व:तूनि उमि दथुइ नं नेवा:भाय् ल्यानाच्वगु मदये धुंकल थ्व थौंया भ्रीगु यथार्थ ख: ।

अथे ख:सां न्ह्यागुहे जूसां नेवा: समुदायया संरचना व थ्वयात छगू सूत्रय् गुगु तत्वं चिनाबीगु ज्यायात धका: ऐतिहासिक विकासक्रमयात दुवालेबले थ्व तत्व धैगु भ्रीगु मांभाय् नेपालभाषाहे ख: धका: भ्रीसँ स्वीकार यायेहेमा: । अले, नेपालभाषायात त्व:तावीगु धैगु नेवा:तय्सं थ:गु म्हसीकाया छता मू आधारयातहे त्व:तेगु ख: धका:नं थुइकेमा: । नापं थथे मांभाय् त्वतावं वनेगु प्रवृत्तिं नेवा: समुदायया म्हसीका ल्यंकेगुलि लिपा थ्यंका: ग्यानापुगु संकटहे हयाबीगु खँय् वा:चायेकेमा: ।

खयेत ला ख:, नेवा: पूर्खाया मस्त, तर, थौं थ:गु मांभाय् नेवा:भाय् ल्हायेमसय् धुंकल, उज्व:पिन्सनं थ:त नेवा: धका: म्हसिकेगु कथं थ:थ:गु नांया ल्यूने जात च्वयेबले नेवा: जुयागुया चिं घाकेगु ला मत्व:तुनि । तर, गुबले भ्रीसँ छगू समुदायया , छगू समाजया म्हसीकाया खँल्हाये, उब्ले सु पिनेयाम्ह मनू वया:स्वइबले उम्ह मनुखं नालाच्वंगु जीवन शैलीया विविध पक्ष अले उकिया माध्यम वं थ: सु धका: म्हसिकाबीगु ब्यवहार यानाच्वंगु दु कि मदु धैगु मून्त्यस: जुइ । छम्ह मनू शेर्पा ख: धका: वं पुनाच्वंगु वस:, वया तिसा, वया भाषा, अले ख्वा:, उनं जक मखु वया विधि-ब्यवहारं उला: क्यनाच्वनि । व थम्हं जि शेर्पा धका: दावीयायेमा:गु अवस्था दइमखु । तर, गुब्ले सुयातं जि थथे ख: धका: दावीयायेमा:गु अवस्था वइ, उब्ले व मनुखं थ:गु विस्कं म्हसीकाया चिं न्हंकाव्छये धुंकूगु जुइ । उकिं दावी जक

प्रयाप्त मखु धैगु खँ भ्फी नेवाःतय्सं थुइकेमाः, वाःचायेकेमाः ।

छखे, नेवाःतय् वास्तविक म्हसीकाया मू आधार नेवाः भाय् खः धकाः इतिहासं भ्फीत छगू यथार्थ खँ कनाच्वंगु दुसा मेखे नेवाः खयाःनं नेवाःया मौलिक स्वरुप भाषागत लिधंसायात त्वःता वनाच्वंगु ग्यानापुगु गुगु सत्य दु थुज्वःगु इलय् नेवाःया परिचयं बिइगु कुतलय् धायेफु " A Newar is someone who has Newari as his or her mother tounge or who is descended from (or is belived to be decended from) those who had Newari as a mother tounge in the past" --David N. Gellner – Language, Caste, Religion and Territory : Newar Identity – Ancient and Modern – Europen Journal of Sociology , Vol-28 year 1987) अले थ्व छपु मध्यस्थताया लँपु जुइफु ।

छगू भाषिक समुदाय जुयाच्वंगु भ्फी नेवाःतय् म्हसीकाया मू लिधंसा भ्फीगु मांभाय् नेपालभाषा हे खः, धैगु गुकथं निर्विवाद खः उकथं नेवाः दुने तःता कारणं ब्वलनाच्वंगु भाषा विचलनया दथुइ नं नेवाःया म्हसीका मेता छु छु जुइफु धकाः दुवालेगु थौंया छगू हाथ्या खः । ई पुलावंलिसे नेवाः समाजयादुने ब्वलनावःगु थौंया गुगु स्वत्तुमत्तु स्वःगु संरचना दु, उकिया दथुइ नेवाःया म्हसीका/ दापू मालेगु आवश्यकता खः ।

नेवाः भाषिक समुदाय खः धैगु ऐतिहासिक तथ्य व वर्तमान भाषा विचलनया यथार्थया छपु दथु लँपु डा. डेभिड एन. गेलनरया बिचाः जुइफु । वास्तवय् थ्व Cultural Motherhood समाजशास्त्रीय सिद्धान्त कथं मनूया म्हसीका क्वःछिगु दापू खः । छम्ह मनुखं न्ह्यागुहे कारणं थःगु मांभाय्यात त्वःफिका च्वनेमाःगु विवशताया स्थिति दुसां नं उम्ह मनू वा वया पूर्खा अले व मनूया समाजया साँस्कृतिक पूर्वाधार छु खः, उकिया लिधंसाय् व मनूया म्हसीका क्वःछीगु मेगु लँपु खः । छाय् धाःसा छम्ह मनू दुनेया जातियत्व [Ethinicity] या अभिब्यक्ति वया ख्वाःया उन, बान्कि वा भासं जक मखसें व मनूया नसा त्वंसा, पुसां , तिसा अले जीवन व जगत सम्वन्धी दृष्टिकोणयापाखें बियाच्वंगु दइ । अले मचांनिसें वयादुने हाकया

वयाच्वंगु संस्कारगत/साँस्कृतिक प्रवृति खः (Instinct) थुकिं नं वयात म्हसीकेगु लिधंसा बियाच्वंगु दइ । छम्ह मनूया म्हसीका मालेबले थुकथं चकंनाः व तब्याः जुया बिचाःयायेगु ब्यवहारिक आवश्यकता खः ।

" The race of Niwars is a mixed race , derived from Indian or Tibetan stocks, and their religion naturally presents a corresponding mixture of the India and Tibetan creeds. (H.A. Oldfield - Sketches from Nepal -Vol –II, pp -73) खः । नेवाः धइपिं धार्मिक रूपं इतिहासया थीथी चरणय् थी थी कथं व थी थी थासं नेपाः गालय् वयाः छधी छप्पँ व ल्वाकःबुकः जुयाच्वंगु (Heterogeneous) पुच : खः । थ्वहे ल्याखं नेवाः दुने धार्मिक, साँस्कृतिक रुपया समिश्रण व समन्वय (Synthisis) या थःगु विस्कं पहः दु । थ्व खँ भ्हीसँ थूगु यथार्थ खः ।

अथे धैगु, नश्लगत ल्याखं सकल नेवाःत छगूहे मानवीय पुस्ताया मचाखाचात मखु । अमि म्हगः, ख्वाः स्वयेबले ज्वःलाःगु खने मदु । तर, छता खँ छु धाःसा तःखें दुतवःपिं, तःगु खलःया मनूत नेपालय् वःबले म्हयाम्हच्छिं जक वःगु सखे मखु जुइ । उमिसं थःनापनापं बिस्कं बिस्कंगु जीवनशैली व संस्कारयात नं ज्वना वल । तर, गथे स्वनिगः दुनेवःपिं सकलें मनूत कालक्रमया भ्वलय् नेवाः जुयावन, अथेहे उपिंनापनापं दुतवःगु तःताजिया संस्कार, संस्कृति, परम्परा व आस्था सकतां नेपाल मण्डलया मौलिक संस्कृतिनाप युगं युगतक बुलाववं ब्वलंगु गुगु बिस्कंगु साँस्कृतिक संयोजन व विकसित स्वरुप खः थुकियाहे लिपा वनाः नेवाःतय् छगू मंकाः संस्कृति कथं थातंच्वन । उकिं, काचाक्क स्वयेबले नेवाः संस्कृतिइ बौद्ध वा हिन्दू परम्पराया गाक्कं प्रभाव लानाच्वंगु दु थें खने दुसां दुग्यंक दुवालेबले छता छता पक्षय् भ्हीसँ नेपाल मण्डलया स्थानीय विशिष्टता व मौलिकताया नस्वाः खंकेफु । छता, छताय् नेवाः तय्गुहे आस्था व विश्वास अले दार्शनिक पक्षया किचःत सुलाच्वंगु लुइकेफु । गथे, छम्ह नेवाःयात म्हसीकेगु छगू क्वातूगु लिधंसा उमिसं ल्हानावयाच्वंगु मांभाय् नेपालभाषा खः, अथेहे उमित म्हसीकेगु मेगु छगू धिसिलाःगु दापू धैगु उमिसं नालावयाच्वंगु थ्वहे मौलिक नेवाः संस्कृति जुयाच्वंगु

दु । नेवा:तय्‌दुने न्ह्यानावयाच्वंगु थुकथंया साँस्कृतिक विशिष्टतापाखें नेवा:त मेपिसिवें छु ल्याखं वा गुकथं भिन्न धका: त्याजिक क्यनाच्वंगु दु । उकिंहे संसारया आपालं विद्वान समाजशास्त्रीपिन्सं नेवा: म्हसीकायात Cultural Nationalism या ल्याखं नालावयाच्वंगु ख: ।

ख:, नेवा:तय्‌दुने दयाच्वंगु गुगु सामाजिक विविधता ख:उकिया लिच्व: कथं साँस्कृतिक पक्षय्‌ नं उकथंहे विविधता मदुगु मखु, दु । थीथी धर्म, सम्प्रदाय हनीपिं मनूत नेवा: समाजदुने दुगु ल्याखंनं सामाजिक विधि,ब्यवहार, संस्कार, रितिथिति व परम्पराय्‌ नेवा:-नेवा:या दथुइ आपालं पानाच्वंगु नं दु । नेवा: समाजय्‌ ल्यनाच्वंगु गुगु जात प्रथा दु, उकिं नं नेवा: नेवा:दुने संस्कारगत विभेद ब्वलंकाच्वंगु दु । अभ्कला छगूहे धर्म, सम्प्रदाय व छगूहे कव:या नेवा:, नेवा:या दथुइ नं थाय्‌बाय्‌ कथंया रितिथिति व साँस्कृतिक विधिब्यवहारय्‌ ज्व:मलागु आपालं दसि मदुगु मखु, दु । तर, थ्व नेवा: संस्कृतियात नेवा:तय्‌ दुनेया कोणं दुवालेबले खनेदैगु विविधता जक ख: । उकिसनं थुज्व:गु विविधता साँस्कृतिक सार रुपय्‌ मखसें छ्यलाबुलाया प्रकृयागत कथं जक खंकेफु । उकिं , गुब्ले नेवा: समाजपाखें बिस्कं च्वना: नेवा:तय्‌सं परम्परानिसें हनावयाच्वंगु छता, छता रितिथिति, संस्कार, परम्परा अले, जीवन शैलीयात समग्र रुपय्‌ दुवाले उब्ले, साँस्कृतिक ल्याखं थुगु पक्षया मौलिक म्हसीका यच्चुक खनेदयाच्वनि । अथे मखुसा थौं सकसिनं छ्प्वा: म्हुतुं धैथें नेवा: संस्कृतिया नां न्ह्यथना: थुकिया बय्‌बय्‌ याना मजुइ खइ ।

वास्तवय्‌ छम्ह गैरनेवा: व नेवा:यात मौलिक कथंहे भिन्न ख: धका: ब्वयेगु गुगु साँस्कृतिक लिधंसा ख: वहे भ्नी सकल नेवा:या मंका: संस्कृति ख:, नेवा:या साँस्कृतिक म्हसीका Cultural Identity ख : । अले थुकथं नेवा:तय्‌गु बिस्कंगु Cultural Identity या हे लिधंसाय्‌ भ्नी नेवा:या Cultural Nationalism ब्वलनाच्वंगु ख:, न्ह्यानाच्वंगु ख: । थौं वया: नेवा:यात म्हसीकेगु भ्वलय्‌ वा नेवा:या म्हसीका मालेगु कुतलय्‌ भाषागत लिधंसाया लिपा मेगु क्वातुगु लिधंसा भ्नीगु साँस्कृतिक म्हसीका ख: धका: त्याजिक धायेफु । उकिं सुं छम्ह मनू

नेवाः खः वा मखु धकाः उम्ह मनुखं जीवनय् नालावयाच्वंगु संस्कार व संस्कृतियापाखें यच्चुक लिसः बियाच्वनि ।

गुब्ले भ्मीसँ नेवाःतय् साँस्कृतिक म्हसीकाया खँल्हाये उब्ले, उमिसं हनावयाच्वंगु नखः चखः, रितिथिति वो विधि व्यवहार व संस्कारया जक मखु उमिगु जीवन शैलीइ नं उकिया किचः ध्वदुया च्वनि । सामुदायीकताहे सामाजिक मूल्य व मान्यता जुयाच्वंगु ल्याखं नेवाःतय् जीवनया हरेक पक्षय् थुकिया लिच्वः छगू संस्कृति व संस्कार कथं ब्वलनाच्वंगु भ्मीसँ खंके ।

तःधंगु शहर वा वस्ति जुइमा वा च्याखा भ्मिखा जक छेँ दुगु गां जक जुइमा छगू नगरीय सभ्यताया ल्याखं थितुं थीक अले छथासं छेँ दनाः चुक, लाछि ननि, बहाः, बहि दयेकाच्वनेगु जीवनशैली नेवाःतय् दुने म्वानाच्वंगु सामुदायीकताया सामाजिक मूल्य मान्यताया लिच्वः खः । थः च्वनेगु छेँ जक मखु देगः, सतः, फलेचातक्कं तिकभ्याः, सँभ्याः, कुंभ्यालं छायपियाः अले छेरि,मातं,च्वतं व बजिगःदुगु छेँय् च्वनेगु नेवाः स्थापत्यकलाया चिं खः ।

गणेद्यः, भिंनद्यः थापना यानाः , लाखेप्याखं , द्यःप्याखं पिकयाः अनहे जात्रा न्यायेकाः न्ह्याइपुक्क च्वनेमाःपिं मनूतय् म्हसीका खः - नेवाः । सकलें मुनाः च्वनेगु सामुदायीक भावना घानाः म्वानाच्वंपिं मनूतय् समाज गन गुथि थुज्वःगु साँस्कृतिक संगठनयादुने च्वनाः ज्यायायेगु छगू सामुहिक प्रवृति दु थ्वहे खः - नेवाः सामाजिक प्रवृतिया म्हसीका । थुमिगु समाजया विशेषता धैगुहे थवंथवय् जानाःपानाः मंकाः कथं ज्यायायेगु, माःपिन्त, माःबले, माःकथं ग्वहालियायेगु संस्कार खः ।

छम्ह मनुखं म्वानाजःछि नालावयाच्वंगु मचाजंक्वःनिसें बुराजंक्व तक्कया गुगु कर्मकाण्ड खः उपिं नेवाः जूगुया म्हसीका खः । गुम्ह मनूया इहि, बाह्रा, बुसँखा, कयूतपूजा, बरेछुइगु ज्या मजूतले कर्म खनीमखु, न्हयन्हुमा,न्यान्हुमाजा तयाः , पाखाजा खानाः, नौनिनं लुसि मथीकं शुद्ध जुइमखु धैगु संस्कार हनाच्वंपि खः , उपिं नेवाः जूगुया चिं खत ।

धा:, धिमे, बय् , क्वँचाखिं, खिं, नाय्खिं, दमोखिं, क्वता:, म्वाय्लि, प्वंगा आदि बाजंया तालय् संगीतबद्ध जुया: चचा हालेमा:पि, दाफा हालेमा:पि , भजन हालेमा:पिं मनूत नेवा: जूगुया चिं ख: ।

पञ्चमकारया तान्त्रिक पद्धति कथं क्वा:, नसा घासायात अर्थपूर्ण कथं छायपिया: त:खा:, न्याखुना, दायेकाला, व्छयेला, छ्याला:, पाउँक्वा:, वाउँचा, फसिक्वा: चय्प्यता घासा नयेस:पिं अले सीकाभू याना:तिनि मूभ्वय् क्वचाइगु संस्कृति नालावयाच्वंपिं मनूतय् म्हसीका नेवा: ख: । य:मरि, चतांमरि व समयबजि थुज्व:गु बिस्कंगु पुजाज्वलनं नेवा: जूगुया चिं ब्वयाबी । त:जिगु नख:चख:बले, पूजाबले मोहनि फया:, ह्याउसिन्ह: तिना: , ह्याउ क्वखा क्वखायेमा:पिं गनेद्य:, भिनद्य:, आजुद्य:, अजिमाद्य:, लुकुमा:द्य:, आगंद्य:, दिगुद्य: पूजायानावयाच्वंपिं नेवा: जूगुया चिं खत ।

नेवा:दुनेया जातिगत व स्थानगत साँस्कृतिक विभेदत आपालं दुसां दँय्दसं कछलाथ्व: पारु कुन्हु न्हूदँ नेपाल संवत्यात थ:गु नख: कथं हना: अले म्हपूजाया मन्दलय् च्वना: थम्हं थ:त पूजायाना: "जि नेवा:" धैगु मंका: भावना क:घानावयाच्वंपिं सकलया म्हसीका नेवा: ख: ।

नेवा:या बिस्कंगु म्हसीकायात ल्यंकातयेगु लँपुलीगु थौंया आवश्यकता ख: । उकिं भीगु मांभाय् नेपालभाषा नेवा: समुदायया आत्मा ख:सा भीसँ नालावयाच्वनागु संस्कृति व संस्कार थ्वैत त:जिक म्हसिकेबीगु तिसा ख: ।

नेवाः जीवन दर्शन

छपु बौद्धिक लँपु खः दर्शन, जीव व जगतयात दुवालेगु । मनुखं थःगु चेतनाया स्तरयात गुकथं थन्त्याकावं यंकल उकथं ब्रम्हाण्डया श्रष्टा व सृष्टियात कयाः दुवालेगु व थःथः कथं थुइकेगु कुतः खः थ्व ! जीव व जगत सार रुपय् वहे खः-सां उकियात खंकिगु व थुइकेगु मिखा मनूपतिकं, अले मनूतय् समाजपतिकं पानाबीवं स्वभाविक रुपं दार्शनिक अवधारणा व उकिया ब्याख्या, विश्लेषणय् पाःगु खनेदइगु खः । थौं वयाः मानव समाजय् तःताजिया जीवन दर्शन न्त्यःने खनेदयाच्वंगु नं उकिं खः । थःथःगु आस्था कथं मनूत बिस्कं बिस्कं दार्शनिक पक्षया लिधँसाय् धस्वानाच्वंगु दु । अले, आस्थाया लिधँसाय् सु, गुम्हेसिया जीवन दर्शन दुग्यं वा तःजि धकाः धँधँबल्लायानाः समाजय् ल्वापुया पुसापीगु प्रवृति नं मदुगु मखु ।

तर, सुसंस्कृत व समुन्नत न्त्यागु नं समाजयात धाःसा थुकथं निश्चित गुगुं छगू जीवन दर्शनपाखें उमित न्त्यब्वाकेगुलि हःपा बियाच्वंगु दइ । अले, समाजशास्त्री वा इतिहासकारपिन्सं सम्वन्धित समुदायदुने जीवन्त जुयाच्वंगु थुज्वःगुहे दार्शनिक पक्षयात दुवालाः उगु समुदायया सभ्यता व संस्कृतियात ध्वाथुइकेगु कुतः यानाच्वनि । पाःगु

थुलिहे जक खः, गुलिखे समाजय् थःगु जीवन दर्शनया पक्षयात लिपिबद्ध यानाः ताई तक्कं ल्यंका वयाच्वंगु दुसा अले गुलिखे समाजय् धाःसा दर्शन सम्वन्धय् लिखत ज्वलंया पलेसा न्हियान्हिथंया ब्यवहारय् उकियात नालाः जीवन्त अवस्थाय् ल्यंकेगु प्रवृति खनेदु । धाथें धायेमाल धाःसा दार्शनिक पक्ष न्ह्याक्वहे तःजिगु जूसां वा उकियात बांलाक लिपिबद्ध यानाः ल्यंका तःसां उकि ब्यवहारिक पक्ष मदयाः मनुखं जीवनय् गुगुनं कथं छ्यलावयाच्वंगु मदुसा उज्वःगु जीवन दर्शनया महत्व निरर्थक खत । थौं मानव समाजय् केवल वौद्धिक कसरत कथंया थुकथंया सारहीन जीवन दर्शनया अभिलेख भ्मीसँ संग्राहलयया धुकुति आपालं खंकेफु । म्वानाच्वंपि व म्वायेमानिपिं मनूतय् निंतिं थुकथंया जीवन दर्शनया छुं मू मदु । मेखे लिखत वा श्रृति परम्परा कथं छुं ल्यनाच्वंगु मदुसां तर मनुखं थःगु ब्यवहारिक जीवनय् छ्यलाः उकियात म्वाकातःगु दु धाःसा उज्वःगु जीवन दर्शनया तच्वःगु मू दु , उज्वःगु दर्शनयात कुत्तुकुलेगु आवश्यक जू ।

नेवाःतय् जीवन दर्शन नं थुकथं छगू अलिखित तर, सामाजिक जीवनय् न्हिथं नालावयाच्वंगु छगू जीवन्त पक्ष खः । नेवाः जीवन दर्शनयात कयाः खँल्हायेबले दक्कले न्हापां थ्व यथार्थयात थुकथं थुइकिगु कुतः जुइमाः । नेवाः जीवन दर्शनया प्रमाण प्रमेय धैगुहे द्वलंद्वः दँ न्ह्यवनिसें नेवाःतयसं थःगु जीवनय् नालावयाच्वंगु ब्यवहार व उकिया दुने सुलाच्वंगु दार्शनिक रहस्य खः । उमिगु संस्कार व संस्कृतिइ कःघानावयाच्वंगु जीवन उपयोगी व मानवीय भावनाया किचःत खः । उकिं नेवाःत हिन्दू वा बौद्ध ? थुमिगु जीवन दर्शन गुगु धर्मपाखें प्रभावित धकाः न्ह्यसः छुइगु पलेसा थ्व समुदायया जीवन दर्शनया मौलिकता छु धकाः थुइकिगु मूखँ खः ।

खः, अवश्य खः, सलंसः दँया नापंच्वनाः नापं बुलाया लिच्वः कथं नेवाः समाजय् नेपाःगालंपिने दुहावँःपिं हिन्दु वा गैरहिन्दुतय् प्रभाव आपालं लायेधुंकल । भ्मीगु रितिथिति, संस्कृति व विधि ब्यवहारय् उकथंया आपालं दसि भ्मीसँ खनाच्वना । काचाक्क स्वयेबले नेवाःतय् जीवन दर्शन हिन्दु वा बौद्ध दर्शनसिबें छतिं मपाःथें च्वने धुंकल । अले, आपालं विद्वानपिन्सं नेवाःतय् पुचलय् ल्यंहेंबुयाच्वंगु हिन्दु

वा बौद्ध दर्शनया प्रभावय् न्ह्यानाच्वंगु थौंकन्हय्या आपालं विधि व्यवहार व संस्कारयात स्वया: अ:पुकहे नेवा:तय् जीवन दर्शनयात थ:त छिंछिं कथं हिन्दु वा बौद्धया ल्याखं परिभाषितयायेगु यानावयाच्वंगु दु । तर, गुब्ले गुब्ले नेवा:तय् जीवन शैलीयात दुग्यंक थुइका: उमिसं थौंतक नालावयाच्वंगु पद्धतियात कया: बिचा:याये, उब्ले उब्ले हिन्दु वा बौद्ध गुगु नं जीवन दर्शनया प्रभावंपिनेया छगू बिस्कं पह: खने थ्व समुदायया दुने । थ:त हिन्दु वा बौद्ध धाइपिं नेपा: दुने वा पिनेया मेमेगु समुदायलय् भ्या: भचाहे खने मदुगु आस्थागत व्यवहार गुब्ले खने-उब्ले भ्कीत च्वनि नेवा:तय् दुने छगू मौलिकता दु - साँस्कृतिक रुपय्, जीवन शैलीया पक्षय् अले थ्व जीव व जगतयात थुइकेगु दार्शनिक अवधारणाय् नं । थुज्व:गुहे बिस्कं पह:या संस्कार, संस्कृति , विधि व्यवहार व परम्परा अभ्क भ्कीदुने द्वलंद्व: दँ न्ह्यवनिसें हाकया: म्वानाच्वंगु, ल्यनाच्वंगु दनि, थुपिं न त मुक्कं हिन्दुतय् नाप ज्व:ला: न त बौद्धतय् नाप ।

ऐतिहासिक तथ्यया लिधँसाय् खँ न्ह्यथनेबले नं बुद्ध धर्म धैगु नीन्यास: दँ न्ह्यवयागु जक खत । अथेहे थौंकन्हय् गुगु हिन्दु धर्म धइच्वन, पुराणया लिधँसाय् ब्वलंगु गुगु धर्म सम्प्रदाय ख:, थ्व ला भारतया गुप्तकाल लिपा तिनिया जक विकास ख:, भ्किंस्वस: भ्किंप्यस: दँ न्ह्यव जक । तर, मेखे नेवा:त स्वनिग:या आदिवासीपिं बुद्धया ई स्वया द्वलंद्व:दँ न्ह्यवहे सभ्यताया विकास जुइ धुंकूगु नेपा:गा:या वासिन्दात ख:, छु उमिगु समाजदुनेया सभ्यता वा जीवन दर्शनया अवधारणा बुद्धकाल वा गुप्तकालसिवें न्ह्यव छुं मदुगुइहे खइला ? स्वनिगलय् आ: तक ल्यनाच्वंगु पुरातात्विक स्मारकत व प्राचिन सभ्यताया अवशेषयात दुवालेबले थनयापिं मनूत उगु ई सिवें यक्वहे न्ह्यव सभ्य व सुसंस्कृत जुइ धुंकल धैगु खँ दावी याना: धायेफु । स्वनिग:या टोखा, फुटुङ्ग, फुसिंख्य:, पुलांगुत्येश्वरी, भुइज:सि, बलम्वु, सतुंग:, थक्वा: आदि लागाय् यक्व न्ह्यवहे जुइ धुंकूगु सभ्यताया विकासया ऐतिहासिक तथ्यतसें थुकिया पुष्टि यानाच्वंगु दु । प्राग ऐतिहासिक कालनिसें विकसित जुयावयाच्वंपिं स्वनिग:या भूमिपुत्र नेवा:त, यदि उब्लेनिसें थुपिं स्वनिगलय् सुसंस्कृत अवस्थाय् जीवन

हनावयाच्वंपिं खःसा अवश्य नं उब्ले उमिगु थःगु दर्शन दु जुइ , थःगु संस्कृति व परम्परा दु जुइ । अले बुद्ध धर्म वा हिन्दु धर्मं तायतिति यायेन्त्यवनिसें न्त्यानावयाच्वंगु भीगुहे बिस्कं पहःयात हानं हिन्दु वा बौद्ध धकाः नां बीगु गुलित पाय्छि जुइ ?

भीसँ स्यू, अलौकिक शक्तिया अराधना हिन्दू दर्शनया मू आधार खः - थुकियात द्वैत वा अद्वैतवादया न्त्यागु मिखांस्व । हिन्दु दर्शनं मनू व द्यःया दथुइ लौकिकपक्ष व अलौकिक स्वरुपया छगू ध्वः सालाः मनू सिबें द्यःत च्वय्या तँय् तयाः ध्वाथुइकेगु यानावयाच्वंगु दु । थ्वहे यथार्थया नित्यताय् जीवन दर्शनया घःचा हीकेगु कुतः जुयाच्वंगु खः । हिन्दु दर्शन मेपिन्त द्यः भापियाः भक्तियोगय् लीन जुइगुलि अभिप्रेरित खः।

अले संसारया अनित्य स्वरुपया स्विकृति बौद्ध दर्शनया मू पक्ष खत । बौद्धतय्सं दुःख, अनित्य , अनात्माया खँल्हानाः मूलतः शून्य सारया परिकल्पना यानावयाच्वंगु दु । बौद्ध दर्शन मूलत अनिश्वरवादी व कर्मकाण्ड पूजा पाठया आलोचक खः, नापं सामाजिक परिबन्धय् अनुरागी मजुइत ध्वात्तुघ्वाइगु छगू मार्ग खः ।

तर, नेवाःतय् जीवन शैली दुने न त हिन्दुतय् आस्था कथं अलौकिक शक्ति पक्षया प्रवलता दु, न त बौद्ध दर्शनया अनित्यता वा पूजापाठ विरोधी धारणाया प्रभाव दु । वास्तवय् थ्व निगुलि दर्शनपाखें बिस्कं ब्वलनाच्वंगु नेवाःतय्गु गुगु जीवन पद्धति खः उकिया दुने अभिब्यक्त जुयाच्वंगु दु - नेवाः जीवन दर्शन !

खतुं नेवाः दर्शनया ब्याख्या व विश्लेषणया गुगुं सफू वा ग्रन्थ भी पूर्वजपिन्सं त्वःता वंगु मदु । उकिं थ्व इलय् थुगु ग्रन्थया, थुगु परिच्छेदया, थुगु भ्वलय्, थथे धयातःगु दु धकाः उद्धरणयानाः क्यनेगु अवसर भीके मदु । तर, सुं ग्रन्थकारपिनि विद्वत् ब्याख्यासिवें जीवन्त ल्याखं नेवाःतय्सं थौं तक नं थःथःगु जीवन हनेगु भ्वलय् नालावयाच्वंगु आस्थागत व ब्यवहारिक पक्षयात गुब्ले कुतूकुलाः वा दुवालाः स्वयेगुयाये उब्ले भीसँ नेवाः जीवन दर्शनया मौलिक पक्षयात यच्चुक खंके ।

खः, नेवाःत नास्तिक मखु । नेवाःतय् जीवन पद्धतिदुने पूजापठया आपालं थाय् दु । आदिम सभ्यताय् थःगु जीवन दर्शनयात ब्यवहारय् हीलेत वा पितब्वयेत मनूतयसं सयेकाःगु छगू पद्धति खः- पूजा । उकिं गुगु समाजया, गुम्ह मनुखं छुकियात गुकथं पूजायानाः हनाच्वंगु दइ उगु समाज वा ब्यक्तिया जीवन दर्शनया सार संक्षेपया किचः नं यच्चुक खने दयाच्वनि । थ्वहे भ्वलय् गुब्ले भीसँ नेवाःतय् जीवन दर्शनया किचः ध्वदुइकेगु कुतलय् उमिगु मौलिक व परम्परागत पूजापाठया पद्धतियात दुवालेगु कुतःयाये, उब्ले खनि उमिगु पूजापाठया आजु हिन्दु धर्मय् थें भक्तिइ दुनाः गुगुं अलौकिक शक्तिया न्ह्यःने थःत समर्पितयायेगु वा थः उज्वःगु शक्तिनाप आशक्त जुयाः उकियापाखें गुगुं अप्रत्याशित वरदानया निंतिं आसाकुति जुइगु पहः उमिके मदु । दुग्यंक स्वयेबले नेवाःतय्सं यानावयाच्वंगु गुलिंनं थःगुहे पहःया पूजा विधि वा संस्कार दु उकिया आजु गुब्लेंनं गुगुं अलौकिक शक्तिया साधना कथं मजू । उकिं उमि निंतिं पूजनीय पक्ष मेगु लोकं कुहाँवःपिं, स्वर्गया द्यःपिं मखु, परि वा अप्सरात नं मखु । अथेला थौं वयाः नेवाःतयसं पूजायाइपिं द्यःधाःपिनि भ्वलय् ग्वाःग्वाः ल्हाःदुपिं, छ्यौंदुपिं हिन्दु पुराण दुनेया वा बौद्ध जातक बाखं वा महायानी सूत्रतय् परिकल्पनाया आपालं आपालं ख्वाःपाःत भ्वछुवये धुंकल । स्वीस्वंगूकोटी द्यःपिनि अस्तित्व नं संभवत् थुकथं यक्वः लिपा वयाः खनेदयेकः वःगु खत ।

दर्शनया ल्याखं धायेगु खःसा ब्रम्हाण्डया सृष्टि व श्रष्टाया परिकल्पनाया श्रोत स्वयं मानवीय न्ह्यपु त्वःता मेगु मखु । मनूयाहे कल्पनां द्यः धाःपिनि न्हाय् , म्हुतु , ख्वाः, ल्हाः, छ्यौं आदिया स्वरुप लुइकूगु खत । थ्व ल्याखं धायेगु खत धाःसा थ्व समाजय् द्यःया श्रष्टा मनूहे खः । मनुखंहे द्यःया अस्तित्वयात धस्वाके हःगु खः । मनूहे मदुगु खःसा वा मनुखं थःगु न्ह्यपु चुलाः कल्पना मयाःगु खःसा द्यः धैपिंनि रुपहे मलुइगु जुइ । अले मनुखंहे द्यः धैपिनि अनेक कथंया न्ह्याइपु बाखं कनाः थींथी धर्म व दर्शनया ब्याख्या विश्लेषण मयाःगु खःसा द्यःतय् मू छतिं मदैगु जुइ । धाथें धायेबले मनूतय् नुगलय् दुगु श्रद्धा भाव थुज्वःगु छगू करुणाया पक्षं यानाः भी दथुइ द्यः धयापिं ल्यनाच्वंपिं

खः, म्वानाच्वंपिं खः । कन्हय् गुब्ले मनुखं थःगु नुगलय् उगु श्रद्धाया लुखा तिनाबी, उब्ले द्यः धाःपिं मनूया समाजं छुं छ्वां म्वायेक दुसुना, तुसुना वनी, गनं गन जुइक । थ्व ल्याखं धायेगु खःसा जीवनया महत्वपूर्ण पक्ष मनू स्वंय, थः खः । मनूया अस्तित्वहे दक्कले सार्थक पक्ष खः । मनूहे निर्णायक तत्व खः । थुगु दार्शनिक पक्षयात नेवाःतय्सं बांलाक थू, अले नेवाःतय् थौं तकया आस्थापाखें नं थ्वहे खँ धयावयाच्वंगु दु । वास्तवय् नेवाःतय् जीवन दर्शनया मू तत्वहें थन थाय् लाक्क सुलाच्वंगु दु । थुकिया दुनेहे नेवाः दर्शनया मूति दुसुनाच्वंगु दु ।

थःथःगु दार्शनिक आस्था कथं जीवनहनेगु वा जीवनय् आस्तिक वा नास्तिक जुयाः म्वायेगु आपालं समुदायदुने जुयाच्वंगु दु । अले, श्रद्धा भाव तयाः अराधनायायेगया नामं सुं मेम्हेसित वा गुगुं अलौकिक ब्यक्ति वा शक्तियात अराध्य श्रोतदयेकेगु सामान्य प्रवृति खः । तर, नेवाःत गुम्हेसिया जीवन दर्शनय् सुं मेम्ह अराध्यदेवप्रतिसिबें मनूप्रति अगाध श्रद्धा व आस्था दु, अले उमिसं थ्वयात संस्कृतिया रुपय् द्वलंद्वः दँ न्ह्यवनिसें पूजनीय शक्ति वा ब्यक्ति कथं स्वंय मनूयात थनेगु यानावल । उकिं नेवाःतय्सं छेँजःया प्रत्येक मनूया बुन्हिया कथं जुइमा वा मचा व बुराबुरि जँक्वया लसताय् जुइमा मनूयातहे पूजायायेगु ययेकल । मनूया दुनेहे देवत्व सुलाच्वंगु दु, छगू अवस्थाय् मनू थःहे द्यःया थाय्कायेत सफल जुइफु धैगु आस्थां नेवाःतय्सं मनूतय्त खतय् तयाः सालाः ज्याथः जँक्व यानावयाच्वन । स्वनिगःया अराध्य देवीया ल्याखं थःहे म्ह्यायमचायात देवारोहण याकाः कुमारीया नामं मनूयात पूजायायेगुलि नेवाःतय्सं गर्वतायेका वयाच्वंगु नं उकिंहे जुइ । अले भ्किनिदँय् छक्वः शक्ति साधनाया अर्थय् खड्गसिद्धियायेगुया नामय् मनूयातहे द्यः दयेकाः वया ल्हाःतं स्वंय देनायः लायकुलिं पिहाँवयाः खड्ग लःल्हानाःकायेगु परम्परा स्वनावन ।

मनूया अस्तित्वयात प्रधान्यता बियावयाच्वंगु नेवाःतय् जीवन दर्शन-उकिं उमिसं मौलिक कथं हनावयाच्वंगु जात्रापात्रा व नखःचखःया द्यःत धैपिंनं मेपिं मखु थःहे तःकेहैं, छेँजः वा समाजय् गुगुं इलय् म्वानावंपिं तर, भिं ज्यायानावंपिं नेवाः म्ह्याय्मस्त न्यत अजिमा, कंग

अजिमा, लुँति अजिमा जुयावन । अले, झीहे पुर्खापिन्त वंघः आजु, पचलि आजु धकाः श्रद्धां हनाच्वना । उकिं झी नेवाःतय् मू द्यः धैपिं आजु जुयाबिल , अजिमा जुयाबिल । उकिं, नेवाः जीवनय् चिचाधंगु छुं जुल धाःसां ब्रम्हा, बिष्णु, महेश्वर वा भगवान बुद्धयात लुमंके न्ह्यव अजिमायात कलः छ्यायेगु वा कीसलि फ्यायेगु यानाच्वना । मनू बूसां, सीसां व्छास अजिमायात निं दक्कले न्हापां लुमंकाच्वना । वास्तवय् थ्व सकतां नेवाःतय्सं म्वानाच्वंपिं व म्वानावने धुंकूपिं मनूतय् महत्तायात थुइकाः न्ह्याकावयाच्वंगु संस्कृतिया दसित खः । मन् केवल मनूया अस्तित्वयात सर्वाधिक महत्व बियावयाच्वंगु जीवन दर्शनया ब्यवहारिक पक्ष खः ।

दँय् दसं स्वन्तिया भ्वलय् न्हूदँ पारु कुन्हु थःपाखें थः निर्लिप्त जुयाः थःत दुवालेगु निंतिं थम्ह थःत पूजायायेगु नेवाःतय् म्हपुजाया गुगु संस्कृति खः वास्तवय् नेवाः जीवन दर्शनयाहे छगू विशिष्ट न्ह्यब्वसा जुयाच्वंगु दु । उकिं नेवाःत आस्तिक जुयाः पूजा ला यायेगु याः तर, अन गुम्ह अलौकिक वा दैविक ब्यक्तित्व थनेहयाच्वंगु मदु , अन सुं दुसा केवल मनू दु, स्वंय थः दु ।

नेवाःतय् जीवन दर्शनया मेगु पक्षया ल्याखं अभ्र थ्व सिबें नं तब्याक बिचाः यानास्वयेबले जीवनया निंतिं भिंज्यायानावंपिं वा भिंज्यायाइपिं मनूत जक मखु पशुपक्षिंतय्‌त नं श्रद्धापूर्वक हनेगु वा पूजायायेगु थुमिगु दर्शनया निर्दिष्ट पक्ष कथं खने दुं । बुँज्याया लिधँसाय् म्वायेमाःपिं नेवाःतय् निंतिं थ्व धरतीया अतिकं मू दु, उकिं दँय् दसँ उमिसं सिथि नखःबले धरतीयात मां कथं पूजा यानावयाच्वंगुला दहे दु , यःमरिपुन्हिबले न्हूवा दुकया कूपुजायाइगु नं थःगु थासय् दु । थ्वसिबें न्ह्यथने बहःगु खँ खः छु धाःसा बुँ ज्यायायेया निंतिं चायात व्छासुका बीपिं, वा बालि स्यंकाबीपिं कीचात नयाः वातावरणीय सन्तुलन हयाबीपिं ब्याँचा लगायत मेमेपिं ज्ञात, अज्ञात कीटपतङ्गया गुणयात तकं लुमंकाः उमिगु हनाबनाय् सिनाज्या क्वचायेवं गुंलां थुमिगु लुमन्तिइ ब्याँजानकेगु नामं श्राद्धयायेगु थुज्वःगु उदात्तचित्त स्वभावयात नेवाःतय्सं संस्कृतिया कथं नालावयाच्वंगु दु । स्वन्तिबलेला क्वः, खिचा, साचा पूजायानाः उमिगुपाखे झीगु जीवनय्

मदिक दयाच्वंगु गुगु सेवा खः उकियात हनेगु नेवाःतय् गुणग्राही स्वभाव खः । उकिं केशचन्द्रयात तःमि यानाब्यूपिं बखुंतय् लुमन्तिइ आःनं इतुंबहालय् न्हिन्हिं वा ह्वलावयाच्वन । अले, भिंज्यायाइपिं खत धाःसा नरभक्षीहे जुसां गुरुंमापा जुइमा वा मजिपाः लाखे, भ्हीसँ द्यः भापियाः पूजा याना । लाखे लसिं धकाः उमित क्वथुनेगु वा पनपक्षे याये भ्हीसँ मसः । अले थन नं नेवाःतय् पूजापाठयादुने स्वर्ग कुहाँवःपिं वा मानवीय लोकंपिनेया शक्तिया अस्तित्व मखना ।

गुणयुक्त वा जीवन उपयोगी जुल धाःसा मेताला छु छैंया पिखालखुंनिसें लुखाखरु, मूलुखा, अले मिच्याकेगु भुतूप्वाः जक मखु कःसिइ क्वहायेकातःगु ध्वंप्वाः, हिति, तूं व कलःगाः, व्छास व कय्तायात तकं पूजायाना वयाच्वंपिं नेवाःत । नेवाःतय्सं पूजायाइगु ज्वलं हासा, तुफि, सिफँ, ताःचा, लःथलः निसें कू, क्वकिचा, इँचा, मुगः, कःति, हँ,रण्डा, चुपि, त्वाकः, ढाल, तरवार थःगु जीवनयात भिंयाइगु सकतां ज्वलं । तर, नेवाःतय्सं थथे थीथी ज्वलंयात पूजा यानावयाच्वंगु अर्थ न तथुकिदुने देवत्व दु धकाः खः, न त थ्व गुगुं अलौकिक शक्तिया श्रोत धकाः हे खः । मेमेगु धार्मिक आस्था कथं छुं बस्तुयादुने देवत्व खनाः पूजायाये धुंकल धाःसा उकियात हानं लाःलाःथें यायेमत्यः, याइनं मखु । छुं छां मखुगु चागःचित नं द्यः धकाः स्वांसिन्हः छानाः पूजायाये धुन धायेवं उकियात हाजां तकं गाये मज्यू । थुकथंहे देवत्वया अंश खंकाः थीथी बस्तुयात पुजायानावयाच्वनागु जूसा सखे पिखालखुयात न्हिथं हाजां गायाः नेवाःत मजुइगु जुइ । थःपिन्सं न्हिथं पुजायानावयाच्वनागु लुखाखरुइ तुतिं पलाः तयाः मजुइगु जुइ । अले ध्वंप्वालय् दक्कले मध्ये ज्याब्यले मदुगु बस्तुत च्वयेकाव्छयेगु ज्या मयाइगु जुइ । यथार्थय् धायेमाल धाःसा नेवाःतय्सं द्वलंद्वः दँ न्ह्यवनिसें थःगु सामाजिक ब्यवहारय् नालावयाच्वंगु थ्व बिस्कं पहःया जीवन दर्शनया मेगु पक्ष खः - उपयोगतावादी, वस्तुवादी व ब्यवहारवादी पहः । गुगु भ्हीगुहे थःगु बिस्कं पहः खः ।

अले, समुदायया दुने पुचः मुनाः ज्यायायेगु, छुं जुल धाःसा सकलें जायेगु वा पायेगु छगू मंकाः भाव खः गुकिया अभिब्यक्ति गुथियापाखें आः तक भ्ही समाजय् जुयाच्वंगु दनि थ्व वास्तवय् नेवाः

जीवन दर्शनं कःघाना वयाच्वंगु समताभावया ब्यवहारिक पक्ष खः । अले न्ह्यागुनं लसताया इलय् त्वाःछिं , जःखः धौबजिनिसें समयबजि, यःमरि, छुस्यामुस्या इनानयेगु भ्फीगु संस्कृतिदुने सुलाच्वंगु जीवन दर्शन नं थ्वहे समताभावया लिच्वः खः । मनू जुइमा, जीव जन्तु जुइमा वा गुंगु हलंज्वलं छाय्मजुइमा थःथःगु थासय् सकसियां उतिकं मू दु, सकतां उतिकं पूजनीय खः धकाः हनेगु नेवाः दर्शनया सार खः । 'खुसि छीवं तुतां लोमं' मधासें प्रत्येकया गुण प्रति कृतज्ञ जुइगुहे भ्फीगु जीवन दर्शनं खः अले थ्वहे भ्फीदुने छगू संस्कार कथं ब्वलंकावयाच्वनागु पहः खः । गुगु पहः नेवाः समाजया बिस्कंगु पहः खः , भ्फीगु थःगुहे पहः खः । थःगु जीवनयात न्ह्याकेगु व जीवनयात थुइकेगु पद्धति खः ।

नेवाःदुने लोक कल्याणया भावना

सामाजिक समिश्रण व साँस्कृतिक समन्वय स्वनिगःया नेवाःतय् छगू बिस्कंगु म्हसीका खः । पूर्व ऐतिहासिक कालया भूमीपुत्रपिं म्येपु, सापु, आभीरतय् आदिभूमि थ्व स्वनिगः दुने थीथी इलय् दक्षिणपाखें दुहाँवःपिं शाक्य, लिच्छिवी, कोलीय, मल्ल, थकू, कर्नाट वंशीय नायरत व मिथिला प्रदेशया तिर्हुतत अले, उत्तरपाखें थ्यंकःवःपिं मंगोल कवःया तःगु पुचःया मनूत छथासं म्वानावयाच्वंगुया छगू मंकाः सामाजिक स्वरूप थौंया नेवाः समुदाय खः ।

उकिं नेवाःया दुने अनेकता दु, अले थ्वहे अनेकताया छगू मंकाः स्वरूप खः नेवाः समुदाय-थ्वहे ल्याखं नेवाःतय् साँस्कृतिक पक्षय्नं शैव, शाक्त, वैष्णव अले बौद्ध परम्परा व आस्थाया छगू समन्वयात्मक जीवन शैली कथं ब्वलनावयाच्वंगु खत । सखे, नेवाःतय् सामाजिक विकासक्रमहे थुकथं समिश्रण, समन्वय व सह-अस्तित्वया लिधंसाय् न्ह्यानावयाच्वंगुलिं यानाः नेवाःयादुने सामुदायिक सहयोग, सद्भाव व समन्वयया भावना छगू कथं संस्कारया ल्याखं हाकयावयाच्वंगु जुइ । नेवाः समाजया साँस्कृतिक व विधि विधानया ज्याभ्वलय् दुग्यनाच्वंगु सामाजिक हितया भावनायात हःपाः

बियावयाच्वंगु पक्षत नं थुपिंहे जुइमा: धका: अ:पुक अनुमानयायेफु । द्वलंद्व:दँ न्ह्यवनिसें छ्यलाबुलाय् वयाच्वंगु भीगु आपालं साँस्कृतिक परम्परादुने नालावयाच्वंगु लोककल्याणकारी ज्याखँय् दुथ्याकात:गु निर्दिष्ट समाजसेवा लिपालिपा जुयावंलिसे नेवा: समाजया छगू सामाजिक मान्यता कथं थातं च्वंवंगु ख: ।

आधुनिक राज्यसत्ताया संरचनाया सम्वन्धय् गुगुं परिकल्पना तकं मजूनिगु प्राचीन इलय् सत्तानिसें जनतातकया निंतिं निर्देशक तत्व धैगु धर्महे ख: । सामाजिक संहिता नं धर्मया लिधंसाय् दयेकीगु ख: । अथेहे समाजय् जुइगु सकतां ज्याखँया पंग: वा ह:पा: धार्मिक विधि विधानहे ख: । स्वनिग:या आदिवासी नेवा:तय् सामाजिक व साँस्कृतिक विकासया सकतां खँया ह:पा: धर्महे ख: । उकिसनं पूर्व लिच्छिवी कालय् स्वनिग:दुने न्ह्यज्या:गु महायानी बौद्ध धर्मया प्रचार-प्रसार व थुकिं समाजय् लाकूगु लिच्व: नेवा: समाजय् लिपा वना: छगू सामाजिक प्रवृति कथं न्ह्यज्यात । बौद्ध आस्था कथं त्रियोदशभुवनया दक्कले च्वय्या सुखावतिभुवनया पद प्राप्तिया निंतिं दशपारमिता पूवंकेमा: । अले थुगु दशपारमिताया गुगु शिलाचार पक्ष दु उकि दानपारमिताया गाथा अत्यन्त च्वन्ह्या: । लुमंकेबह:गु खँ छु धा:सा थ्वहे दानपारमिताया महत्ता थुइके कथं स्वनिग:या थ:गु बिस्कंगु "महासत्वपाख्यान जातक" बाखंया मूबाखंम्व: जुजु महासत्वपाखें थ:गुहे म्हया लाकुचा धेना नका: पित्या:पिं धुँ व धुँया मस्तय् उद्धार या:गु दानशिलताया छगू ज्व:मदुगु दसि नेवा: समाजय् प्राचीन इलंनिसें तच्वकं ह:पा: बीगु प्रसंग जुयावयाच्वंगु दु ।

मनूत स्वभावंहे सुख ध्वदुइकेत प्या:चा:पिं ख:, उकिं उमिसं गुलिनं कुत: याना जुइ केवल सुख चूलाकेया निंतिं जुइ । गथे मनूत थ:गु सुख ध्वदुइकेत आयबु, अथेहे थ:थेंहे मेपिंन्सनं सुखया निंतिं मनंतुना च्वनिगु खँयात वा:चायेका: मेपिनिगु नुगलय् आत्मपरावर्तन याना: बोधिचित्तोत्पादया कुत: यायेमा:, उकिं जक मुक्तिया लँपु चूलाइ । बोधिचित्त सम्वन्धि थ्वहे आस्थां याना: मनूतय्दुने करुणा, मैत्री, परोपकारया भावना ब्वलनेवं दानशिलतापाखे न्ह्यचिलिगु खँ महायानी बौद्ध दर्शनया मूभावना ख: ।

नेवाःतय् संरचनाय् दुगु गुगु छगू समन्वयात्मक तत्व खः थुकिं ब्वलंकातःगु सामुदायीकताया भावना अले ध्व भ्वलय् आध्यात्मिक खोजया कुतः कथं खनेदइगु दानशिलताया आदर्श यानाः नेवाः समाजदुने थौंतकनं भीसँ लोक कल्याणकारी पक्ष गाक्कं ध्वदुइकेफु । उकिसनं थुकथंया मानवीय स्वभावया अतिकं भिंगु पक्ष छम्ह मनूया याकः नुगलय् जक लिकुनाः उकिया लिच्वः छभ्भाःया दुने फासांफुसुं मजुइमा, थुज्वःगु गुणग्राही ज्याखँ छगू भिंगु परम्परा व मान्यताजुयाः समाजय् थातं च्वनेफयेमा धैगु मनंतुसें भी आजुपिन्सं थुज्वःगु ज्याय् छगू संस्थागत स्वरूप बीत तच्वकं बुद्धिमत्तापूर्वक गुथित स्वना थकल । गुगु परम्परा नेवाः समाजय् थौं तक न्ह्यानावंच्वंगु दनि ।

नेवाःतयदुने छगू सामाजिक मान्यताया कथं म्वानाच्वंगु लोक कल्याणकारी व सामुदायीक सहयोगया गुगु भावना खः उकियात सामूहिकीकरणयासें संस्थागत रूप बीगु कुतः जूगु इतिहासयात मालेबले धाःसा शिवदेव+अंशुवर्माया शक संवत् ५२६ या लेलेया अभिलेखयात न्ह्यथनेफु । थ्यंमथ्यं भिंस्वसः / भिंप्यसः दँ न्ह्यवहे भीगु समाजय् गुथिया माध्यमं लोक कल्याणकारी पलाः न्ह्यज्याये धुंकूगु खँ थुगु अभिलेखयापाखें क्यनाच्वंगु दु । लँजुवाःतय् निंतिं त्वनेगु लःया बन्दोवस्तयायेत **“प्रणाली गौष्ठि”**, ल्वगीतय् वासःयायेया निंतिं **“आरोग्यशाला गौष्ठि”** , सरसामान ल्ह्ययेया निंतिं **“प्रवहन गौष्ठि”** बासंच्वनिपिं पाहाँपिनि निंतिं सतःया व्यवस्था स्वयेत **“पत्तिकया गौष्ठि”**, लँपुइ बँपुइत **“मार्गोन्मार्जन गौष्ठि”** आदि गुथित स्वनाः लोक कल्याणकारी ज्यायात संस्थागत याना थकूगु खनेदु ।

मनूतयगु धार्मिक आस्थायापाखें मालिगु दिपु धैगु मुक्ति वा मोक्ष खयेफु , थुपिं थःथःगु थासय् दु तर, थुज्वःगु अलौकिक लँपुइ पलाः च्वयेकु च्वयेकुं थुकिया दथुं लौकिक जीवनया भिं जुइगु आपालं ज्यायायेत ह्वःताः चूलाकूगु दु । नेवाः समाजय् गुथिया लागा वा आजु तप्यंक वा ब्यक्वयेक धार्मिक श्रद्धाय् तक्यनाच्वंगु दुसां थुकिया ब्यवहारिक छ्यलाबुला धाःसा तप्यंकहे लोक कल्याणया ज्याया निंतिं

जुयावयाच्वंगु दु । अले सामुदायीक हितया ज्याय् गुथित न्ह्यचिला वयाच्वंगु ध्वदुइ ।

दिगुपुजा गुथि, सीगुथि/सनाःगुथि थुज्वःगु छगू निगू गुथि मुक्कं थःथःगु कवः वा छेँजःया सामाजिक कर्मकाण्ड व रीति/रिवाजयात मदिक न्ह्याकेगुलि तक्यनाच्वंगु खनेदु । मेगु ल्यं दुगु आपालं गुथिपाखें थःगु लागायात समष्टिगत हितयायेगु ज्यायात भाला कथं नालावयाच्वंगु दु । नेवाः समाजय् नं खासयानाः ज्यापुतय् दुनेया मंकाः खलकं बुँज्याय् मंकाः ग्वहालि चूलाकेगुलि जक मू भूमिका म्हिताच्वंगु मखसें थःगु खलः दुनेया जःपिन्त माःबले छेँ दनेत, लःया धः म्हुइत, बुँइ लःबीत व मालिबले मेमेगु ज्या खँय् तिबः बीगु ज्या याः ।

अथेला मल्लकालया लिपालिपागु इलय्या सामाजिक अवस्थायात दुवालेगु खःसा उब्लेया स्वनिगःया छगू, निगू गुथिया ज्याया लागा मुक्कं सामाजिक सेवा जुयाच्वंगु खनेदु । चाबहि व क्वाःबहाःया ल्वहँपतिइ न्ह्यथनातःगु "सेवाः खलः" या अस्तित्व समाजय् मतिइमखनाथें वइगु आपतविपतय् मनूतय्त माःगु सेवा बीत खः । खतुं थुज्वःगु सेवा खलःत स्वनेगु ज्या न्हापां न्हापां ला धार्मिक ज्याखँया तातुनाःहे स्वंगु जुइफु । तर, लिपा लिपा वनाः इलय्ब्यलय् जुइगु तःल्वय्, प्राकृतिक प्रकोप, मिंनइगु थुज्वःगु विपतय् मनूतय्त ग्वहालियायेगु खलःया भाला जूवन । थुज्वःगु सेवाः खलःतय्पाखें याःगु ग्वहालि व सेवा राणाकाल व उकिया लिपा थीथी तःल्वय्या इलय्, '९० सालया तःभुखाय् ब्वबले स्वनिगःया मनूतय्सं अनुभव याःगु खः ।

प्राचिन इलंनिसें थौंतकनं स्वनिगःदुने न्ह्यानावयाच्वंगु गुलिनं जात्रा, नखः चखःया पूजा, साँस्कृतिक ज्याभ्वःत दु उकिया मू दुगःक्वँय् धैगु गुथिया रूपय् धस्वानाच्वंगु सामाजिक संस्थात खः । लोक कल्याण व सेवा परोधर्म धैगु मू आदर्श ज्वनाः थुकथंया गुथित स्वनातःगु जूगुलिं गुथिया गुथियारपिं गुब्लें खुसिचाय् तांस्वायेगु ज्यायानाः थःगु गुथिया भाला पूर्वकिसा, गुब्लें जात्रा वा मेलाय् तातापाक्कं धर्मकर्म याःवःपिं मनूतय् त्यान्हु व प्याःचाः लंकेत गुँच्वय्, गामय् थ्यंक लः क्वबियाः सेवा याः जुइ । मठ , देगः , चीभाः, सतः ,

फलेचा थुज्व:गु साँस्कृतिक स्मारकया संरक्षणया निंतिं इलय्‌ब्यलय्‌ स्यंगु ल्त्वनेगु, भिंकेगु वा उकिया ज:ख: घाँयम्व:, कंभ्रा: बुयाव:सा लिना: सुचुकुचुयायेगु तकं गुथिया भाला दुनेया ज्या ख: । थ्वया नापनापं मठ, देग:, चीभा: व गुम्वाय्‌ च्वनीपि व अनाथपिनि निंतिं न्हिथंया नसात्वंसा चूलाकाबीगु ज्या ला छगू कथं आपालं गुथियापाखें यानावयाच्वंगु ज्या जुल ।

लोक कल्याण वा समाजिक सेवाया निंतिं पाश्चात्य ख्यलं संगठित जुया: ज्यायाये सयेकूगु अथेहे निस:दँहे मदुनि । रेडक्रश सोसाइटीया परिकल्पनानं नकतिनि अथे धैगु १३५ दँ न्ह्यव जक जुगु खत । रोटरी, जेसिज, लायन्स क्लब थुज्व:गुया इतिहास अभ्रं न:लि तिनि । युरोपय्‌ शुरू जूगु औद्योगिक क्रान्तिया नापनापं थुकथंया संगठित सामाजिक सेवाया परम्परा ब्वलंगु ख: । मेखे, नेवा: समाजय्‌ जीवन्त कथं न्ह्यानावयाच्वंगु गुथिया परम्परा व थुकिं कय्‌च्यानावयाच्वंगु सामुदायीकता व समाज सेवाया भावना छगू संस्कारया ल्याखं द्व:छिदँ सिबें पुलां धैगु खँ ऐतिहासिक दसिपाखें क्यनाच्वंगु दु ।

मध्यकालय्‌ बिकास जूगु सँदेनापया बनेज्याय्‌ दुथ्या:पिं स्वनिग:या नेवा:तय्‌त आर्थिक आर्जनयायेत त:जिगु लँपु चूलात । सँदेनापया बनेज्यां दां कमेया:पिन्त उगु इलय्‌ "ल्हासा साहु" धका: धायेगु चलनहे ख: । तर, उप्वलं उप्व: उज्व:पिं ल्हासा साहुतय्‌के पुर्खानिसें हाकयाच्वंगु बौद्ध साँस्कृतिक व संस्कारगत आस्थाया कारणं याना: थ:पिन्सं मुंकागु त:जिगु सम्पत्ति पंजरां, नरां, व सम्यक न्यायेकिगु थुज्व:गु अतिकं थाकूगु ग्वसा: ग्वया: लोक उपकारया ज्याय्‌ न्ह्यचिलेगु प्रचलन दु । येँय्‌ लगं बहा:या दयामुनि शाक्य नांया छम्ह ल्हासा साहुपाखेंला थथेहे बनेज्यापाखें मुंव:गु थ:गु सम्पत्ति क्वकया: स्वक्व: स्वक्व: तक पंजराया ग्वसा: ग्वसें थ:गु दानपारमिताया छगू ज्व:मदुगु दसि ब्वयादीगु ख: ।

मा:बले छम्हेस्यां मेम्हेसित ग्वहालियायेगु जक मखु थ:के दुगु इना:नयेगु सामाजिक सदभाव व स्नेहपूर्ण व्यवहारयात संस्कृतिया छगू रुप कथं नेवा: समाजय्‌ न्ह्यानावयाच्वंगु खँ यंद्यापुन्हिबले समयबजि,

सकिमिलापुन्हिबले हलिमलि,यःमरिपुन्हिबले यःमरि जःलाखःला व पासापिन्त इनाः नयावयाच्वंगुलिं यच्चुक क्यँ थुज्वःगुहे दानशिलताया संस्कारगत प्रवृतिं यानाः गुलिखे नेवाःतय्सं जाति भ्वय् , देय् भ्वय्या ग्वसाः ग्वयाः थःगुपाखें मेमेपिंनं सुखि जुइमा,तृप्ति जुइमा धैगु बोधिचित्त प्रवृतिया संस्कारयात ब्यवहारय् छ्यलाः वयाच्वंगु खः ।

नकतिनिहे सरकारं राष्ट्रिय विभूती कथं घोषित नेपाल संवत्या प्रणेता शंखधर साख्वाःया कृति व महिमाया प्रसङ्गनं भीगु समाजय् प्राचीन इलंनिसें न्ह्यानाच्वंगु दानशिलताया मान्यता व लोक कल्याणकारी भावनाया छगू ज्वःमदुगु दसू खत । थःगु सम्पत्तिया छ्यलाबुला समाजया हितया निंतिं जुइमाः धैगु सामाजिक मान्यतायापाखें हःपाःकासें उगु इलय् शंखधरजुं नेपाःमिया ऋणमोचनयायेत थःगु धुकू चायेकेगु ज्या याःगु खः । साख्वाल अथे धैगु साख+वाल (**Money Lender**) खः, शंखधरजु । सखे, बनेज्यायायापाखें तःमिजूम्ह खः, शंखधर । अथे खःसां शंखधरजुं थःगु सम्पत्ति थः याकःचिया निंतिं मखसें सकसियां निंतिं छ्यलेमाःगु आवश्यक तायेकाः उगु ईया सकल ऋणी नेपाःमिया त्यासा पुलाः उमित विमोचनयायेगु ज्या यानाबिल । यथार्थय् मेपिनिगु सुखहे थःगु सुख धैगु बोधिचित्पोदया सिद्धान्तयात वयकलं ब्यवहारय् छ्यला क्यन । स्वनिगःया शंखधरजुं थें उब्लेया ल्हासा साहु सार्थवाह केशचन्द्रजुंनं थुकथं सामाजिक कल्याणया निंतिं थःगु सम्पत्तियात छ्यलेगु परम्परायात न्ह्याकेगु भ्वलय् आपालं समाजिक हितया किर्ति स्वनाःवन । वयकलं थःगुहे श्रीसम्पत्तियापाखें दयेका थकूगु केशचन्द्र पारावर्त विहार (इतुंबहाः) दुने आः नं आपालं लोक कल्याणकारी ज्या परम्पराकथं न्ह्यानाच्वंगु दनि । थ्वहे भ्वलय् सँदेया मेम्ह तःमिम्ह बंजा थंबहिया सिहंसार्थबाहयात नं थुकथं लुमंके बहः । थःगु धुकू क्वकयाः दयेकूगु थंबहिया विक्रमशिल महाविहार व अन दुने न्ह्याकावयाच्वंगु सामाजिक उपकारया ज्या खँ थौंतक म्वानाच्वंगु दु । स्वनिगःदुने दुगु आपालं साँस्कृतिक स्मारक व सम्पदा धस्वाकावंपिनिबारे मालास्वयेबले भीसँ थुकथंया दानशिल भावनादुपिं आपालं मनूतय् कीर्तिया ध्वाँय ब्वयाच्वंगु खंकेफु ।

जनस्तरयापाखें क्यनावयाच्वंगु थुज्व:गु लोकहितकारी ज्या व दानशिलताया प्राचीनतम दसि ऐतिहासिक ल्याखं बृषदेवया शासनकालय् दयेकात:गु चा:बहिया धंद्वो चीभा:या न्ह्य:ने पश्चिमपाखे मतच्याकेगु लोंहथामय् कियात:गु अभिलेखयात दसि कथं कायेफु । उगु इलय् सुं छम्ह मिसां बौद्ध संघयात भोजनयाकेया निंतिं दानयानात:गु बुँया विवरण थुकी कियात:गु दु । जुजु बृषदेवया राज्यकाल अथे धैगु थ्यंमथ्यं थौंसिबें भिंन्हय्स: दँ न्ह्यव जूगु थुगु दानशिलता व लोकहितकारी ज्याया विवरण ख: । धाथें धायेमाल धा:सा थ्वला छगू तथ्यया लिधँसाय् दयाच्वंगु ऐतिहासिक दसि जक खत , थनया समाजय् थुकथंया लोक कल्याणकारी सेवाय् थ:त व थ:गु श्रीसम्पत्ति फ्यायेगु आदर्श थ्व सिबेंनं गुलिखे न्ह्यव परम्परा कथं न्ह्यानावये धुंकुगु जुइमा: । *"यावज्जीवेत् सुखं जीवेत, ऋणं कृत्वा घृत पिवेत् । भस्मीभूतस्य देहस्य पुनरागमनं कुत: ॥"* धा:थें चार्वाकीय अतिभौतिकवादी बिचालय् सिवें कीर्ति स्वनाथकेत थ:गु श्रोत व साधनयात पाय्छि जुइक छ्यलेमा: धैगु सामाजिक मान्यतां याना: जुजु महाराजपिन्सं जक मखु सर्वसाधारण न्ह्याम्ह नागरिकयापाखेंनं सामाजिक हित, लोक कल्याण, लोक उपकारया कीर्ति तया: उकियात थातंच्वंक न्ह्याकेया निंतिं गुथि थुज्व:गु संघटन स्वनेगु यानावन । थ्वहे भ्वलय् स्वनिगःदुने "अक्षयनीवी धर्म"अथे धैगु लोक कल्याणया तातुना: अक्षय धुकूया ब्यवस्थायायेगु छगू सामाजिक प्रचलन लिच्छिबी कालया न्ह्यापारिखेहे खनेदये धुंकल । थुकिं याना: सामाजिक हित व लोक कल्याणया ज्या थातं च्वनिगु छगू लिधंसा चूलात, लिपा लिपा जुइवं ला थ्व छगू सामाजिक संस्कार व प्रवृति कथं ब्वलन ।

वैदिक व सनातनपन्थीतय् पुचलय् "सेवा परमोधर्म" या भावनां ग्वाका: साधु, सन्त व ब्रम्हुतय् निंतिं जक मखु समाजया दीन-हिन व चीमिपिं, मदुपिं व ल्वगिपिं मनूतय् निंतिं "सदावर्त"या ब्यवस्थायासें न्हिथंया नयेत्वने चूलाकेगु परम्परा लिच्छिबी जुजु नरेन्द्रदेवया शासनकालपाखे क्वातुसेच्वने धुंकुगु खँ ग्वलया शिलालेखं धयाच्वंगु दु । अथेहे जिष्णुगुप्तया नर:या सत्यनारायण देगलय्च्वंगु मेगु अभिलेखय्नं उगु इलय् थुज्व:गुहे "सदावर्त" या ब्यवस्था जुइ धुंकुगु खँ ध्वदुइकेफु ।

देसय् शासन सत्ताया स्वरूप इलय् ब्यलय् थला:क्वला: जुइगु या:सां भीगु समाजय् द्वलंद्व: दँ न्ह्यवनिसें प्रचलनय् दुगु थ्व “सदावर्त”या ब्यवस्था शाह कालय् नं उकथंहे न्ह्यानावयाच्वंगु भीसँ खंकेफु । सखे, कर्पिनि आत्मतृप्ति व सुआशिषयापाखें थ:गु कल्याण जुइ धैगु आध्यात्मिक आस्थां याना: थुज्व:गु लोक कल्याणयकारी गुथित न्ह्यानाच्वंगु जुइ, स्वनिगदुनेया थुज्व:गु गुथिया नां धल: ताहाक: तयार जुइ कथं भीसँ च्वयेफु ।

वास्तवय् श्रीकृष्णं भगवद्गीताय् अर्जुनया धयादी कथं संसारय् सुनं मनू कर्म मयासें म्वायेहे फइमखु अले मनुखं याइगु कर्मयात क) *आध्यात्मिक* - ज्ञान चूलाकेत यायेगु बौद्धिक ज्या, ख) *आधिदैविक* - द्य:या भक्तियाना: फल प्राप्तयायेगु अले ग) *आधिभौतिक* - दान दातब्य बीगु व लोक कल्याणया ज्यायायेगु धका: ब्वथला दीगु ख: । थ्वहे स्वंगूगु आधिभौतिक कर्म , गुगु कर्म निष्काम भावना तया: वा अनाशक्त जुया: यात धा:सा मानवीय जीवन पुनरावृत जुइ मखु, अथे धैगु मुक्ति वा निर्वाण प्राप्त जुइ । थ्वया अ:ख: सकाम कर्म यात धा:सा थुज्व:गु कर्म आशक्तिपूर्ण वा वासनायुक्त जुइगुलिं थुज्व:गु कर्म न्ह्याक्व या:सां हानं हानं पुनर्जन्म जुया: मुक्ति प्राप्तयायेमफइगु खँ श्रीकृष्णं धयादीगु दु । सखे, थ्वहे निष्काम कर्मया चेतनां मनूया दुने धर्मचित्त ब्वलनिगु ख: । अले थ्व छगू मनूतय् स्वभावनं ख: कि गुलि गुलि मनूयाके जीवन व जगतया विषय बोध जुजुं वइ व मनू बुलुँहुँ स्वार्थया लागां पिहाँवया: परमार्थपाखें न्ह्यज्यायेत स्वइ । ब्यक्तिया केन्द्रयापाखें समष्टिपाखे पला:च्वयेकी । मचाबलेया ब्यक्ति सुखया च्यूता: त:धि जुइवं परिवारया सुख अले समाज सुखपाखे उन्मुख जुया: चकनेत स्व:थें । थ्व छगू न्ह्याम्हनं सचेत व जिम्मेवार मनूया विशिष्ट स्वभाव ख: । आध्यात्मिक आस्थाया मनूतय्सं धर्मया लँपु लिना: समष्टिइ चकनेत स्वइसा मेखे भौतिकवादी वा नास्तिक मनूतय्सं मेगुहे लँपुपाखें थुज्व:गु कुत: यानाक्यनि । न्ह्यागुसां मनूया आजु ब्यक्तियात समष्टिइतक चकंकेगु चाहना ख: । उकिं मनूतय्सं ब्यक्ति स्वार्थया कर्मया लागायात हाजां गाया: समाज हित वा लोक कल्याणया दायीत्वय् थ:त तक्यंकेत आय्बुइगु ख: - शारिरिक कथं , मानसिक

कथं वा भौतिक कथं । थ्वहे भ्वलय् सेवाया थ्व भावयात खासयानाः वैष्णवीतय्सं निथी यानाः ब्वथला तःगु दु । वैष्णवी आस्था कथं धार्मिक साधनाया दुनेच्वना सेवा क्रियात्मक व भावनात्मक कथं यायेफु । गुकियात *तनुजा* व *वित्तजाया* ल्याखं ब्वथलातःगु दु । भक्तयापाखें थःहे जानाः थःगु शरिरयापाखे याइगु सेवायात तनुजा व थः मजासें थःगु श्रीसम्पत्ति व मेमेगु भौतिक ज्वलंयात छ्यलाः याइगु सेवायात वित्तजा धकाः न्ह्यथनातःगु दु । सखे, स्वनिगःया उब्लेया नेवाः समाजय् लानाच्वंगु थुकथंया वैष्णवी धर्मया लिच्वलं यानाः सामाजिक ख्यलय् खास यानाः गृहस्थ मनूतय् पुचलय् थुगु वित्तजा सेवाया परम्परा आपालं खनेदयाच्वंगु जुइ ।

झीगु समाजय् थुलि तहाकःगु इलंनिसें न्ह्यानावयाच्वंगु गुथि थुज्वःगु लोक कल्याणकारी सामाजिक संघटन व उकियापाखें न्ह्याकातःगु परोपकारया थीथी ज्याखँ थौंतक नं ल्यनाच्वंगु व बांलाक न्ह्यानाच्वंगु धैगुया मू कारण झीदुने म्वानाच्वंगु संस्कार व मान्यताहे खः धकाः धायेफु । खयेफु, थुज्वःगु मान्यताया ल्यूने दयाच्वंगु हःपाः बौद्ध आस्था कथंया दानपारमिताया भावना खः, थुगु संस्कारया आदर्श वैदिक वा सनातन आस्था दुनेया निष्काम कर्म योग वा वित्तजा दानशिलता खः वा झी नेवाः समाजय् हाकया च्वंगु मानवीय सेवा भावया छगू व्यवहारिक लिच्वः खः । न्ह्यागुहे जूसां, गुब्ले झीसँ झी पुर्खापिन्सं न्ह्याकावंगु थुज्वःगु भिंलँपु खंके उब्ले गथे ताइ धाःसा थुज्वःगु मान्यता व संस्कार झीदुनेया छगू साँस्कृतिक प्रवृति (**Cultural Instinct**) जुयाः ब्वलने धुंकल । खतुं थ्व प्रवृति नेवाःतय्के साँस्कृतिक प्रवृति कथं ब्वलानाच्वंगु मखुसा झी आजुपिन्स अलौकिक शक्तिपिं ध्वदुबले तक गुब्सं थःगु वैयक्तिक स्वार्थ व हितया निंतिं छुं मफ्वंसें लोक कल्याणया निंतिं जक च्यूताः क्यना जुइगु मखइ जुइ ।

मरु सतः दयेकूगु सम्बन्धय् अतिकं लोकंह्वाःगु न्यंकँबाखंया मू बाखंम्वः येँया नांदंम्ह तान्त्रिक विसेतजुं छन्हु, छगू जात्राय् मेगु लोकं वयाः थनया जात्रा स्वयाच्वंम्ह अलौकिक पुरुष कल्पवृक्षयात खंकल । थःगु तान्त्रिक शक्तिं तारन तयाः कल्पवृक्षयात थःगु वशय् तल । थःत

त्वःताब्यू धासें "छुं फ्वन, जिं पूवंकाबी , जितः त्वःति" धकाः कल्पवृक्षं अनुनय, विनय यायेवं तान्त्रिक विसेतजुं उलिज्वःम्ह अलौकिक शक्तिया न्ह्यःने थःगु निजात्मक हितया निंतिं छुं मफ्वंसे येँदेया जनताया कल्याण जुइ कथं छगू तःजिगु सतः दयेकेगु वरदान फ्वन । तान्त्रिक बिसेतजुया मनंतुना कथं कल्पवृक्षं माय्या छपु पुसा बियाः वन । धाइ वहे पुसा पिनाः बुयावःगु तःमागु सिमा क्वथला उकिया सिं छ्यलाः मरु सतः दयेकेगु ज्या जूगु खः ।

अथेहे येँयाहे छम्ह ज्यापु दाजुं छन्हु जात्राय् यमराजयात खंकल । यमराजयात म्हसिकाः ज्वनाः मत्वःतू । यमराजं हेयेकल । तर, थःम्हं "छु फ्वन ,वहे पूवंका ब्यू, अले जक त्वःते" धकाः ज्यापु दाजुं जिद्दि याःगुयातं । थःगु खँ यमराजया न्ह्यःने तल । तर, उम्ह ज्यापु दाजुंनं यमराज थुज्वःम्ह अलौकिक शक्ति ध्वदुबले नं थःगु गुगुं ब्यक्तिगत इच्छा वा हितया खँ न्ह्यमथं । छम्ह नेवाःया मचायाके दयाच्वंगु साँस्कृतिक प्रवृतिंयानाः उम्ह ज्यापु दाजुंनं लोकयाहे कल्याण जुइगु वरदान फ्वन । " येँया गुम्हंनं मनू आवंलिं सी धैगुहे म्वालेमा" । तर, वया खँ न्यनाः यमराज सात्तुवन । जुइहे मफैगु । सृष्टिया घःचाहे दिकेमालिगु । यमराज थुकथंया वरदान बीत असक्षम । अथेसां ज्यापु दाजुं थःम्हं फ्वनागु वरदान मदयेक छुं जूसांनं यमराजयात त्वःतेत तयार मजू । तहाकःगु कचवं लिपा अन्तिम निसाफया निंतिं निम्हं जनबहाद्यःया न्ह्यःने दँवन । लिपा छगू मध्यस्थता जुल । दँय्दसं जनबहाःद्यःया खः सालाहइबले सुनांसुनां दर्शन याइ वया अकाल मृत्यु मजुइमा धकाः वरदान बिल । थ्व वरदानया लिपा जनबहाःद्यःया खःयात तःजाःयासें देया गल्लि व कुंकुलामय् च्वंगु छेँसं च्वनाः दर्शनयाये दयेमा धैगु ब्यवस्था यात ।

थुकथंया न्यंकँ बाखंयादुने सत्यता ध्वदुइकेगु उलि अःपूमजू , अथे खःसां समाजय् म्वानाच्वंगु थुज्वःगु हःपाः बीगु खँयापाखें धाःसा प्राचीन इलंनिसें स्वनिगःया नेवाः समुदाययादुने लोक कल्याणकारी भावना गाक्कं दु धैगु खँ उलाः क्यं । नेवाः समाजय् सामाजिक हितया विचाः गुज्वःगु पृष्ठभूमि जुयाः ब्वलना वयाच्वंगु दु धैगु खँयात ध्वाथुइकाच्वंगु दु ।

सखे, थुज्वःगुहे सांस्कृतिक लिधँसां यानाः नेपाःया न्ह्यलुवाः समाजसेवीया भ्वलय् थ्वहे समुदायया दथुं हनेबःम्ह तुलसी मेहर श्रेष्ठ देसं ध्वदुकल । थ्वहे कारणं यानाः आधुनिक ल्याखं न्ह्याकेत्यंगु सामाजिक सेवाया ज्याखाँय् नं नेवाः समुदाय दुने न्ह्यानाच्वंगु परम्पराया लसांतये कथं *"गान्धी चर्खा प्रचारक महागुथि"* नांछुनाः नेवाः समुदायया गुथिया प्राचीन भावनायात निरन्तरता बीगु कुतः वयकलं याना दीगु जुइ । अथेहे निरन्तरतया ल्याखं माधवराज जोशी थुज्वःम्ह महान समाज सुधारक व समाज सेवी व परोपकार थुज्वःगु संस्थाया संस्थापक दयावीरसिंह कसाः नं मेम्ह न्ह्यलुवा कथं थ्वहे नेवाः पुचलं पिदन ।

राष्ट्र निमार्णय् नेवाःया भूमिका

थनि निसः व स्वीस्वदँ न्ह्चव पृथ्वीनारायण शाहया राजनीतिक महत्वाकांक्षा पूवंकेगु भ्वलय् म्याक्यबेलियन शैलीइ जूगु गोरखा राज्यया विस्तारयात सत्तासिनतय्सं शुरुं निसेंहे नेपाल अधिराज्यया *एकिकरण* धकाः बय्बय्यायेगु यानावयाच्वंगु दु । अले थःगु राज्य विस्तारया अभियानयात न्ह्याकूम्ह पात्रयात *राष्ट्र निर्माता* धकाः च्वछायेगुनं जुयाच्वंगु दु । पृथ्वीनारायणया राष्ट्र निर्माणया भ्वलय् आत्म सुरक्षाया अभावय् थःगु कूलभूमि स्वनिगः त्वःताः देया कुंकुलामय् चिच्चादनेमापिं , अले *राष्ट्र निर्माता* धाःम्हेसिया फौजया पाश्विकतापूर्ण व्यवहारया कारणं थःगु न्हाय्, म्हुतु, सपः धेंकेमाःपिं नेवाःतय्सं *एकिकृत* नेपाल राष्ट्रया दुने थौंतकनं थःगु थाय् गन धकाः मालेमाःगु विडम्वना धासाः गथे खः अथेहे ल्यनाच्वनतिनि ।

सत्तायापाखें नेवाःतय्त अनेक पनपक्षयायेगु क्रम शाहकालया शुरुंनिसें थौंतकनं दिकुगु मदुनिसां नेवाःतय्सं धाःसा थःगु नुगलय् न त प्रतिशोधया भावना ब्वलंकल, न त असहयोगात्मक प्रवृतिहे क्यन । संभवत् नेवाःतय्के संस्कारगत रुपय् दयाच्वंगु विनम्रताया लिच्वः खः - थ्व ! बरु हिलावंगु राजनीतिक यथार्थयात थुइकाः नेपाल अधिराज्ययात

थौं थनतक थ्यंकेगु अभियानय् थःथःगु थासं यायेफुगु मूवंगु तिबः ब्युब्युंवल-नेवाःतय्सं ! राष्ट्रप्रति निष्ठावान जुयाः राष्ट्रयात थकायेगुलि, न्ह्यज्याकेगुलि अले थ्वया न्हाय् विश्वया न्ह्यःने धस्वाकेगुलि महत्वपूर्ण भूमिका म्हितेगुलि नेवाःत गुब्सं लिमचिल । खः, नेपाःयात आधुनिक युगय् धस्वाकेगुलि देया मेमेगु समुदाययानं थःगु कथंया योगदान व भूमिका दु, तर, नेवाःतय्गु गुगु भूमिका दु व निश्चित रुपय् गुब्सं म्हो मखु । वास्तवय् थ्व सकतां नेवाः समुदाययाके दयाच्वंगु थःगु मांदेप्रतिया आस्था, श्रद्धा व सेवाया च्वन्ह्याःगु भावनाया लिच्वः खः । नेवाःतय्के दुगु राष्ट्रियताया भावनाया जांथीगु दसि खः- थ्व ! थःगु मांदे नेपाःयानिंतिं मालावंवन धाःसा थःगु थासं फुगु न्ह्यागुनंयायेत नेवाःत तयार धैगुया छुमां खः - थ्व !

"देसं थःत छुयात धकाः मखु, थःपिन्सं देयात छुयाना ?" धकाः च्यूताःतयेगु छम्ह इमान्दार व प्रतिवद्ध नागरिकया विशेषता खः । थ्व विशेषता छम्ह नेवाः नागरिकयापाखें ब्यवहारिक रुपय् सलंसः दँ न्ह्यवनिसें क्यनावयाच्वंगु दु । थ्व प्रत्येक नेवाःया निंतिं आत्म सन्तुष्टिया खँ खः, आत्मगौरवया खँ खः । अले थःगु राष्ट्र निर्माणया निंतिं थुकथंया योगदान बियांतुं च्वनेफयेमा धैगु मनंतुनानं खः । तर, नेवाःतय्सं नेपाल राष्ट्र निर्माणया निंतिं ऐतिहासिक कालनिसें मदिक्क बियावयाच्वंगु थुकथंया योगदानय् राज्ययापाखें आत्मगौरवया अनुभव यानाच्वंगु दु वा मदु ? नेवाःतय्गु थुकथंया भूमिकाय् सत्तायानिंतिं आत्म सन्तुष्टिया विषय जुयाच्वंगु दु वा मदु ? नेपाल *एकीकरण* जुल धाःगु निसः व चाचू दँ लिपा थौं वयाः हानं थ्व खँ सार्वजनिक च्यूताःया विषय जुयाब्यूगु दु ।

नेवाः जुयाः नेवाःतय्सं थ्व देयानिंतिं थुकथंया योगदान याःगु दु धकाः नायखिं च्वयेकः जुइगु छगू अर्थय् भ्वासि व जातिय अभिमानया ध्वाँय् ब्वयेकेथें जुइफु । भ्नी थ्व पक्षय् मदु । नापं म्हिगःया दास युगय्थें लखं लख मनुखं थःगु ज्यानपानाः क्वबियाहःगु ल्वहँ घ्यतनाः धस्वाकुगु पिरामिड निर्माणया श्रेयया पगरी सुम्कंच्वनाच्वंम्ह जुजु फराहया छ्यनय् पुइकाः *"साःक्वब्यूम्ह बाउचिया लायकुया च्यूताः"* धकाः याइगु मध्ययुगीन ब्यवहारनं भ्नीत स्वीकार्य मखु । थौंया

नेपाः प्रजातान्त्रिक नेपाः । प्रजातन्त्र धैगुहे जनता व सत्ताया दथुइया सामाजिक अनुवन्धनया लिधँसाय् न्ह्यज्याइगु राजनीतिक व्यवस्थाया नां खः । केवल दायीत्ववोध जक मखु, अधिकार प्रत्याभूतया खँन नापनापं वनेमाः-थौंया युगय् । प्रजातान्त्रिक आदर्श थ्वहे खः । थ्व नितजिइ छता जक न्ह्यानाः मेगु अथें जुल धायेवं उज्वःगु प्रजातन्त्र खुत्यांकाइ । तापाक न्ह्यज्याये फइमखु । थौंया प्रजातान्त्रिक नेपालय् नेवाः समुदायया सन्दर्भय् थ्वहे दायीत्व व अधिकारया खँ राज्ययापाखें त्याजिमफुगु समस्या भ्वीसँ खनाच्वना । छखे नेवाःतय्सं नेपाः जिगु मातृभूमी धकाः श्रद्धापूर्वक राष्ट्र निर्माणया भ्वलय् मदिक्क योगदान बियाः थःगु दायीत्व अतिकं इमान्दारपूर्वक निर्वाह यानावयाच्वंगु दुसा मेखे वहे नेवाःतय्गुनिंतिं न्यूनतम नागरिक अधिकार कथं संवैधानिक रुपय् समानताया अधिकार प्रत्याभूतयायेगुलि राज्यया भूमिका लिकुनाच्वंगु विडम्वनाया स्थिति दु । थुज्वःगु इलय् आः तक नेवाःतय्सं थ्व नेपाल अधिराज्यया निर्माणयानिंतिं गुकथं तिबः बियावयाच्वन धकाः कुलेगु राज्ययात सचेतयायेयानिंतिंनं आवश्यक खत । अथेला छगू प्रजातान्त्रिक प्रणालीयादुने समताया मिखां स्वयेबले राज्यश्रोतं बीगु अधिकारया प्रत्याभूत गुगुं गुण विशेषताया लिधँसाय् निश्चित वर्ग वा पुचःयात उप्वः वा कम जुइमाः धैगु अवधारणा गुगुं कथं पाय्छि मखु । थुज्वःगु एरोस्टोक्राटिक बिचाःयात थौंया इलं समर्थनयायेफैगु गथे जुइ ? तर, अधिकारयाहे खँल्हायेबले आकांक्षाया जक प्रस्तुति मजुसें उकथंया अधिकार प्राप्तिया निंतिं योग्य खः वा मखु धकाः योगदानया चर्चा जुइगु धाःसा अनावश्यक मखु । थ्वहे भ्वलय् राज्यसत्तायापाखें मदिक्क पनपक्षया शिकार जुयावयाच्वंपिं नेवाःतय् थुगु पक्षयात कयाः मूल्याङ्कनयायेगु ईया माग खः धकाः भ्वीसँ थुइकाच्वना ।

राजनीतिक योगदान

अधिकार प्रत्याभूतया श्रोत न्ह्याब्लें राज्यसत्ताहे खः । अले राज्यसत्ताया घःमा धैगु सम्वन्धित राजनीतिक व्यवस्था खः । इतिहास पुइका स्वल धाःसा भ्वीसँ खंके राणाया निरंकुश शासनसत्ता विरुद्धया विद्रोह कालंनिसें देया राजनीतिइ नेवाःतय्सं निर्णायक भूमिका

म्हितावःगु दु । राजनीतिया लँपु कीगुलि नेवाःतय्सं सक्रिय सहभागिता क्यनावयाच्वंगु खः । राणा शासन क्वथलाः देसय् छगू प्रजातान्त्रिक व्यवस्था नीस्वनेगु तातुनाः न्ह्याकुगु क्रान्तिया मिंइ ह्वब्वानाः शुक्रराज जोशी, धर्मभक्त माथेमा, गंगालाल श्रेष्ठ, चिनियालाल सिंह, भोगेन्द्रमान मास्के, न्हुच्छेरत्न तुलाधार, चिनियाकाजी शाक्य थुज्वःपिं नेवाःया काय्मस्त शहादत प्राप्तिया भ्वलय् दनाः थ्व दसि ब्वयाच्वंगु दु ।

स्वीदँया निर्दलीय व्यवस्थायात न्हंकाः वहुदलीय व्यवस्था हानं नीस्वनेगु जन-आन्दोलनय् स्वनिगःया नेवाःतय्गु निर्णायक भूमिका जुयाबिल । बहनि बहनि ब्लाय्क आउटयानाः आन्दोलनयात ग्वाकेगुलि जक मखु यलदेयात मुक्त क्षेत्रया रुपय् कब्जायायेत छेँखाछेँखा पतिकं नेवाः काय्मचा, म्ह्याय्मचा ल्हातय् कू ,तःकू, न्वः, तरवार, भाला, खुकुरी ज्वनाः सतकय् कुहाँवयाः छगू निर्णायक थासय् थ्यंकाब्यूगु खः । अथेहे ख्वप व किपूया नेवाः जनतां प्रहरी दमनया विरुद्ध छचोँ धस्वाकाः याःगु संघर्ष इतिहासय् सदां लुँआखलं कियाच्वनि । स्वनिगःया जनता उगु इलय् शाहासपूर्वक नारायणहिटि लाय्कू न्ह्यःने दँमवंगु जूसा वा अन मग्यासें थःगु छातिइ गोलि मफःगु जूसा शायद ०४६ सालया जन-आन्दोलनपाखें उलि याकनं निर्दलयात अन्त्य याकाः वहुदलीय व्यवस्थाया पुनर्स्थापना मजुइगु जुइ । थुगु जन-आन्दोलनय् नेवाःतय् सहभागिता गथे दु धैगु खँया यथार्थ ला थ्व भ्वलय् शहादतजूपिं अथेहे न्ययेम्ह मनूत मध्ये बच्छि सिबें उप्वः नेवाःतय् काय् म्ह्यायपिनि नां धलः खनेवं स्पष्ट जुइ ।

गणेशमान सिंह थुज्वःम्ह नेवाःया काय्मचा सर्वोच्च कमाण्डर जुयाः न्ह्याकूगु थुगु जन-आन्दोलनया मेगु शक्ति संयुक्त बाममोर्चाया नकिं जुयादीम्हनं आखिर नेवाःया म्ह्याय्मचा सहाना प्रधानहे खत । ०९७ सालया राजनीतिक आन्दोलन जुइमा वा ०७ सालया जन-क्रान्ति अथेहे ०४६ सालया जन-आन्दोलनया इलय् नं नेवाःतय् सक्रिय व निर्णायक योगदान उतिकं दुगु खत ।

अथेहे नेपाःमिया नागरिक अधिकार प्राप्तिया सः थ्वयेकेगु निंतिं नेपाल नागरिक अधिकार समिति स्वनाः पलाः न्ह्याकेगु ज्याया नेतृत्वनं

शुक्रराज जोशी थुज्वःपिं नेवाःतयसं इतिहासय् दक्कले न्हापां संगठित कुतः याःगु खँनं लोमंके मफैगु पक्ष खः ।

सामाजिक सेवा

नेवाः समाजय् छगू साँस्कृतिक परम्परा कथं गुथिया माध्यमं समाज सेवायायेगु प्रचलन अतिकं पुलांगु खँ खत । अले त्वाः त्वालय् दयाच्वंगु *सेवा खलः गुथिया*पाखें इलय् ब्यलय् तःल्वचं कइबले वा भ्वखाय ब्वयाः, मिं नयाः, चलःवनाः धनमाल नोक्सान जुइबले ग्वहालियायेगु चलनहे खत । तर, न्हू परम्परा कथं गैरसरकारी सामाजिक संस्था स्वनाः संगठित रुपय् सामाजिक सेवाया ज्या न्ह्याकेगुलि दक्कले न्हापां लँपु क्यनेगु ज्या तुलसिमेहर श्रेष्ठ थुज्वःपिं नेवाः काय्मस्तयसं यानाःक्यंगु खः । गान्धी चर्खा प्रचारक गुथि स्वनाः समाजय् वायेत्यः फ्वायेत्यः जुयाच्वंपिं मिसापिन्त म्वायेगु बांलागु लिधँसा चुलाकाब्यूगु खः - वयकलं । अले थ्वहे पलाखय् परोपकार थुज्वःगु मानव कल्याणकारी संस्थायात न्ह्याकीगु समाज सेवाया ज्याय् मेम्ह नेवाःया काय् मचा दयाबीरसिंह कंसाकार न्ह्यचिला दीगु जुल ।

शैक्षिक सेवा

सकसिनं स्यूगु खँ खः, शहीद चिनियालाल सिंहजुयात सर्वस्वहरण व आजन्म कारवाशया सजायँ जूगु कारण वयकःया शिक्षा प्रचारया कुतः खः । वयकलं थःगु छेँया छेरिइ नेपाःया इतिहासय् दक्कले न्हापांगु जनस्तरया स्कूल महावीर इन्स्टिच्यूट चायेकाः मस्तय्त शिक्षाया जः बीगु कुतः यानादीगु खः । चिनियालाल सिंह छम्ह नेवाः-नेपाःया अग्रज शिक्षा प्रचारक !

थ्वहे भ्वलय् शहीद शुक्रराजया केहेँ चन्द्रकान्ता मल्ल गुम्हेसिनं नेपालय् नारी शिक्षाया अभियानया नेतृत्व यानादिल । अले नेपाःया दक्कले न्हापांगु मयजुपिनि स्कूल कन्या माध्यामिक विद्यालय चायेका दिल , वयकः नं आखिर छम्ह नेवाःया म्ह्यायमचा खत ।

शैक्षिक क्षेत्रया खँल्हायेबले देसय् सार्वजनिक पुस्तकालय् स्थापना यानाः मनूतय् चेतना थनेगु कुतलय् दक्कले न्हापां प्रदीप्त

पुस्तकालय चायेकेगु भूमिका म्हितादीम्ह प्रेम्हबहादुर कसा:यातनं थ्वहे भ्वलय् भ्कीसँ लुमंकेफु ।

साहित्यिक सेवा

अथेला नेवा:तय् थ:गुहे पुलां साहित्यिक परम्परा दु । तिथि मिति दसि दु कथं जक धायेगु ख:सां न्यास: दँसिवें न्ह्यव महेन्द्र मल्ल थुज्वःम्ह कविया अस्तित्व थ्व भासाय् खनेदये धुंकल । अले थुकिया निरन्तरता कथं नेपालभाषाया माध्यमं साहित्य श्रृजनायाना: देया इज्जत थकायेगुलि आपालं नेवा: साहित्यकारपिन्सं, स्रष्टापिन्सं थ:गु कथं योगदान बियाच्वंगु दु । तर, खँय् भाय्या साहित्य श्रृजनायायेगु व थुकियात छगू दिशावोध याकेगुलि नेवा:तय्गु भूमिका व योगदान तच्वकं महत्वपूर्ण जू । खँय् भाय्या साहित्यिक आन्दोलनय् नेवा: स्रष्टापिन्त छखेचीकल धा:सा सम्पूर्ण साहित्य विधाहे बांमलाक्क ह्याँकीवनाबी ।

आदि कविया थाय् बियात:म्ह भानुभक्त आचार्यसिवेंनं न्ह्यव सुन्दरानन्द बाँडा थुज्व:पिं नेवा:तय्सं खँय् भाषाय् च्वसा न्ह्याका: साहित्य सृजना याना: थ:गु योगदान बी धुंकुगु खँ ऐतिहासिक दसिपाखें यच्चुक क्यनाच्वंगु दु । अले आधुनिक ईया खँल्हायेगु ख:सा काव्य विधाय् रोमानीवादी शैलीया प्रस्तोता छम्ह नेवा:, कवि सिद्धिचरण श्रेष्ठयापाखें जूगु खत । प्रगतिवादी साहित्यया अग्रणी भूमिकाय् हृदयचन्द्रसिंह थुज्वःम्ह नेवा:या नां खँय् साहित्य फाँटय् मवसें मगा: । अले साहित्यया महारथीपिनि नां कायेबले न्ह्य:ने वइपिं सत्यमोहन जोशी गुम्हं व्यक्तिं आ:तक मदन पुरस्कार थुज्व:गु सम्मान स्वक्व: त्याकेफत, वयक: नं नेवा:या काय्मचा खत । अले ऋद्धिबहादुर मल्ल, खडगमान मल्ल, विजय मल्ल, गोविन्द 'गोठाले', रत्नध्वज जोशी, केदारमान 'व्यथित', माधवलाल कर्माचार्य, कृष्णचन्द्र सिंह प्रधान, धूस्वां सायमि, वासु शशि, कृष्णभक्त श्रेष्ठ, तुलसि दिवश, परशु प्रधान, द्वारिका श्रेष्ठ आदि, आदि नेवा: प्रभृतिपिनि साहित्यिक योगदानयापाखे खँय् भाय् साहित्यया विविध विधायात थौं थुथाय् थ्यंकेगुलि त:धंगु भूमिका म्हितल ।

संगीत

संगीतया खँल्हायेबले नं नेवाःतय् शास्त्रीय व परम्परागत वाद्यवादन व रागयापाखें नेपाल अधिराज्ययात विश्वया न्ह्यःने म्हसिके बीगु निंतिं गुकथंया तिबः बियावयाच्वंगु दु धैगु थःगुहे थासय् दु । नेपालय् रेडियो प्रसार शुरु जुइ धुंकाः अभ्र वसिबें न्ह्यव राणा दरवारदुने आधुनिक शैलीया संगीतया परम्परा न्ह्याये धुंकाः उकि तिबः बीगुलि नेवाः कलाकारपिनि भूमिका व योगदान च्वमछासें मगाः । सेतुराम, उस्ताद वद्री, उस्ताद गणेशलाल, रत्नदास प्रकाश, मेलुवादेवी थुज्वःपिं नेवाः प्रतिभापिनि प्रारम्भिक व विशिष्ट भूमिकायापाखें खँय् भाय्या म्येया रिकर्डिङ्गया पलाः ताय्तिति जुल । थ्वया लिपा सीदयेक नातीकाजी, शिवशंकर, पन्नाकाजी, हरिवहादुर रञ्जितकारपिनिपाखें जूगु सांगीतिक योगदानया लिधँसाय् नेपाःया आधुनिक संगीतं छगू गति कायेफत । सांगीतिक ख्यलय् नेवाःतय् योगदानया नां न्ह्यथनेबले देसं स्वर सम्राटया सम्मान बियातःम्ह नारायणगोपालनिसें प्रेमध्वज प्रधान, पुष्प नेपाली, पन्नाकाजी, फतेमान, दीप श्रेष्ठ, शरण प्रधान, किरण प्रधान, प्रकाश श्रेष्ठ, योगेश वैद्य, रुवी जोशी यक्व यक्वः प्रतिभा नेवाः समुदायपाखें ब्वलंपिं खत ।

थौं वयाः पप संगीतया परम्परा न्ह्याये धुंकाःला संगीतया ख्यलय् थःगु कथं योगदान बियाच्वंपिं नेवाः कलाकार, संगीतकारपिनि नां भ्रीसँ अभ्र उप्वः ताहाकयेक न्ह्यथनेफु ।

चलचित्र

चलचित्रया विधा मुक्कं आधुनिक प्रविधिपाखें लिपा तिनि नेपालय् दुत वल । नेपालय् चलचित्र क्यनेगु व स्वयेगुया प्रचलन राणा इलय् विकास जुइ धुंकुसां नेपालीतय्सं थःगु कुतलं न्हापां दयेकूगु कथानक चलचित्र धैगु २०२२ सालया "आमा" खः । तर, संयोगया खँ धाये थथे दक्कले न्हापां निर्माण जूगु नेपाःया फिल्मया नायक/नायीका सु धकाः धायेबले नेवाःया काय्मचा शिवशंकर मानन्धर व म्ह्यायमचा चैत्यदेवी सिंह खः ।

थ्वया लिपा व्यवसायीक कथं कथानक चलचित्र दयेकेगु पलाः

न्ह्यायेवं नेवाः कलाकारपिं शिव श्रेष्ठ, कृष्ण मल्ल, मदनकृष्ण, श्रीकृष्ण श्रेष्ठ, शान्ति मास्के, विमला श्रेष्ठ, नविना श्रेष्ठ, धिरेन शाक्य, सुधाशुं जोशी, पुरन जोशी, जया श्रेष्ठ , हिसिला महर्जन, मणि राजलवत, आदिया भूमिका कम मजु ।

चित्रकला

प्राचीन परम्परा कथं नेवाःतय् थःगुहे चित्रकला विधा विकास जुयाःवयाच्वंगु खँ सकसिनं स्यूगु जुल । पौभाः शैलीयात न्ह्यथनेबले सिद्धिमुनी शाक्यनिसें प्रेममान चित्रकार, उदयचरण श्रेष्ठपिं न्ह्यःने वइगुला दहे दु । तर, नेपालय् चित्रकला लेखनय् युरोपीय यथार्थवादी पहः राणा इलय् तिनि शुरु जुल । थौं थ्व शैलीया प्रभाव नेपाली चित्रकलाय् क्वातुक्क लानाच्वंगु दु । थुगु यथार्थवादी चिकं शैलीइ चित्र च्वयेगुलि अग्रणी कथं ल्हाः न्ह्याकाः तःजिगु योगदान बियादीम्ह कलाकार चन्द्रमान मास्के खः । थ्व भ्वलय् मेम्ह न्ह्यथनेबहःम्ह नेवाः खः- अमर चित्रकार , मनोहरमान पुं । थथेहे आधुनिक शैलीया चित्रकला विधायात न्ह्याकेगुलि बिस्कंगु तिबः बियाः वयाच्वंपिनि धलखलय् उत्तम नेपाली, किरण मानन्धर, उज्वल कुन्दन ज्यापु, वत्सगोपाल वैद्य, मिलन शाक्य, आदि आपालं नेवाः नां दुथ्याः ।

धाथें धायेमाल धाःसा नेवाःतय्पाखें देयानिंतिं बियावयाच्वंगु योगदानयात छता छता यानाः दुवालेबले थुकथंया तहाकःगु धलः दयेकेफु । उकिसनं बनेज्या व आर्थिक ख्यलय् ला नेवाःतय्गु भूमिका च्वन्ह्याः धकाः देसं स्वीकार यानावयाच्वंगु खँ खः । सिंहसार्थ बाह थुज्वःपिं नेवाः पूवर्जपिन्सं ल्हासा वनाः सयेकावयाच्वंगु बनेज्या नेवाः समुदायया विशेष दखल दुगु लागा खः । थ्वहे कारणं थःगु राज्य दुने बनेज्याया विकासयायेगु तातुना उब्ले गोरखाया जुजु रामशाहं यलया नेवाः साहुतय्त थःथाय् देसय् सःताः पसः चायेकब्युगु खः ।

अले बनेज्या जक मखु थ्वया नापनापं न्यंकभनं बजार विकास व नगरीकरणयायेगुलि नेवाःतय्गु कुतः च्वछाये बहः । पहाडी लागाया चैनपुर, भोजपुर, धरान, धनकुटा, पोखरा, पाल्पा,बागलुङ्ग, रिडि, बन्दीपुर, सिलगढी, आदि फुक्क धैथें थाय्या बजार विकास व

नगरीकरणया ज्याय् नेवा:तय्गुहे योगदान ख: । थौं वया: विकास जूगु नारायणगढ, हेटौंटा, गोरखा,पुतलीखेत, कुस्मा,खस्योली बजार विकास जूगु नं अन लागााय् नेवा:तय् उपस्थितिं ख: धका: धायेफु ।

अथेहे देया थीथी औद्योगिक विकासया ज्याय् राणा इलंनिसें थौं तकहे नं नेवा:तय् भूमिका उतिकं दनि । म्हिग: थीथी खानी दुगु लागाय् वना: अनया धातुत लिकया: उकिया बसजा: दयेकेगु निसें टकमारीयायेगु उद्योगया भाला नेवा: उद्यमिपिन्सं कुविया वयाच्वंगु खत । लिपा आधुनिक उद्योगया विकास जुइ धुंका: नं विराटनगर, वीरगञ्ज, वुटवल, नेपालगञ्ज वना: औद्योगिक विकासयायेगुलि नेवा: उद्यमिपिन्सं मा:गु भूमिका म्हिता: क्यन । यद्यपि थौं वया: पिनेंव:पिं मारवाडीतय्सं नेवा:तय्त थ्व ख्यलं ग्यानापुक विस्थापित यायांयंका मच्वंगु मखु ।

राष्ट्रिय म्हसीका व नेवा: सृजना

तर, आधुनिक नेपा: निर्माणया क्रमयात दुवालेबले थौं नेपा:या म्हसिका धैगु निताजि भ्रीसँ खनाच्वना व धैगु छता प्रकृति ख:सा मेगु संस्कृति ख: । संभवत् थ्व निताजि नेपा:याके मदुसा विश्वय् नेपा:या बिस्कं म्हसिका दयेकाच्वने थाकुइ जुइ । प्रकृतिं ब्यूगु हिम श्रृंखला, सौन्दर्य व वनस्पति नेपा:या छता त:जिगु धुकू ख:सा मेगु मनूया श्रृजनात्मक प्रतिभां धस्वाकात:गु पुरातात्विक सम्पदा व साँस्कृतिक धरोहर ख: । नेपालय् पिनेया मनूत वइगुहे थ्वहे निताजि स्वयेत अले उकिया अनुभवयायेत ख: । हिम श्रृखला, वनस्पति व प्राकृतिक सौन्दर्य ला भ्रीत प्रकृतिंहे ब्यूगु वरदान जुल । थुकि गुगुं वर्गया छुं योगदान मदु । तर मनूया कुतलं धस्वानाच्वंगु कलात्मक स्मारक व साँस्कृतिक सम्पदात गुगु नेपालय् ल्यनाच्वन, न्ह्यानाच्वन उकिया श्रजक धैपिं नेवा:त ख: । नेवा:तय्गुहे श्रृजनात्मक कुतलं नेपा:या न्हाय् विश्वय् धस्वाके फयाच्वन । *नेपा: धैगु खुल्ला संग्राहलय ख:* धका: गर्वयायेगु आधार नेवा:तय्सं चूलाका बिल । अभ्रला थ्वहे लिधँसाय् थौं नेपा:दुने विदेशी पर्यटकपिन्त सालाकया: पार्यवर्त्य मुद्रा कमेयायेगु देयानिंतिं छगू बांलागु लँपु जुयाबिल । नेपा:या पर्यटन उद्योगयात थातंतयेगु छता मू

लिधँसा थ्व जुयाच्वन - थौं ! नेवाः कला, संस्कृति व स्मारकयापाखें देया अर्थतन्त्रय् बियाच्वंगु थुकथंया योगदान अवश्य चाचु मखु ।

थःगु कुतलं अन्तरराष्ट्रिय सम्मान व इज्जत प्राप्तियानाः देयात म्हसिकाबीगु व न्हाय् म्वाकेवीगु नं राष्ट्रप्रति व्यक्तिया योगदान खः । संभवत् थुकथं अन्तरराष्ट्रिय स्तरया पुरस्कार प्राप्तयानाः नेपाःया इज्जत थकयाबीगु ज्याःनं दक्कले न्हापां नेवाःया कायमचापाखें जूगु खः धकाः न्ह्यथनेफु । समाजसेवी मदुम्ह तुल्सी मेहर श्रेष्ठजुं थ्व भ्वलय् *अन्तरराष्ट्रिय नेहरु पुरस्कार* त्याका दिगु खँ लुमंके बहःजु । अथेहे जन-आन्दोलनया सर्वच्च कमाण्डर गणेशमान सिंहजुं *राष्ट्रसंघीय मानवअधिकार शान्ति पुरस्कार* त्याकादिगु खः, वयकःपि निम्हं नेवाः समुदायया सन्ततीपिं खः ।

सन १९५० या दशकय् तिनि विश्व दवुलि पिलुवंम्ह नेपाःयाके नेवाः पुर्खापिन्सं रचनायानातःगु रञ्जना लिपि अले नेपाल संवत् मदुगु खःसा संयुक्त राष्ट्र संघयादुने स्वतन्त्र देकथं दुतिने मदइगु खः। अले थौं तक नं भ्रीगु दे अन्तरराष्ट्रिय जगतनापया स्वापुतिं तापनाः संभवत मध्य युगीन अवस्थाय् लिकुना च्वनेत बाध्य जुइगु खइ । अले अन्तरराष्ट्रिय सहयोग व समर्थनया लँपु मचालाः नेपालय् थौं गुलि विकास जुल उलि तक नं जुइ मफैगु अवस्थाय् लिकुना च्वनिगु जुइ ।

यदि ऐतिहासिक दसि कथं नेपाल धैगु नां स्थानवाचक मखु जातिवाचक खः धकाः स्पष्ट यानाच्वंगु दुसा उकिया स्वापु मालायंकेबले नेवाःत तक याउँक थ्यंवइ । स्वंय इतिहास शिरोमणी वावुराम आचार्यजुया धापू कथंनं नेवार, नेवाल, नेपाल धैगु छताहे खः , नेपाः धैगु व नेवाः धैगु वहे खः । तिस्तुङ्गय् च्वंगु इस्वी ५१२ या वसन्तदेवया ल्वहँपतिया दक्कले न्ह्यःने लाक्क सम्वोधन यानातःगु "*स्वस्तिनैपालभ्य*" धकाः नेपाल खँग्वःयात जातिवाचक अर्थय् वहुवचनकथं छ्यलातःगुलि नं नेपाल धैगु प्राचीनकालय् भ्रीगु देसय् च्वनीपिं आदिवासी मनूतय्त सम्वोधनयाइगु खँग्वः खः धकाः स्पष्टयाः । थुकिया अर्थ खः, थौं भ्रीगु देसयात विश्वया न्ह्यःने नेपाल अधिराज्यया नामं गुगु म्हसिका बियाच्वन उगु नांहे तकं नेवाः जातियापाखें चूलाःगु खः धकाः क्यनाच्वंगु दु । नेवाः धैगु मदुगु जूसा

थौं देया नां नेपाल मजुसें मेता छु जुइ खः, सुनां बिचाः यायेफु ?
नेवाः समुदाययापाखें मुलुकयात बियाच्वंगु थुज्वःगु योगदानया भ्वलय् न्ह्यमथसें मगाःगु छगू पक्ष खः- थ्व !

अथेहे संसारय् देयात छगू स्वतन्त्र व थःगु बिस्कं अस्तित्वया म्हसिका ब्वयाबीगु लिधँसा उगु देया राष्ट्रिय ध्वाँय खः धैगु खँय् विवाद मदु । उकिं प्रत्येक स्वतन्त्र देसं थःथःगु बिस्कंगु राष्ट्रिय ध्वाँय् ब्वयेकाः क्यनाच्वनि । अले उज्वःगु राष्ट्रिय ध्वाँय् सदां धस्वाकातयेगुलि राष्ट्रिय प्रतिष्ठाया चिंतायेकाः मनूतय्सं थःगु ज्यानया वलिदान तकं यानाक्यनि । राष्ट्रियता , राष्ट्रिय भावनानाप क्वातुक स्वापु दयाच्वनिगु राष्ट्रिय ध्वाँय् मेमेगु देसय् आपालं लिपा लिपा तिनि विकसित जुल । अले राजनीतिक उथलपुथलया भ्वलय् आपालं देसय् थुकथंया राष्ट्रिय ध्वाँय् हिलावंवन । तर, नेपालय् प्राचीन इलंनिसें वहे चन्द्र सूर्यया स्वकुंलाःगु ध्वाँय् ब्वयाच्वन , थौंनं भीगु राष्ट्रिय ध्वाँय् जुयाः धस्वानाच्वन । थुकिया इतिहासयात मालास्वयेबले भीसँ खने, थ्व वहे ध्वाँय् खः गुगु ध्वाँय् नेवाः पुर्खापिन्सं थःगु साँस्कृतिक चिंकथं देगः देगःया लुखा जःखः धस्वाकावन । अथे धैगु नेवाःतय्सं विकासयाःगु, नेवाःतय्सं छ्यलावयाच्वंगु ध्वाँय् थौं नेपालया राष्ट्रिय ध्वाँय्या थाय् कयाच्वन । थौंया नेपाःया राष्ट्रिय ध्वाँय् ब्वयेकेबीगुलिनं नेवाःतय् पुर्खापिनि सृजनात्मक परिकल्पनाया योगदान खत ।

नेपाल देसयात छगू पूर्णता बीत, सम्पन्न दयेकेत व थःगुहे बिस्कं म्हसिका दुगु स्वतन्त्र दे खः धकाः स्थापित याकेगुलि नेवाःतय्पाखें देया नां छुइगुलिनिसें राष्ट्रिय ध्वाँय् ब्वयेकिगुलि तक फुकथं योगदान प्राप्त जुयाच्वन । थःगु तःजिगु साँस्कृतिक सम्पदाया लिधँसाय् नेवाःतय्सं देयाहे न्हाय्म्वाकेगु लिधँसा चुलाका बियाच्वन । राजनीतिक ख्यलय् जीवन वलिदानयायेगुलि जुइमा वा आर्थिक क्षेत्रं देयात तःमियायेगुलि जुइमाः थःगुपाखें योगदान बीगुलि नेवाःतय्पाखें गुब्सं नुगः कयेमकुंकू । थःगु थासं थःगु दायीत्व पूवंकेगुलि नेवाः गुगुनं कथं ल्यूनेमलाः । नेपाःदुने नेवाःया कुतः सदां नेपाःया प्रतिबद्ध, इमान्दार नागरिकया ल्याखं जुयाच्वंगु दु । नेवाःयापाखें राष्ट्रया सुख दुःखय् सदां थःगु सहभागीता सक्रिय कथं क्यनेगुलि गुब्लें लिमच्यु ।

थुकथं थन थ्व सकतां खँया मूल्याङ्कन जुइ धुंकाः स्वभाविक रुपय् ब्वलनिगु न्ह्यसः खः, *'अथे खःसा थ्व नेपाल धैगु देय् नेवाः धैपिं मनूतय्गु नं खः वा मखु ?'* निसः व चाचू दँ न्ह्यवहे *एकिकरण* जुल धाःगु थ्व देसय् नेवाः धैपिनिगु निंतिं आत्मसम्मानपूर्वक धस्वाना म्वायेगु थाय् गन ? अले नेवाःतय्सं थ्व देसय् थः नं प्रथम श्रेणीया नागरिक खः धकाः अनुभवयायेगु आधार ग्व ?

भ्गी थ्व देया नागरिक , अभ्न धाये थनयाहे धरतीया भूमिपुत्र , आदिवासी भ्गी ! थ्व देयात स्वांथें ह्वयेकेगु निंतिं थःगु श्रृजना, सकतां सकतां तच्वकं श्रद्धापूर्वक लःल्हानावयाच्वना । माःबले थःगु चःति जक मखु हि बीत तकं गुब्सं लिमचिल, तर, भ्गीत थौंतक थ्व देसं छिपिंनं थ्व देय्या समान हकदार नागरिक खः धकाः व्यवहारयाःगुया दसि ग्व ? भ्गीसँ अनुभव यानाच्वना, गुब्ले नेवाः जातिया भाषा, संस्कृतिया खँ वइ, उब्ले उब्ले राज्ययापाखें थुपिंनं थ्व देया नागरिक खः, थन थुमिगु नं उतिकं अधिकार दु धकाः लुमंकेगु मयाः । मथ्याम्ह मांया मस्तय्संथें नेवाःतय्सं थःगुहे देया दुने आः तक राज्ययापाखें दोस्त्रो श्रेणीया नागरिकया व्यवहार यानाच्वंगु अनुभवयायेत बाध्य । अथे मखुसा, नेवाःतय्गु मांभाय्यात अदालतं निषेधितयायेगु ज्या मयाइगु जुइ । अथे मखुसा, थौंया संविधानयापाखें खँय् भाय्यात *राष्ट्र भायया* थाय् बियाः भ्गीगु भाय्यात गनं छ्यलेमदैगु भाय् कथं क्वय्या दर्जाय् मतैगु जुइ । अथे मखुसा, भ्गी मस्तय्त थःगु मांभासं ब्वनेसयेकेगु अवसरं बञ्चितयायेगु ज्या राज्यस्तरं यानामच्वनिगु जुइ । अथे मखुसा, प्रशासनिक क्षेत्रय् ल्यतुल्यया: नेवाः धाःपिन्त पितिनिगु ज्या मयाइगु जुइ । अथे मखुसा, नेवाःतय् थःगुहे आदिभूमि स्वनिगलय् नेवाःतय्त अल्पसंख्यक स्थितिइ थ्यंकेगु षडयन्त्र राज्यस्तरं मयाइगु जुइ ।

प्रजातान्त्रिक प्रणाली नागरिकया हैषियतं नेवाःतय्सं मदिक थःगु दायीत्व जक पूवंकेगु, तर मेखे राज्ययापाखें उमिगुनिंतिं प्रत्याभूतयायेमाःगु न्यूनतम नागरिक अधिकार धाःसा प्राप्त जुइमफैगु जुल धाःसा थुकथंया राज्य व्यवस्थायात गुगु अर्थय् थुइकेगु ? अले थुज्वःगु शासन पद्धतियात स्विकार यायेमाःगु वाध्यता नेवाःतय् निंतिं गुब्ले तक ल्यनाच्वनिगु खः ?

खः, *"यः जितः नं जिगु देस यः, तर जिं मखं जिगु देस ग्वः ?"*
कवि दुर्गालालया थ्व न्ह्यसः प्रत्येक नेवाःतय् मंकाः न्ह्यसः खः ।

नेवा: संगठन व आन्दोलन

नेवा:तय् संगठनात्मक प्रवृति

मनू स्वभावत: पुच: मुना: अले थवं थवय जाना: पाना: जीवन हनीपिं प्राणी ख:। उकिं थुमित समाज मा: , समाज दयां मगा: समाजयात न्ह्याकीगु छगू क्वात्तूगु संगठन प्रणाली नं उलि हे मदयेकं मगा: । छगू ल्याखं संगठित समाज मनूया सुरक्षा व संरक्षणया मू लिधँसा जक मखसें उमित सुसंस्कृत व सभ्य लूपुइ न्ह्यज्यायेत ग्वाकिगु केन्द्रनं ख: । उकिं प्रत्येक मनूयात स्वयेवं उम्ह मनू ब्वलंगु समाज गथेच्वं धैगुया किच: लुयाच्वनिसा प्रत्येक समाजया लिच्व: उगु समाजदुनेया प्रत्येक व्यक्तिया विचार व व्यवहारय् खनेदयाच्वनि । मनूत गुब्लेनिसें सामाजिक संगठनया दुने जीवन हनेसयेकल धैगु खँ धाये अ:पू मजू । तर , गुब्लेनिसें मनूत सामाजिक रुपं संगठित जुया: न्ह्यज्यात उब्लेनिसें मनुखं सभ्यताया त्वाथ: गया: क्यन । उकिं समाजशास्त्रीतय्सं गुगु नं समाजया संस्कार व सभ्यताया आधार मालेमाल धायेवं उगु समाजया संगठनात्मक संरचनायात निं बांलाक थुइकेत व दुवालेत स्वइगु ख: ।

नेपा:या परिप्रक्षय् समाजशास्त्रया ल्याखं ब्याख्या याइबले थन

त:ता जाति, भाषा व संस्कृति दुगुया नापनापं थनया सामाजिक संरचनाय् नं उकथं हे विविधता दुगु खँयात कुलेगु यानावयाच्वंगु दु। अले नेपा:दुनेया थीथी सामाजिक संरचनात मध्ये भी नेवा:तय् गुगु सामाजिक संरचनाया स्वरुप दु उकियात कया: न्ह्याम्हेसिनं नं छ्प्वा: म्हुतु धैथें थुकिदुने दुगु बिशिष्टतायात कया: च्वछायेगु यानाच्वंगु दु। छाय् धा:सा नेपा:दुनेया थीथी जाति समुदाय मध्ये नेवा:हे उज्व:गु समुदाय ख: गुगु समाज दुनेया संगठन स्वरुप अतिकं क्वातु, तहाक:गु परम्परा क्वबिया: न्ह्यानावयाच्वंगु दु अले,संगठनया प्रभाव समाजय् तच्वकं धिसिला: । थुकिदुनेया संचालन प्रकृयाय् उतिकं प्रजातान्त्रिक पद्धतियानं अभ्यास जू । नेवा: समाजयात थथे छगू बिशिष्ट अवस्थाय् थ्यंकात:गु थुकथंया सामाजिक संगठन स्वरुप ख: - गुथि !

नेवा:तय् संगठनया प्राचीन स्वरुप

नेपा:या सन्दर्भय् छगू वा मेगु अर्थय् धायेगु ख:सा गन गन गुथि दु अन अन नेवा: दु धैगुया अर्थ ख:। अभ्म धाये गुथि व नेवा: छगू पर्याय ख: । नेवा: समाजय् गुथिया परम्परा गुब्लेनिसें न्ह्यज्यात धैगु ला अभ्मं माले हे मानिगु बिषय जुइ । तर जुजु शिवदेवया शक सं ५२५ गोदावरी लेलेया शिलापत्रय् *ध्वजगौष्ठि , प्रदीपगौष्ठि, वादित्रगौष्ठि, मल्लयुध्दगौष्ठि, प्रणालिकागौष्ठि,* आदि व्यवस्थायाबारे गुगु खँ न्ह्यथनात:गु दु उकिं छु खँ स्पष्टया: धा:सां गुथि संगठन स्वरुप थुब्लेहे गाक्कं सुथांलाये धुंकल । उकिं छु अनुमान यायेफु धा:सां थ्व ई सिबेंनं यक्व: यक्व: न्ह्यवहे गुथिया परम्परा भीगु समाजय् न्ह्याये धुंकल जुइ । भी नेवा: समाजया संगठन स्वरुपया थुगु प्राचीनतम संरचना गुथि ख:, थ्व केवल सामाजिक, धार्मिक वा राजनैतिक आस्था वा विवशतावश न्ह्याकावयाच्वंगु छगू औपचारिकताया अस्तित्व जक मखु । नेवा: समाजयात दुग्यंक वालास्वबले स्पष्ट छु खने दु धा:सा गुथिहे नेवा: समाजया जीवन ख:, अले गुथिहे शक्ति ख: । गुथिया प्रभाव नेवा: समाजय् थुभनं क्वातु कि गुथिनं छखेरिखे च्वना: गुम्हंनं नेवा: नेवा: जुया: म्वायेहे फैमखु ।

बुसानिसें सी धुकाः तकया गुलिंनं सामाजिक विधि व्यवहारयात न्ह्याकेमाः उकिया निर्तिं छगू हे जक लँपु धैगु गुथिहे जक खः । थ्व ल्याखं धायेगु खःसा गुथि नेवाः समाजया परम्परा नं खः, अले म्वायेगु छगू प्रवृति नं । उकिं नेवाःत थःगु कुल, थाय्बाय् त्वःताः स्वनिगः पिने च्वंवनेगु याःसां थःगु लागाय् गणेद्यः छम्ह जक थापना यानाः जूसां , चीभाः छगः दनाः जूसां वा बाजं खलः दयेकाः गुथि स्वनेगु व उकिया दुने अनुशासित जुयाः च्वनेगु यानावयाच्वंगु दु । नेवाःतय्त देछिं ब्वनाः भ्वय् नकेमाःगु देगुथिनिसें कयाः घाँय्पुइगु वा तुंईगु ज्या न्ह्याकेया निर्तिंनं गुथि थुज्वःगु संगठित शक्ति माः ।

मेखे बौद्ध धर्मया त्रिरत्न (बुद्ध, धर्म व संघ) यात थःगु आस्था कथं जीवनय् नालावयाच्वंपिं नेवाः समाजया बौद्ध कवः दुनेया सर्व्वसंघ, बहि वा बहाःया ब्यवस्थानं थुज्वःगुहे क्वाःतुगु संगठन संरचनाया स्वरुप खः । गुकिं उगु समाजयादुने तःधंगु प्रभाव लाकावयाच्वंगु जक मखसें छगू निर्णायक भूमिका समेत म्हितावयाच्वंगु दु ।

प्राचीन संगठनयापाखें बियाच्वंगु तिबः

व्यक्तिया जीवनय् जक मखु समष्टिया ख्यलय् नं उकथंया सकारात्मक तिबः बियावयाच्वंगु गुथिया भूमिकायात दुवालेबले झीसँ छु खंकेफु धाःसा थुगु सामाजिक संगठनया निरन्तरतां यानाःहे झीगु नेपाल राष्ट्रया न्हाय् कथं विश्वया न्ह्यःने ब्वयेगु गौरवया चिंथें जुयाच्वंगु साँस्कृतिक धरोहरत देगः, चीभाः, बहाः,बहि, सतः, फलेचा, मठ आदि गुलि दु थुकियात थौं तक धस्वाकातयेत सफल जुयाच्वंगु खः । संसारया निर्तिं अति आकर्षणया बिषय जुयाच्वंगु झीगु जात्रा, पर्व, मेला, प्याखं आदि साँस्कृतिक निधिया संचालन व संरक्षणया आधारनं गुथिया नामं न्ह्याकावयाच्वंगु संगठनात्मक कार्य शैली खः ।

झीगु समाजय् थुकथं संगठित रुपय् थःगु कथंया भूमिका म्हितावयाचंगु गुथिया लागायात अझ तब्या व चकंका स्वयेबले ऐतिहासिक झोलय् आपालं उज्वःगु दसित नं ध्वदु गुब्ले थ्वहे गुथियापाखें प्रशासनिक व न्यायिक इकाई कथं नं महत्वपूर्ण

ज्यायानावःगु दु । लिच्छवी कालय् अले मल्लतय् शासनया इलय् तक नं पाञ्चाली व्यवस्थाया अन्तर्गत त्वालं त्वाःया गुथियात राजस्व संकलनयायेगुनिसें स्थानीय स्तरया कचवंयात कयाः सहलहयानाः ज्यंकेगु, न्याय बीगु भाला गुथियापाखें कुबिया वयाच्वंगु खः । थ्व सिबें नं महत्त्वपूर्ण खँ छु धाःसां राज्यया विरूद्ध शत्रुतय्पाखें हमला जुइबले, देया सुरक्षाय् संकटया ई वइबले राजकीय सल्लाह बीगु थुज्वःगु अति संवेदनशिल व महत्त्वपूर्ण भूमिका गुथि संगठनपाखें म्हितावयाच्वंगुनं भीसँ इतिहासया दुने लुइकेफु । वास्तवय् थ्व सकतां नेवाः समाजय् गुथिया नामं न्ह्यानावं वयाच्वंगु सलंसः दँनिसेंया छगू सामाजिक, साँस्कृतिक विशिष्ट प्रवृति खः ।

ने.सं. ८८८ लिपा नेवाःतय् विघटन

नेपाल संवत् ८८८ स नेपाःया सत्ताशक्तिइ गुगु दुर्घटना जुल उकिं सम्पूर्ण नेपाःया राजनैतिक संरचनाय्हे बांलाः बांमलाः लिच्वः लाकां त्वःतल । सत्तासिन जुयाच्वंपिं नेवाःत छक्वलं हे जनताया स्तरय् कुतुंवयाः लाय्कुपिने वायेत्यः फ्वायेत्यः जूवल । एकीकरणया नामं विजित जातिया मनूतय्सं नेवाःतय् न्हाय्, म्हुतुसि, सपः ध्येनाः थःगु बहादुरी क्यंसानं स्वनिगःदुने गुथिया माध्यमं न्ह्यानावयाच्वंगु गुगु सामाजिक व साँस्कृतिक संगठन स्वरुप खन उब्ले अतिकं चंख व धूर्तम्ह पृथ्वीनारायण शाहं थःगु विजय राजनैतिक रुपं जूसां साँस्कृतिक रुपं नेवाःतय् न्ह्यःने आत्मसमर्पणयायेत विवश जुल । सैनिक बलं व क्रुरताया ख्याच्वः क्यनाः स्वनिगः थःगु ल्हातय् लाकेधुंकुसां उब्ले तक पृथ्वीनारायणं थःत औपचारिक रुपय् जुजु धकाः घोषणायायेगु आँटयायेमफुत गुब्ले तक नेवाःतय् गुथियापाखें वयात 'जुजु' खः धकाः अनुमोदन मयात । तर , विडम्वनाया खँ गुब्ले संगठन शक्तिया उच्चत्तम स्वरुप राज्यसत्तायातहे नेवाःतय्सं थःगु ल्हाःतं त्वःफिकल उब्ले छगू लिपा मेगु यानाः नेवाःतय् सामाजिक विघटनया क्रम शुरु जुल । खः, पृथ्वीनारायणया राज्यकालय् तक नेवाःतय् संस्कृति, रितिथिति व परम्पराया विरुद्ध उकथं तप्यंक गुगुं आक्रमण मजूनि । छाय् धाःसा स्वनिगलंपिनें वयाः सैनिक बलया लिधँसाय् जक सत्ता

ल्हा:तय् लाकेत सफलजूम्ह जुजुया निर्तिं थ:गु सत्तायात स्थायीत्व बीगु ख:सा स्वनिग:या मूलवासी नेवा:तय् संवेदनशिल पक्षय् गुगुं घा:मलाकेगु हे भिं धैगु चंखम्ह जुजुं बांलाक थू । थ्व सिबेनं महत्वपूर्ण खँ स्वनिग:यात देया केन्द्र दयेका: प्रशासन न्ह्याकेया निर्तिं जुजु पृथ्वीनारायणयात थनयाहे अनुभवी नेवा:तय् न्ह्य:ने ग्वहालिया निर्तिं ल्हा:फयेगु त्व:ता मेगु विकल्प मदु । उकिं छगू कथं नेवा:तय् साँस्कृतिक परम्पराया निरन्तरताय् उब्ले राज्यसत्तायापाखें उपायच्वं तच्व:गु पंग: मथंगु नेवा:त प्रति क्यंगु उदारता मखसें रणनीतिक वाध्यता जक ख: ।

नत्रसा थ्वहे जुजुं नेवा:तनाप वैवाहिक स्वापूतयेगु निर्तिं मल्ल जुजुपिनि भारदारतय्त बल प्रयोगयात अले उकियात स्वीकारयायेमफुपिं सकसितं ल्यत्तुल्यया: खल:का खल:हे न्हंकेगु अभियान मन्ह्याकीगु जुइ । गुकिं याना: स्वनिग:या नेवा:त दक्कले न्हापां थ:गु भूमि त्यागयाना: जीवन रक्षाया निर्तिं बागलुङ्ग, पोखरा, पाल्पा, धरान, धनकुटा, रिद्धि, डोटी,चैनपुर, भोजपुर आदि लागाय् चिच्चादनेत वाध्य जुल । राजनैतिक रुपं विस्थापितयाये धुंका: नेवा:तय्त सामाजिक रुपं नं विस्थापितयायेगु क्रमया थ्व शुरु खत । पृथ्वीनारायण नेपा:गा:यानं जुजु जूगु पायछि दच्छि लिपा ८८९ ने.सं. थिंलां यलया ६२ म्ह नेवा:तय्त इसाई धर्म नालाकाल धैगु आरोपय् कैपुचियन पादरीतनापं देसं पितिना: उमित भारतया वेतिया जिल्लाय् प्रवास जीवन हनेत वाध्य याकल । नेवा:तय्त स्वनिगलं पितिनेगु निर्तिं शासन सत्तायापाखें न्ह्याकायंकुगु थुकथंया अभियान उब्ले तिब्र जुल गुब्ले रणबहादुर शाह जुजु जुया: सिंहासनय् च्वन, केवल थ: युवराज छम्हेसिया सुरक्षाया चाहनाय् द्वलंद्व: कचिमचाया नापनापं मा-अबुपिन्त नं महांतयसं ख्याका: तामाखुसि पारी पितिना व्छल ।

गुब्ले नेपा:या शासनाधिकार पूर्ण रुपं राणातय् ल्हातय् लात, उब्ले खनेदयेक हे नेवा:तय् विरूद्ध निता खँ न्ह्याकल । वेलायत चाहुला: पश्चिमी फसं कयेकाव:म्ह जङ्गबहादुरं नेपा:यात संसारया न्ह्य:ने म्हसिकेगु आधार जुयाच्वंगु नेवा:तय् मौलिक वास्तुकला व स्थापत्यकलायात लाकमंच्वाना: आँयपापौ पिया:, कलात्मक त्वानासिं

स्वहायेका: रोमन व यूनानी शैलीया दरवार धस्वाका: साँस्कृतिक रूपं नेवा:तय्त विस्थापितयायेगु अभियान न्ह्याकल । नेवा:तय् कलात्मक लाय्कू पिया: यँया गद्दी वैठक, ख्वपया लाल वैठक व यलया बहादुर शाह वैठकत थ्वहे भ्वलय् दयेका: शासकतयसं थ:गु पुरुषार्थ क्यन । शाह जुजुपिन्सं छक्वलं आँटयाये मछा:गु खँ राणातय्पाखें जुल । खँ केवल भ्या:, खापा वा त्वानासिंया जक मखसें थ्व छगू प्रवृति कथं ब्वलन । छगू लिपा मेगु याना: विघटन व विस्थापनया थ्व भोलय् नेवा:तय् शास्त्रिय व लोक प्याखँया थासय् थियटरया परम्परा न्ह्यात । अले क्वँचाखिं, दाफा, धा:, धिमेया थासय् बाछैबाजं थाकेगु यानाहल ।

पिनें वया: सत्ता ल्हातय् लाकूपिन्सं न्ह्याथाय् नं थ:गु सत्ता क्वात्तुके चाहनाय् उगु थाय्या मूलवासी वा आदिवासीपिन्त साँस्कृतिक व समाजिक रूपं विघटनयाना: सदांया नितिं क्वथलेत स्वइगु छगू कथं रणनीतिक प्रकृया हे खत । अमेरिका, अष्ट्रेलिया, न्यूजिलैण्ड,अफ्रिका दक्कोभनंया ऐतिहासिक तथ्यं थ्वहे सत्यया धकिं उलाच्वंगु दु । वेलायतं भारतीय उप-महाद्वीपयात उपनिवेश दयेके धुंका: अनया जनताया मनोवलयात क्वतुंका: बौद्धिक रुपं धस्वाके मबीगु रणनीति कथं अनया मौलिक संस्कृतिया थासय् वेलायती शैलीयात स्थापितयायेत स्व:गु खँ भीत लुमं । थुकिया नापनापं थथे पिनेंव:पिं प्रत्येक समुदाययाके न्ह्याथाय् नं छता ज्वलिंज्व:गु मानसिक स्थिति नं छु खने दु धा:सां थुमिसं थ:त न्ह्याब्लें उच्च व विशिष्टतायेका: उगु लागाया आदिवासीपिन्त क्वथुनेगु व क्वतुनेगु कुत:याइगु ।

बस, राणात नं थ्वहे प्रवृतिया दास । अले थ्व मानसिक ल्वचं ग्रष्ट जुया: थुमिसं थ:त रजपुत धका: दावीयासें थ:गु वंशगत स्वापू भारत चित्तौरया राणा पृथ्वीराज चौहान , राणा प्रताप सिहं आदि लिस्से स्वायेगु स्वल । थ्वहे भोलय् थुमिसं नेपा:या राष्ट्रियता व इतिहासनाप स्वानाच्वंगु नेपाल संवत्यात नेवा:तय् संवत्थें तायेका: राजकीय बहिष्कारयात बरु थ्वया पलेसा भारतया मालवीयतय्सं न्ह्याकात:गु विक्रम संवत्यात नाला: राष्ट्रिय रूप बीगु दुस्सहास याना: क्यन । अथे धैगु ने.सं. १०२५ या खँख: , थुब्ले हे राणा शासक चन्द्र शम्सेरं

नेपाल संवत्या बहिष्कार याःथें छगू समन जारीयाना : नेपालभाषां च्वयातःगु कालबिलया भौँया कानूनी प्रमाण लगेमजू धकाः नेवाः भाय्यात नं कानूनी मान्यता मबीगु नीति नाल । थ्वया लिपा मनूतय्सं आकाशवाणी खँल्हाबँल्हायायेबले नेवाः भाय् छ्यले मन्त । बहाःपूजा थुज्वःगु मुक्कं धार्मिक ज्या भ्वलय् छपु बौद्ध तुतः नेवाः भासं च्वयाः द्यःया नामय् छ्याल धकाः तुतः छ्याःम्ह भवानीवीरसिह कसाः व च्वःम्ह योगवीरसिंह कसाः निम्ह डण्डित जुल । नेवाः जुयाः ब्रम्हुत नाप वेद व सनातन धर्मयात कयाः जुजुया लाय्कुलि शास्त्रासयायेगु शहासयाःगुया डण्ड स्वरुप माधवराज जोशी देसं पितिंका च्वनेमाल । अथेहे नेवाः जुयाःहे म्हासुक बौद्ध चिवर पुनाजूगुया सजाँय कथं भिक्षुत समेत देसं पित्युंका म्वायेत वाध्यताया स्थिति वल । थःगु मांभासं कविता चिनाजूगु अपराध ठहरेयानाः चित्तधर "हृदय"यात जेलय् तःपिं शासकतय्सं *"क्रान्ति विना थन स्वच्छ शान्ति वइमखु"* धकाः च्वयाजुम्ह कवि सिद्धिचरणयात त्वःतिगुला खँहे मखुत , सर्वस्वहरण व कारवासया सजायँ जुल । बुद्धया सन्देश व आदर्शयात संगीतबद्ध यानाः म्ये हालाजूपिं ज्ञानमाला भजन खलःया मननूतय्सं नेवाःभाय्यात माध्यम कथं नालाबीवं उपिं नं राणातय् मिखाय् धूजुल । अले ज्ञानमाला भजनयात सफूया रुप बियाः पिकाःगु द्वपनय् ने.सं. १०६३ या दँय् भक्तबहादुरं सास्नानयेमाल ।

नेवाःतय्त थुकथं सामाजिक, साँस्कृतिक ,भाषिक आदि ख्यलय् विस्थापित यानावंयंकेगु क्रम राणा कालय् तच्वकं आक्रमक व तिव्रतम रुपय् अनुभव जुल । १०७१ ने.सं. लिपा देसय् राण शासन सत्ता क्वदलाः न्हू राजनीतिक प्रणालीया शुरुवात ला जुल, तर १०७९ ने.सं.या दँय् जुजु महेन्द्रं "प्रजातान्त्रिक" धाःगु संविधान ब्यूबले नेपालय् दक्कले न्हापां देया वहुभाषिक व वहुजातीय विषेशतयात लाकमंच्वानाः खँय् भाय्यात नेपाली नांछुसें राष्ट्रभाषाया दर्जा बीगु ज्यायात । अले ला देसय् पंचायत नांया शासन ब्यवस्था ने.सं. १०८१ लिपा न्ह्यायेवं नेवाःतय् विरूद्ध विघटन व विस्थापनया ज्या छगू नियोजित षडयन्त्रया रूप काल । अले, थुगु षडयन्त्रयात मूर्त रूप बीगु कुतलय् दक्कले न्हापां नेवाः सामाजिक संगठनया मू लिधँसा

जुयाच्वंगु गुथिया परम्परा व प्रचलनयात न्हंकाव्छयेगु निर्ति गुथिया आर्थिक श्रोत गुथिबुँ दक्को कथित भूमिसुधारया नामय् सरकारं दुकयाबिल । सरकारी स्तरय् न्ह्याकुगु थुकथंया षडयन्त्रया लिच्वः कथं नेवाःतय् आपालं गुथित न्ह्याकेमफैगु जुयाः दिनावन, गुथि अन्तर्गतया जात्रा, पर्व, मेला, प्याखँ आदिनं दिनावं वनेगु क्रम शुरू जुल । थ्वया नापनापं गुथिया संरक्षणय् धस्वानाच्वंगु कलात्मक देगः, सतः, चीभाः, बहाः, बहि जक दुनावंगु मखसें नेवाःतय् सलंसः दँ न्ह्यवनिसें क्वातुक न्ह्यानाच्वंगु थःगु कथंया सामाजिक संगठनया स्वरुपय् समेत भ्वखाय् ब्वल । पंचायती कालय् नेवाःतय् विरुद्ध जुजु रणबहादुर शाह नं थें बलपूर्वक स्वनिगलं पितिनेगु ज्या ला मजू तर , षडयन्त्रया मेगु पलाः कथं स्वनिगःदुने देया फुक्क धैथे जिल्लां जनसंख्याया अप्रवासनया चाप थुकथं उप्वयेकाः बिल कि नेवाःतय् आदिस्थानय् नेवाःतहे अल्पसंख्याय् हीकेगु अभियान जुल, गुगु अभियान अझं न्ह्यानातुं च्वंगु दनि । सत्तारुढ वर्ग छु खँ बांलाक थू धाःसा नेपाःदुने नेवाःतहे जक उज्वःगु समुदाय खः गुगु समुदाय उपिंनाप प्रत्येक ख्यलय् प्रतिस्पर्धायायेत सक्षम खः । उकिंहे सत्तारूढ समुदायया मनूत नेवाःतय् विकास, प्रगतिपाखें न्ह्याब्लें सशंकित । जीवित नेवाःत खनाः जक मखु मदयेधुंकुम्ह नेवाः मास्टर जगतसुन्दर मल्लया शालीक खनाःतकनं पंचायती शासकत सशंकित । उकिंला ख्वपया खौमा त्वालय् तात्कालिन ख्वप नगर पंचायतयापाखें धस्वाकातये धुंकुगु वयकःया शालीकयातनं ने.सं ११०५ कौलागाः १३ कुन्हु चांचां प्रहरीत वयाः ध्यनायंकेगु घच्चायापूगु ज्या तकं यात । मूलतः थुब्लेया शासकतय् मनंतुना धैगु नेवाःतय्त स्थापित जुइके मबिगु, संगठित पलाः न्ह्याके मबीगु अले गुकथं जिल उकथं नेवाःतय्त बिस्थापित व विघटनया लँपुइ घ्वानाव्छयेगु खः।

पंचायतया स्वंगू दशकयादुने सत्तायापाखें नेवाःतय्त विघटन व विखण्डनयायेगु तातुनाः न्ह्याकुगु पलाःत प्रत्यक्ष कथं अनुभव जूगु छगू लागा शिक्षा खःसा मेगु लागा संचार खः । भाय्या छयलाबुला व प्रचार प्रसारया दक्कले महत्त्वपूर्ण माध्यम थ्वहे निता खः । थ्व निगू माध्यमं नेवाःभाय्यात तापाकेफत धाःसा सलंसः दँ न्ह्यव निसें

नेपाःया समाजय् थःगु विशिष्ट थाय् कयावयाच्वने धुंकूगु थ्व भाय्या प्रभाव व प्रयोगयात लिकुंका बीफै, पंचायती साम्प्रदायीक पुचलं थ्व खँ बांलाक थू । अले उमिसं थ्व खँनं थू कि भाषिक रुपं नेवाःतय्त विस्थापितयायेत सफल जुल धाःसा नेवाःतय्त युगौंनिसें एकताया खिपतय् चिनातःगु छगू क्वातुगु लिधँसा हे फ्यासुयां वनि । उकिं थुमिगु मू प्रहार शिक्षाय् जुइगु स्वभाविक खत । अले ने.सं. १०७९ या दँय् न्हू शिक्षा योजना लागू यानाः प्राचिन इलंनिसें नेपालभाषा धकाः धयावयाच्वंगु भ्रीगु मांभाययात सत्ताया बलं क्वत्यलाः सरकारी छ्यलाबुलाय् नेवारी धायेगु यानाहल । प्राथमिक तहया शिक्षा बीगुलि समेत नेपाली भाय्हे माध्यमयायेमाःगु ब्यवस्थायात । थनंलि छगू क्रमहे न्ह्यात माध्यमिक व कलेजया तँय् छगू पूर्वीय भाषाया विषयकथं पाठ्यक्रमय् दुथ्याकावयाच्वंगु नेपालभाषायात ने.सं. १०९१ निसें राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिया नामय् लागू जूगु शैक्षिक ब्यवस्थाय् तःता ब्यवसायीक बिषयनाप ल्वाकःबुकःयानाः इच्छाधीनया पुचलय् क्वकया बिल । ने.स. ११०५ थ्यंबले ला नेपालभाषा बिषय कयाः एम.ए. व पीएच. डी. डिग्री कयातःपिन्त लोकसेवा आयोगया कर्मचारी नियुक्ति व वदुवाय् बीगुलि ल्याः मबीगु कानून छयलाः नेपालभाषायात अतिकं पनपक्षयायेगु ज्या सरकारयापाखें जुल ।

अथेहे संचारया ख्यलय् पंचायती शासनयापाखें जूगु नेपालभाषा विरुद्धया न्हापांगु संकीर्ण पलाः धैगु देसय् प्रजातान्त्रिक ह्यूपाः वसांनिसें अथे धैगु ने.सं. १०७१ निसें रेडियो नेपालयापाखें प्रसारण यानावयाच्वंगु नेवाःभाय्या समाचार वुलेटिन प्रसारणयात छुं कारण मदयेक ने.सं. १०८५ बछला खाइसंल्हु लिपा दिकाबिल । अले थ्वया लिपा ने.सं. १०८० निसें रेडियो नेपालय् बाःछिइ छक्वः न्ह्याकावयाच्वंगु जीवन दबू ने.सं. १०९१ निसें लिकाल । दक्कले अजूचायापूगु -सरकारी स्वामित्व दुगु संचार माध्यमय् नेवाः भाय् व नेवाःतय् सम्वन्धी न्ह्याक्व हे महत्त्वया गुगुं ज्याभ्वः जूसां छुं समाचार पिमकायेगु सरकारी नीति जुल । दां पुलाः पिकायेगु विज्ञापान नेवाः भाय्या जुइवं हे उकियात अघोषित रुपय् प्रतिबन्धतयेगु तकं यात । अले पंचायत कालय् नेपालभाषा माध्यमया गुगुं

पत्रिकायात दर्ता मबीगु व दयाच्वंगु नेवाःभाय्या पत्रिकायात सरकारी स्तरया विज्ञापन पनाः आर्थिक रूपं नाकावन्दी याना बिल ।

सरकारी स्तरं थुकथं मदिक दँदं तक पक्षपात व अघोषित प्रतिबन्धया अभियान न्ह्याकावं यंकूगुलिं यानाः स्वभाविक रुपय् नेवाः भाय्या प्रसार व विकासया प्रकृयायात तच्वकं लिकुंका बिल, गुकिया तप्यंक लिच्वः छैँय् छैँय् खँल्हाबँल्हायायेगुलिनिसें थःगु मांभाय् मस्तय्त स्यनिगुलि तकं लात । देया जनसंख्याय् नेवाःभाय् ल्हाइपिं नेवाःत छक्वलं ३७ प्रतिशतया ल्याखं म्हो जूवन । भ्रीगु जातिया छगू मू म्हसीका व लिधँसा जुयाच्वंगु नेवाःभाय् नेवाःतय्पाखें थुकथं विचलित यानाबियागुलि उब्लेया सत्तासिनतसें सखे थः सफल जूगु तायेकल जुइमा ।

अथेला ने.सं. ११०९ या जन-आन्दोलन लिपाया राजनीतिक ह्यूपालं सरकारी संचार माध्यमय् ने.सं. १०८५ स दिकूगु नेपालभाषाया समाचार वुलेटिन व ने.सं. १०९१ स लिकागु जीवन दबूयात हानं थाय् बीगु ज्या जुइ धुंकल । उलि जक मखु खुल्ला संचार नीतिकथं चालाच्वंगु नीजि स्तरया एफ.एम. रेडियो प्रसारणयापाखें न्ह्याकावयाच्वंगु नेपालभाषाया थीथी ज्याभ्वलं आः वयाः विशेष यानाः स्वनिगः लागादुने भ्रीगु भाषाया प्रचार प्रसारय् छगू बांलागु लिच्वः लाकाहयाच्वंगु अनुभव यानाच्वना । थ्व सन्तोषया खँ खत । तर, शिक्षा क्षेत्रया धाःसा जन-आन्दोलन लिपाया प्रजातान्त्रिक धाःगु सरकार स्वने धुंकाः मांभाय्या माध्यम आखः ब्वने मदैगु व विद्यालयया पाठ्यक्रमय् संस्कृत शिक्षा अनिवार्य यानाः नेवाःया· नापनापं जनजाति मस्तय्त शैक्षिक ख्यलय् लिकुंकेगु ज्या धाःसा जुयांतुं च्वंगु दनि ।

आन्दोलन व संगठनया विकास

सत्ताया स्तरं थथे योजनावद्ध ढंगं न्ह्याकावयाच्वंगु षडयन्त्रया थुज्वःगु पलाःयात कयाः गुलिखे सर्वसाधरण नेवाःतय्सं वाःचायेके मफु । उलि जक मखु सत्ताया षडयन्त्रया वातावरणनाप भ्यलेपुनेगु व धस्वायेगु नामय् उप्वःसिनं स्थितिनाप आत्मसमर्पण यानावन । अले, थःत विघटनपाखे घ्वाघ्वां यंकाः आः केवल थःगु नांया ल्यूने

च्वयावयाच्वंगु थर वा जात छगूलि जक नेवा:या चिं ल्यंकाच्वंगु दनि । थ:गु मांभाय् व नेवा: संस्कृतियात त्वतावं वनाच्वंगु दु । तर, मेखे नेवा:तय् पुचलय् थुज्व:गु स्थितिया गम्भिरतायात थूपिंन्सं धा:सा जुजु रणबहादुर शाह थुज्व:म्ह अतिकं निरंकुश मनूया शासन कालय्नं स्वनिग:या नेवा:तय्त बिस्थापितयायेगु कुतलय कचिमचाया त्वहचिना: तामाकोशी पारी वायेयंकिगु ज्या जूबले नेवा:तयसं *“स्वहुन प्रजाया गथे नं हवाल”* धका: म्ये हाला: थ:गु अभ्यन्तरया विद्रोहयात पिब्व:येगु मत्व:तू ।

शासकतय् थुकथंया हाकुनुग:या खँथूम्ह महाकवि सिद्धिदास महाजुं उकिं उब्ले हे भ्मी सम्पूर्ण नेवा:तय् नुगलय् चेतनाय ज: ह्वलेगु मनंतुना: *“भाषा म्वा:सा जाति म्वाइ”* धैगु नेवा: जातिया निर्तिं मूलमन्त्र हे कना: सामाजिक व भाषिक जागरणया कुत: याना दिल । राणा शासनया ख्यूँ जगतय् *“फलया आशा त्व:ता नेपालभाषाया समुन्द्रय् क्वब्वाये त्यना ”* धका: न्ह्यज्यानादीम्ह शुक्रराज जोशीजुं पायछि थ्वहे इलय् *“हे जक मस्त दँ दँ मिखा निगलं कं कं , तुति निपां चू चु ”* धका: या:गु इनापनं अथें मखु । नेवा: समाजय् उगु इलय् भाषिक, साहित्यिक अले सामाजिक व धार्मिक ल्याखं चेतना थनेगु कुतलय् कवि योगवीर सिंहया समाज सुधारया कुत: अले *“जिर्ण जूगु नेपालभाषा अल्सि मचासे भिंकेनु , भारतीय शास्त्रभवनं मान थ्वैत बीकेनु”* धका: गुगु चाहना यानादिल उकिं तात्कालिन सचेत समाजया न्ह्यलंचायेकेगु ज्यायात । गुरु निष्ठानन्द वज्राचार्यजुं ललितविस्तर थुज्व:गु अतिकं महत्त्वपूर्ण धार्मिक सफू भ्मीगु मांभासं हीका: थ:पिन्संहे छापेयाना: सफूया कथं पितबिया बीवं उकियापाखे न्ह्यसयाना नेवा:भाय्या गद्य लेखनय् न्हू आयाम तनाब्यूगु जक मखसें नेवा:भाय्यात धर्मया लँपुं प्रसारयायेगुलिनं तिब: बिया दिल । सत्ताया निरंकुशता अले न्हिथं थुमिगुपाखें जुयावयाच्वंगु अत्याचारयात स्वया: मौन च्वनेगु धैर्ययाये मफयेवं ल्याय्म्ह फत्तेबहादुर सिंहजु थ:गु सम्पादनय् पिदंगु नेपाली विहार सफुती गुगु भूमिका च्वया: छगू क्रान्तिकारी भाव ब्वयादिल उकियापाखें आम नेवा:तय् नुगलय् सुपिलाच्वंगु मंका: विद्रोहया स: पितब्युगु गथे मखु धका: धाये ? थथे

सत्य व निर्भिक धारणा न्ह्यब्वया मनूतय्त थनेत्यंगु अपराधय् फत्तेबहादुरजुं सर्वस्वहरण व जेलदुने कारावासया सजायँ फयेमाःगु दुःखद् पक्ष ला मेखे दहे दु । राणा इलय् नेवाःतय् पुचलय् थःगु कथंया मौलिक अभियान न्ह्याकाः चेतनाया लहर थनेगु कुतलय् मास्टर जगतसुन्दर मल्लयापाखें छिना दीगु पलाः उज्वःगु पलाः खः गुगु पलाः धाधें धायेमाल धाःसा प्रत्येक समाजया बिकास व प्रगतिया मू आधार खः । *" थः मस्तयृत माथं आखः स्यनेगु खःसा मां भासं स्यना दिसँ"* धकाः उगु इलय् वयकलं गुगु सन्देश ज्वनाः थःगु अभियान न्ह्याकादिल मानवीय चेतना थकायेगु निर्तिं मदयेक मगाःगु शिक्षाया शाश्वत लँपु थ्व खः । यद्यपि मास्टर जगतसुन्दर मल्लजुं उलिमछि न्ह्यव भ्हीत न्वानावंगु मांभाय्या माध्यमं शिक्षा बीगु ब्यवस्था थौ तक नं ब्यवहारय् छ्यलेत सरकारं पलाः मल्ह्वनि । तर, थुकथं गुलिं नं जुल, वयकःपिनि दुनुगलय् दुगु थः जाति, भाषा प्रतिया अनुराग अले चिन्ताया अभिव्यक्ति कथं ब्यैयक्तिक हैसियतं न्ह्याकूगु आन्दोलनया स्वरूपत खः धकाः भ्हीसँ नालेमाः ।

यद्यपि, थवं थवय् जानाः पानाः अले छ्थासं मुनाः ज्यायायेगु नेवाःतय् जातिय् स्वभाव व प्रवृति हे खः, अथे खःसा नं तात्कालीन राजनैतिक लःफय् अले मनूतय् चेतनाया म्हतिया कारणं यानाः नेवाःतय् समाजय् सत्ताया दमनया लिच्वलं छ्खे विघटनया किचः जक खने दयाच्वनसा मेखे संगठनया तुयूजः उजुं सुजुं त्वया मवः । खः, नेवाःतहे न्ह्यलुवाः जुयाः थ्व इलय्नं राजनैतिक आजु पूवंकेगु मनंतुना **नेपाली नागरिक अधिकार समिति** (संस्थापक-शुक्रराज जोशी ,ने.सं. १०५०), **महावीर इन्स्टिच्यूट** (संस्थापक - चिनियालाल सिंह, ने.सं. १०५०), **प्रजातन्त्र संघ** (संस्थापक- प्रेमबहादुर कसाः, ने.सं. १०६७), **नेपाल कम्यूनिष्ट पार्टी** (संस्थापक -पुष्पलाल श्रेष्ठ , (ने.सं १०६९) आदि नांया संगठनत न्ह्यःने मवःगु धाःसा मखु ।

तर, मुक्कं भाषिक अले जातिया समस्यायात कयाः पलाःछीगु कथंया संस्थाया अस्तित्व धाःसा उगु इलय् काचाक्क खने मदु । यल महाबौद्धया खरिदार जगतमान वैद्य गुम्हेसित लिपा सकसिनं धम्मादित्य धर्माचार्य कथं म्हसिकल, थ्वयकःया कुतलं भारतया

कलकत्तां ने.सं. १०४५ निसें १०५० तक नेपालभाषाया न्हापांगु पत्रिका बुद्ध धर्म व नेपालभाषा जक पिदंगु मखसें ने.सं. १०४६ या श्रीपंचमि कुन्हु नेपालभाषा साहित्य मण्डल नामं छगू संस्थाया नीस्वनेगु ज्या नं यानादिल । यद्यपि, थ्व संस्था थथे नीस्वंगु जक खने दुसा अनं लिपा छु जुल वा थुकिं थ:गु ज्या गुकथं न्ह्याकेत सफल जुल धैगु छुं न्यनेकने मदु । तर, गुब्ले राणा प्रधानमन्त्री जुद्धशम्सेरं धार्मिक व जातीय संकीर्ण नीति नाला: ने.सं. १०६४स बौद्ध भिक्षुपिन्त देसं पितिन, अले पित्युंपिं भिक्षुगण भारतया सारनाथय् छथासं मुन, उब्ले अथे धैगु ने.सं. १०६५ स कछलां धर्मोदय सभा नांया संस्था नीस्वनेगु ज्या जुल । खतुं महास्थविर चन्द्रमणि थुज्व:म्ह गैरनेवा:या अध्यक्षताय् स्वंगु थुगु संस्थाया मूआजु धैगु बुद्ध धर्म सम्वन्धी नेपा:दुने प्रचार प्रसार व प्रकाशन ख:, तर पायछि निदँ लिपा ने.सं. १०६७ कौलांनिसें थ्व संस्थां नेवा:भायया माध्यमं धर्मोदय थुज्व:गु पत्रिका पिकायेवं थुकियापाखें नेपालभाषाया साहित्य छगू न्हू ईया शुरुवात नापनापं थुकिया लँपु आपालं च्वमिपिं नं स्थापित जुल । अले ला धर्मोदय सभा ब्यवहारिक रुपय् नेवा: समुदायया प्रतिनिधि संस्था कथं मनूतय्सं नालायन । नेपा:दुने थुकिया आपालं कचा स्वना: नेवा:तय्सं थ: संगठित जुइगु चाहनायात ब्वयाहल । नेवा:तय् दथ्वी संगठन प्रकृया थुकथं प्रारम्भ जुइ धुंका: भारतीय भूमि कलकत्ताय् राजनैतिक कारणं निर्वासित जुयाच्वंपिं प्रेमबहादुर कंसाकार व मदनलोचन सिहंपिं जाना: मुक्कं नेवा:तय् भाषा, साहित्य,लिपि व संस्कृतियात थ:गु लागा दयेका: ने.सं. १०७० स्वांयापुन्हि कुन्हु च्वसापासा स्वन । गुगु संस्था थ:गु गौरवमय् इतिहासयात ल्यंका: थौं नेवा:तय् दथु अझं न्ह्यानावं च्वन । थ्वया लिपा देसय् राजनैतिक ह्यूपा: वयेधुनेवं नेपा:दुनेहे कविकेशरी चित्तधर "हृदय"जु, मास्टर लोकमान सिंह, प्रिन्सिपल भैरवबहादुर प्रधान आदिपिनि कुतलं नेपालभाषा परिषद् थुज्व:गु महत्वपूर्ण संस्थाया जन्म जुल । थ्व संस्थानं थौं तक उलि हे सृजनात्मक पला: न्ह्यका: भ्रौ न्ह्य:ने धस्वानावं च्वंगु दु । थ्वया लिपा नेवा:तय्सं थ: दुनेया भाषा व जातीय अनुरागयात ब्वया: छगूं लिपा त:गु संस्थात चायेका: संगठित पला: न्ह्याकायंकल ।

भाषिक व साहित्यिक संस्था जक मखु ने.सं १०७५ पाखे वया: नास:खल: थुज्व:गु मुक्कं साँस्कृतिक संस्था नं नेवा:तय्सं जन्म बिल । थौं भ्री दथुइ नेवा: साहित्य, संस्कृति अले भाषा जातिया सम्वन्धय् प्राज्ञिक स्तरया ज्या न्ह्याकीगु नेपालभाषा एकेदमि (ने.सं. ११९३) निसें कया: नकतिनिया मस्तय्त भाषिक शिक्षा बीगु जगतसुन्दर ब्वने कुथि (ने.सं. ११११) तकया संगठित स्वरुप धस्वानाच्वंगु दु । अले नेवा: समुदाय दुने नं थ:गु कव:या भिंयायेगु तातुना: स्वनात:गु नेपालभाषा मिसा खल: , केन्द्रीय मानन्धर संघ, पुं समाज, नक:मि समाज, तण्डुकार समाज, बज्राचार्य गुथि, उदाय समाज, खडगी समाज, ज्यापु महागुथि व थुज्व:गु जातिय गुथिया मंका: दबू नेवा: महागुथि निसें मुक्कं भ्रीगु मौलिक लिपिया संरक्षणया नापनापं प्रचार प्रसारयायेगु भाला क्वबियावयाच्वंगु नेपाल लिपि गुथि (ने.सं. ११००) नं दु । रेडियो प्रसारणयात संस्थागत रुपय् विकासयायेगु तातुना: नेवा:तय्सं ज्वज्वलपा प्रा. ली. स्वनात:गु दु । अले भ्रीगु पुलांगु अले मौलिक लोक साहित्यया अध्ययन व अनुसन्धानया नापनापं संरक्षणया निर्तिं नेपाल लोक साहित्य परिषद् (ने.सं. ११०५) न्ह्यानाच्वंगु दु । अले, नेवा:त स्थानीय कथं जक मखु राष्ट्रिय स्तरय् संगठित जुइमा: धैगु वा:चायेका: ने.सं ११९६ स नेवा: दे दबूया नामं छगू साकार रुप बीगु ज्या जुल । थ्व सकतां भ्री नेवा:तय् संगठित जुया: न्ह्यायेगु चाहनाया ब्यवहारिक अभिव्यक्ति ख: ।

लुमंकेमा:गु खँ छु धा:सा नेवा:त थथे थीथी संस्थायादुने संगठित जुया: छम्ह साहित्यिक स्रष्टा वा छम्ह भाषासेवीया नामय् क्वथा प्वालय्दुने लिकुना: केवल थ:कथं च्वसा न्ह्याके धुनेवंहे दायीत्व फुत धका: जक च्वनामच्वं, बरु सत्तायापाखें थ:गु जाति, भाषाया विरुद्ध जुयावयाच्वंगु अत्या:,अन्या: व दमनया विरोधय् निरन्तर रुपय् पला:त च्वयेकावं वयाच्वन । बरु, ख:का थुज्व:गु गुगुं पलाखं छगू आन्दोलनया रुप काल सा गुलिं केवल इतिहासया धलकय् दुथ्याकेथें जक जुया: क्वचाल । च्वसापासापाखें ने.सं. १०७३ सिल्लाथ्व ८, ९ व १० स्वन्हु यंक यैं, हनुमानध्वाखा लाय्कूया नास:चुकय् गुगु *ऐतिहासिक साहित्य सम्मेलन* जुल नेवा:भाय्या ख्यलय् जक मखु नेपा: अधिराज्यदुने हे

साहित्यिक गतिविधियात थथे लाछि वा चुकया चकं थासय् न्ह्याकेगु न्हू परम्परायात स्वना बिल । च्वसापासाया थ्वहे ज्याभ्वलं प्रभावित व प्रेरित जुयाः साहित्य सम्मेलनया क्रम छगू आन्दोलनया रुपय् न्ह्यात । पायछि निदँलिपा नेपालभाषा विकास मण्डलया ग्वसालय् नेपाःया इतिहासया मेगु न्हू पलाः कथं दक्कले *न्हापांगु नेपालभाषा महिला साहित्य सम्मेलन* जुल । अले, ने.सं. १०७६ थ्यंबले पद्मोदय हाईस्कूलया विद्यार्थीतय्सं *न्हापांगु अन्तर हाइस्कूल नेपालभाषा साहित्य सम्मेलनया* ग्वसाः ग्वयाः थ्वया लिपा दँय् दसं स्कूल स्कूल पतिकं थुज्वःगु सम्मेलनया भ्वः न्ह्याकल । अले ने.सं. १०८० निसें ला थुकथं दँय् दसंया सम्मेलनया ज्याभ्वः कलेज स्तरय् नं न्ह्याकेगु अभियान त्रि-चन्द्र कलेजया *नेपालभाषा साहित्य पाला*पाखें जुल । स्कूल व कलेज(क्याम्पस) स्तरया थुकथं साहित्य सम्मेलनया अभियान थौं तक मदिक न्ह्यानावं च्वंगु दु । नेपालभाषाय् जनसाहित्य ब्वलंकेगु ताःतुनाः ने.सं १०८२ निसें ख्वपया प्रगतिवादी पुचलं न्ह्याकुगु *विराट नेपालभाषा साहित्य सम्मेलन* व ख्वपयाहे मेगु पुचलं ने.सं. ११०२ निसें स्वंगु *नेपालभाषा साहित्य तःमुँज्या* गुकिया क्रम थौं तक नं उगु हे गतिं न्ह्यानाच्वंगु भ्रीसँ खनाच्वना । थ्व सकतां वास्तवय् नेवाःतय्सं भाषिक अधिकार व मान्यताया निति थःगु कथं न्ह्याकावयाच्वंगु आन्दोलनया थीथी स्वरुपत खः धकाः मधासें मगाः । संभवत उकिंहे जुइ नेपालभाषाया माध्यमं साहित्यिक ज्याभ्वः न्ह्याकावयाच्वंपिं विराटय। ग्नूत सरकारया मिखाय् सदां सत्ताया शत्रु वा प्रतिपक्षथें जक च्वन , अले ने.सं. ११०९ कछलागाः ११ कुन्हु छकू बहाःदुने शान्तिर्पूक व संयमित कथं साहित्यिक रचनाया पाठयानाच्वंपिनि छ्यनय् प्रहरीया कथि अकारण मूवल । विराटया तात्कालिन नायः भाजु रत्नगोपाल सैंजुया नापनापं आपालं प्रहरी हिरासतय् लात । दँय् दसं मोहनि भ्राः जुयावयाच्वंगु विराट व तःमुँ ज्याया साहित्य सम्मेलन यायेगुलि तकं निषेधित जुल । विराटयापाखे साँस्कृतिक ज्याभ्वःया दबुली "सन २०००" ख्यालः क्यंपिं सकल ख्यालःम्वःपिं व च्वमियात समेत ज्वनाः प्रहरीं कुनेगु ज्याजुल ।

शायद ने.सं. १०८० लिपा देसय् संसदीय व्यवस्था

विघटनयानाः जुजु महेन्द्रं न्ह्याकावयाच्वंगु निरंकुश शासन विरूद्ध उगु इलय् जनताया थःगु नुगःदुनेया असन्तोष व विरोधयात प्वंकेगु मेगु वैध गुगुं नं लँपु मदुगुलि यानाःनं थथे अनेक नांया साहित्य सम्मेलनया दबू ग्वयाः दँवयेगु प्रचलन उप्वयावं वंगु खइ । मखुसा, पंचायती सरकारं ने.सं. १०८५ बछला खाइसँल्हुनिसें रेडियो नेपालया समाचार प्रसारणया नेवाः भाय्या वुलेटिनयात दिका ब्यूबलेनं उकिया विरोधय् नेवाःतय्सं मंकाः कथं ग्वःगु दबू नं साहित्य सम्मेलनया दबू जुया मबीगु जुइ । अथे खःसा नं शनिवाः पतिकं स्वनिगःया त्वाःत्वालय् दच्छि यंक न्ह्यानावंगु साहित्य सम्मेलनया थुगु आन्दोलनं छु खँ स्पष्ट यानाब्यूगु दु धाःसां नेवाःतय्दुने तज्यायेत स्वयाच्वंगु मिजला दु । थुज्वःगु मिजलाःया जः थःथःपिनि कविताया माध्यमं ग्वाकेगु स्वःबले यलया भाजु मंगलमान शाक्य सुरक्षा कानून अन्तर्गत गुला तक जेल दुने क्वचिने माल । यैँया श्रीकृष्ण "अणु " या फलेचिया वादशाह व बुँख्याःचा कविता व यैँया ओमबहाःया मेम्ह मंगलमान शाक्यया मल्ता थें पालूगु न्वचूया कारणं वयकःपिं लां लां तक भूमिगत जीवन हनेत वाध्य जुल । नेवाःतय्त सत्तायापाखें जुयावयाच्वंगु पक्षपात व अन्याःया कारणं थःगु नुगलय् बुयावयाच्वंगु विद्रोहया सः थ्वयेकाः थ्व इलय् जेलय् वनेमाःपिं गुलिनं दु उपिं सकलें नं थथे हे साहित्य सम्मेलनया दबुली दंवःगुया सजायँ फयेमाःपिं जक खत । ने.सं. १०८२ स सुरक्षा कानून अन्तर्गत ज्वनाः न्यवः न्ह्याकाः कुंपिं सूर्यबहादुर पिवाःजु व लक्ष्मण राजवंशीजु छम्ह पद्मकन्या माध्यमिक विद्यालयया ग्वसालय् जूगु साहित्य सम्मेलनय् दनादीम्ह खःसा मेम्ह वटु ,यैँया त्वालय् जूगू साहित्यिक व संगीत सम्मेलनया दबुली पिलूम्ह खः । ने.सं. १०८८स पंचायती शासनयापाखें सुरक्षा कानून अन्तर्गत कुंकेमाःम्ह भिक्षु सुदर्शन त्रि-चन्द्र कलेजया वाणिज्य विभागया विद्यार्थीतय्पाखें जूगु साहित्य सम्मेलनया दबुलीं दनाः नेपाली भाय् व नेपालभाषाया दथुइ सरकार यानावयाच्वंगु पनपक्षयात कयाः पतिं धस्वाकादीम्ह खत । अथेहे प्रहरीया हिरासतय् शारिरिक व मानसिक यातना तकं फयेमाःम्ह हितकरवीर सिंह कसाःजुनं ने.सं. १०९३ स ख्वपय् जूगु विराट नेपालभाषा साहित्य सम्मेलनया दबुली दनादीम्ह खः ।

आन्दोलनया रुपय् नेवाःतय्त छ्थासं मुंकाः साहित्यिक कथं जुइमा वा मेकथं सम्मेलन यायेगुलि नेपालभाषा परिषदया ग्वसालय् ११११ सिल्लागाः ११ व १२ निन्हुयंक राष्ट्रिय सभागृहस जूगु *"नेवाः जाति व भाषा विषयक तःमुँज्या"* छगू विस्कंगु कुतः खत । संभवत् स्वनिगःपिनेया थीथी जिल्लाया सकल नेवाःतय्त छ्थासं मुंकाः नेवाः जाति व भाषाया सम्वन्धय् सहलह ब्याकाः छगू रणनीति दयेकेगु ज्या नेवाःतय् इतिहासय् दक्कले न्हापां जूगु ग्वसाः खः थ्व । थ्वहे सम्मेलनया कुतलं दे न्यंकया नेवाःतय्के "भी नेवाः" धैगु भावना थनाब्यूगुलि सन १९९१ या जनगणनाय् सीदयेक नेवाः जनसंख्याया ल्याखय् सुधार जूवल ।

थथेहे नेपाल संवत् १११५ कउलागाः ७ व ८ निन्हु यंक दे न्यंकया नेवाःतय्त छ्थासं मुंकाः याःगु राष्ट्रिय सम्मेलनयापाखें थौंया भीगु नेवाः दे दबू थुज्वःगु नेवाःतय् राष्ट्रिय स्तरया संगठनयात जन्म बीगु ज्या याःगु खँ लुमंके बहःजू ।

थ्व सकतां नेवाःतय्सं थःगु जातिय व भाषीक अस्मिता ल्यंकातयेगु नितिं थःगुहे कथं न्ह्याकावःगु आन्दोलनया थीथी रुप खत । थुकथंया संगठित आन्दोलनं गुलित ब्यापक व गुलित सफल खः धैगु पक्षयात कयाः आपालं खँल्हाये थाय् मदगु मखु , तर थुपिं भीगु कुतःया निरन्तरताया चिं मखु धकाः धाये थाय् मदु ।

मंकाः खलः व नेपाल संवत्या आन्दोलन

हिलावंगु राजनैतिक व सामाजिक अवस्थाया लःफय् कथं नेवाःतय्सं गुब्लें नेपाल राष्ट्रिय विद्यापीठ, गुब्लें श्री ५ या सरकार, शिक्षा मन्त्रालय व त्रिभुवन विश्वविद्यालय् लुखाय् ब्वांजुयाः नेपालभाषायात शिक्षाया ख्यलय् क्वंनिसें च्वय् थ्यंक दुथ्याकिगु पलाः नं न्ह्याकुगु दु । अले थुकिया लिच्वः कथं स्कूल , क्याम्पसय् जक मखु एम.ए.निसें पीएच.डी.या स्तरय् तकं नेपालभाषा कयाः ब्वनेगु ब्यवस्था जुइ फत । थथे थःगु समाजय् चेतना थनेगु चाहनाय् नेपालभाषा पत्रिका, राजमति, इनाप, विश्वभूमि, न्हू विश्वभूमि, सन्ध्या टाइम्स, नसना, देसय्मदु भ्याः व स्वनिगः थुज्वःगु समाचार पत्र-पत्रिका

पिकायेगु कुतः नेवाः सचेत पुचलं यानावं क्यन । यद्यपि थुकि मध्ये गुलिखे पत्र-पत्रिकात आः पिदनाच्वंगु अवस्थाय् मदु । अथेहे संचारया थीथी माध्यमं मनूतय्त नुगलय् भाषिक अनुराग, जातीय गौरवया भावना थनेगु कथं थःगुहे साधन व श्रोतया लिधँसाय् सिलु, राजमति, पःखाः थुज्वःगु फिचर फिल्म व चिपनिप, सर्वाथसिद्ध, चरित्र, न्हिलान्हिला हुं , निपाः ख्वाःपाः आदि भिडिओ फिल्म निर्माणया ज्या नं न्ह्याकुगु दु। अले इल ब्यलय् ख्यालः कासा, छ्धाः प्याखँकासा, न्ह्यसः लिसः कासा, संगीत सम्मेलनया ग्वसाः ग्वयाः , थीथी कथंया म्ये क्यासेट सीडीचाः पितबियाः नेवाःतयसं थःगु कला संस्कृतियात ब्वयेगुया नापनापं विषम युगया फसं थःगु जातिया साँस्कृतिक सम्पदा न्हना मवनेमा धकाः फुफु कथंया पलाः च्वयेकावयाच्वंगु दु । थुपिं सकतांयात नं छगू अर्थय् आन्दोलन कथं नाले मज्यूगु मखु ।

खः, नेवाःतय् थुकथंया कुतः वा आन्दोलनया क्रम गुब्लें प्यान्हुल जुइ, अले गुब्लें उलि व्यापक व प्रभाकारी नं मजुल जुइ । अथेखःसां त्यान्हुचायाः दिपाः काःगु धाःसा मदु । यदि दुवालाःस्वल धाःसा नेवाःतय् थुकथंया पलाः थथे थथ्याःक्वथ्याः जुयाः, म्वयेम्वयेद्याक न्ह्यायेमाःगु छता प्रत्यक्ष कारण देया राजनैतिक वातावरण व सत्तां नालाच्वंगु नीति नं खः धकाः मधासें मगाः । भ्लीसँ खनाच्वना गुब्ले देया सत्ता कयेकुन, उब्ले भ्लीगु जाति दुनेया थीथी पलाःत नं उकथं हे लिकूंगु दु, गुब्ले देसय् राजनैतिक वातवरण चकन उब्ले सीदयेक भाषिक, साहित्यिक, साँस्कृतिक व जातिगत ज्या बांलाक च्वःगु जक मखसें तब्या जुयाः न्ह्यज्याःगु दु । संभवत् थ्व छता आम मनोवैज्ञानिक कारणहे खः । उकिंहे जुइ, देसय् ने.सं. १०९९ स विद्यार्थीतय्सं न्ह्याकूगु आन्दोलनया लिच्वः कथं जुजुयापाखें निर्दल वा वहुदल शासन प्रणाली मध्ये छता ल्ययेगु नितिं जनमत संग्रहया घोषणा जुयाः छगू राजनैतिक वातावरणय् चकं पंहःवयेवंहे ताईनिसें चकने मखंपिं नेवाःत नं चकनेत स्वल । अले थथे चकनेगु कुतलय् थुब्ले नेवाःतय्सं ल्ह्वंगु सकारात्मक पलाः धैगु नेपालभाषा मंकाः खलः स्वनेगु कुतः खः । ने.सं. १०९९ दिल्लापाखे यें, क्षेत्रपाटीया चाकला दबूया कुतलय् स्वनिगःया तःधं, चीधं नेपालभाषा सम्वन्धित खलः पुचः आदियात

छथासं मुकाः सकलें नेवाःतय् छगू मंकाःगु संस्था मंकाः खलः स्वनेगु ज्या जुल । यद्यपि मंकाः खलकं न्हापांगु तःमुँज्या यानाः थःत वैधानिकताया रुप बीगु ज्या ने.सं.११०९स तिनि जुल । नेपालभाषा व जातिया मान्यता व अधिकार अले देया फुक्क भाषाया समानतााया मू नारा बियाः न्ह्यःने वःगु थ्व मंकाः खलकं थःगु जन्मया पायछि लच्छि लिपाहे देसय् दक्कले न्हापां विविध भाषाभाषीतय् आमसभा यैंया जनबहाःदुने ग्वसाःग्वयाः थःगु अस्तित्व पितब्वल । मंकाःखलकं यायेमाःगु वा यायेफुगु आपालं ज्याखँ दु, अथे हे थुकिं आः तक न्ह्याकावयाच्वंगु थीथी पलाखय् मंनूतय् थःथः कथं लिच्वःक्यनेगु थाय् नं मदुगु मखु, तर, भाषिक समानता अले नेवाः जाति, भाषा, संस्कृतिया अधिकार व सम्मानया नितिं व राज्यया साम्प्रदायीक संकीर्ण नीतिया विरुद्ध थीथी पलाः ल्ह्वनेगु भ्वलय् सत्तायापाखें जुयावयाच्वंगु दमन व ख्याच्वःया छुं च्यूताः मकासें थौं तक थ्व खलः न्ह्याना वयाच्वनेफुगु हे थ्वया छता बिस्कं स्वरुप खः ।

झीसँ लुमं मंकाः खलःया ज्याखँ क्वथले कथं वा पने कथं ११०० ने.सं.बछ्लाथ्वः १२ कुन्हुया सरकार विरोधी जुलूस पिथन धकाः उब्लेया मंकाः खलः दांभरिं मदुम्ह भाजु काजिलाल श्रेष्ठयात विना पूर्जी कुने यंकल । थ्वया दच्छि लिपा अथे धैगु ने.सं ११०२ न्हूदँया आमसभाय् *नेपाल संवत् राष्ट्रिय संवत्* धकाः नारा ब्यूगु साम्प्रदायीक जुल धकाः खलःया नायः भाजु पद्मरत्न तुलाधरयात कुना बिल । उलि जक मखु खलःया ग्वसालय् ने.सं. ११०७ व ११०९ या न्हूदँया लसताय् जूगु पुचः ब्वाज्या (**Mass Running**) या दथुइ निर्ममपूर्वक लाठीचार्जयानाः आपालं सहभागीतयत ज्वन । अले, पंचायतया निरंकुश कालय् सत्तायापाखें झी महाकवि सिद्धिदास महाजुया बुन्हिया लसताय् दँय् दसं यंलागाः व्दितीया कुन्हु सुथय् जुयावयाच्वंगु मंकाः खलःया नसंचा उलेगु ज्याभ्वःयात प्रहरीयापाखें पनाः मकाः खलःया उब्लेया न्वकू कवि दुर्गालाल श्रेष्ठ , छयाँज्ये मल्ल के. सुन्दर नापनापं मस्तमिस्त व बुरापिं नापं सच्छिसिबें उप्वःसित ज्वन । मंकाः खलःया संघर्षशिलता हे थ्वया छता विषेशता खः थ्व ।

नेपाल संवत् ११०० न्हूदँ क्यंगु लसताय् म्हपूजा कुन्हु थ्व

खलकं ग्वसाः ग्वःगु तःजिगु साँस्कृतिक जुलुस, सकल नेवाःतय् निंतिं तसकं तःधंगु सार्वजनिक प्रदर्शनया न्हापांगु अनुभव जक जुयामबिसें आम नेवाःत सतकय् कुहाँवयाः थःगु नुगःदुने दुपिनाच्वंगु जातिय अनुराग ब्वयेगु थुकिं छगू अवसर चूलाकल । थुकिं खने दयेक हे नेवाःतय् चेतनायात कुलेगु व चिच्चाःदनाच्वंपिं नेवाःतय्त फुफु थें संगठित जुइगु ज्याय् ग्वाकेगु ज्यायात । छखे थःगु जातिय अभिमान व परिचय ब्वयेगु छगू मंकाः लंपु चूमलानाच्वंपिं सकल नेवाःतय् नितिं नेपाल संवत् न्हूदँया भिंतुना ज्याभ्वः हनेगु उकथंया वांलाःगु अवसर जुयाबिलसा मेगु *थ्व नेपाल संवत् भी नेवाःतय् मौलिकताया परिचय खः, थ्वैत भी सकसिनं थः नालाः हनेमाः* धैगु नेवाःतय्त वाःचायेके बियाः छथासं मुंकेगु व संगठित जुइगु लँपु चूलाका बिल । अले सीदयेक ने.सं. ११०० लिपा स्वनिगः पिनेया नेवाःत नं थथे संगठित जुइगु क्रम वीरगंज नेपालभाषा खलःयापाखें शुरु जुल । थ्वया लिपा हेटौंडा, नारायणगढ , विराटनगर, धरान, जुजुं पोखरा , वागलुङ्ग, नेपालगंज, धनगढी आदि नेपाःदुने जक मखु नेपालंपिने भारतया दार्जलिङ्ग, सिक्किम, कालिम्पोङ्ग, अले संयुक्त राज्य अमेरिकाय् थ्यंक नेवाः खलः पुचः स्वनेगु ज्या जुल । थुज्वःगु ज्या गनं मंकाः खलःया प्रत्यक्ष ग्वहालि व सल्लाहया लिधँसाय् सा गनं केवल थ्वया हःपाः कयाः स्थानीय मनूतय् सक्रियताय् नेवाःतय् संगठन स्वनेगु जुयावं वन । थुकिया लिच्वः खः, थौं भीसँ खनाच्वनागु स्वनिगःपिनेया जक न्यागू दर्जन सिवें उप्वः नेवाः संगठनया अस्तित्व !

नेवाः आन्दोलनया न्हू लँपु

खतुं भीगु भाषा व जातिया थौं थन थ्यनाच्वंगु आन्दोलन छगू लिपा मेगुया निरन्तरता व विकसित स्वरुप खत । समग्र भीगु आन्दोलनपाखें बिस्कं मखु ।

भीगु भाषिक आन्दोलनया दबुली खास यानाः १०८५ या शनिवाः पतिकंया साहित्य सम्मेलनया भ्वलय् दबुली दनीपिन्सं इलय् ब्यलय् नागरिकतय् हक, अधिकारया खँ ल्हानाः राजनीतिक रङ्ग बीगु कुतः मयाःगु मखु । अले खास यानाः ख्वपया विराट गुथि व

तःमुँज्याया साहित्य सम्मेलनया दथुंनं जनताया अधिकारया सः थ्वयेकाः राजनीतिक उद्देश्य पूवंकेगु कुतःत मयागु मखु । अथे जूसां नेवाःतय्गु जातिय व भाषिक समस्यायात मुक्क नागरिक अधिकारनाप स्वानाः थुगु आन्दोलनया मात्र साहित्यकार वा च्वमि वर्गपिनिगु भालाया विषय खः धैगु मान्यताया पःखालं पितहयाः सर्वसाधरण नेवाःतय् दथुइ तक्क थ्यंकाः चकंकेगु कुतः नेपालभाषा मंकाः खलः ने.सं. १०९९ स स्वनेवं उब्लेया नेतृत्व वर्ग *"देया सकल जाति भषायात समान अधिकार दयेमाः "* धैगु समतावादी सः थ्वयेकाः शुरुयाःगु खः । थ्वहे न्हूगु कुतः कथं नेवाःतय्पाखें दक्कले न्हापां ११०० बछलाथ्वः १२ कुन्हु मंकाः खलःया ग्वसालय् *"भाषिक समान अधिकार"*या मागयासें तात्कालिन साम्प्रदायीक सत्ताया विरोधय् जुलुसय् कुहाँ वयेसयेकल । नेवाःतय्सं न्ह्याकावयाच्वंगु आन्दोलनय् थ्व छगू न्हूगु पलाः व न्हूगु लँपु खत । यद्यपि थ्व कुतलय् उध्रिमय् गुगुं विशेष लिच्वः खनेमन्त थ्व मेताहे खँ जुल । तर, उब्ले मंकाः खलकं थ्वयेकूगु *"देया सकल जाति भषायात समान अधिकार दयेमाः "* धैगु समतावादी सलं देया मेमेगु भाषाभाषी व जातियापिं मनूतय्त भाषिक आन्दोलनय् सकलें मंकाः कथं छगूहे संगठनय् संगठित जुइगु वातावरण ब्वलंका बिल । अले नेवाःतय्गुहे विशेष कुतलय् देया थीथी जाति भाषाभाषीपिन्त छथासं मुंकेगु न्हापां न्हापांगु कुतः कथं नेपाल मातृभाषा परिषद व सर्वजातीय अधिकार मञ्च स्वनेगु जुल । नेपाल जनजाति महासंघ थौंया साकार रुप कायेत थ्व सकतां कुतः सीदयेक छगू पूर्वतयारी वा पूर्वाधार जूवन । नेवाःतय्सं न्ह्याकावयाच्वंगु भाषिक आन्दोलनया हःपालं देया मेमेगु जाति व भाषाभाषीपिन्त नं थःथःगु समुदायया विकास, संरक्षण, सम्वर्द्धन व अधिकार प्राप्ति तातुना न्ह्यज्यायेगुलि चायेकं वा मचायेकं सकारात्मक लँपु चायेकाबिल । तःदँ न्ह्यव नेवाःत अले छगू निगू मेमेगु भाय्या मनूत जक थःगु कथं भाषा आन्दोलनया ख्यलय् पलाः न्ह्याका वयाच्वंगु भ्वलय् आः वयाः सकलें ऐक्यबद्ध कथं सः थ्वयेकेगु वातावरण तयार जुल । नेपाःयाहे मुक्कं भाषा जाति आन्दोलनया थ्व छगू सकारात्मक न्हू पलाः खत ।

ने.सं. ११११ पाखे देसय् पुनर्स्थापित संसदीय ब्यवस्थाय् न्हूगु

सरकारला स्वनेगु ज्या जुल, तर थुज्वःगु प्रजातान्त्रिक धाःगु सरकारं नं शैक्षिक ब्यलय् *"अनिवार्य संस्कृत"* पाठ्यक्रम क्वचिनेगु ज्यायायेवं उकिया विरूद्ध विशेषतः नेवाःतय्गु सक्रियताय् न्ह्याकूगु सतक आन्दोलनपाखें छक्वः हानं देया मेमेगु जनजाति व भाषाभाषीपिं नापं मंकाः कथं पलाः न्ह्याकेगु अवसर नेवाःतय्त चूलात । खास यानाः नेपाल जनजाति महासंघनाप जानाः भाषिक अधिकार प्राप्तिया आन्दोलनयात संगठित रुप बियाः न्ह्याकेगुलि नेवाःतय् निंतिं थ्व छगू बांलागु अनुभव जूवन । ने.सं. १११६ स श्री ५ या सरकारं रेडियो नेपालं संस्कृत भाय्या समाचार वुलेटिन प्रसारणयाःगुया विरोधय् जूगु सतक आन्दोलनय्नं नेवाःत मेमेगु जनजातिलिस्से जानाः मंकाः उद्देश्यया निंतिं ज्यायायेगु लँपु चाल । वास्तवय् नेपाःदुनेया भीषक व जातिय समस्या गुगुं छगू जाति विशेषया जक समस्या मखसें देया सकल उपेक्षित भाषाभाषीपिनि मंकाः च्यूताःया विषय जुगुलिं थुगु आन्दोलनया उकथं मंकाः आन्दोलनया रुप बिया न्ह्याकेगु आवश्यकता खः । छगू लिपा मेगु संघर्ष व आन्दोलनया भ्वलय् नेवाःतय् मेमेगु भाषाभाषी व जनजातितनाप दयावंगु बांलागु स्वापुया कारणं नेवाः आन्दोलनय् मेमेगु जाति भाषाया मनूतय्गु दुग्यंगु सहयोग व समर्थन प्राप्त जुजुं वनाच्वंगु जक मखसें भ्की नेवाः आन्दोलन धैगुनं समग्र नेपाः राष्ट्रया भाषिक व जातिय मुक्ति आन्दोलनया छगू अभिन्न अङ्ग कथं विकसित जुइत स्वयाच्वगु खत ।

सकसिनं स्यूगुहे खँ खः , भाषा सम्वन्धी सर्वोच्च अदालतय् जूगु मुद्दाय् गुब्ले न्यायाद्यीश हरिश्चन्द्र प्रसाद उपाध्यायया याकःचिया इजलासं अन्तरिम आदेश जारीयानाः स्थानीय निकायदुने नेपालभाषा छ्यलेमदु धकाः पनेगु अतिकं साम्प्रदायीक ज्या यात उब्लेनिसें नेवाःतय् दुने छगू आक्रोशया स्थिति जक ब्वलंगु मखसें उकिया विरोधय् न्हू कथंया आन्दोलनया वातावरणनं तयार जूवन । उकसिनं १११९ तछलाथ्व २ (१९९९ जुन १) कुन्हु सर्वोच्च अदालतया डिभिजन वेञ्चया न्यायाद्यीशपिं टोपबहादुर सिंह व कृष्णजङ्ग रायमाभ्कीपिन्सं भाषा सम्वन्धी उगु मुद्दाय् नेपालभाषायात स्थानीय निकायस छ्यलाबुलायाये मदइ कथंया अन्तिम निर्णय बी धुंकाः नेवाःतय्सं

आःतकया आन्दोलनयात संवैधानिक अधिकार प्राप्तिया आन्दोलनया रुपय् विकसितयायेगु आवश्यक तायेकल । सम्पूर्ण अधिकारया श्रोत जुयाच्वंगु देया कानून अर्थात थौंया संविधानहे त्रुटीपूर्ण व थुकिदुनेया थीथी प्रावधानयापाखें भ्जीगु भाषिक व जातिय अधिकार पूर्णरुपं प्रत्याभूत जुइ मफयाच्वंगु वाःचायेकाः थुज्वःगु विभेदपूर्ण वर्तमान संविधान व दुगु सकतां कानून संशोधनया सःतसें नेवाः आन्दोलनया पलाः न्ह्याकेगु वाध्य खत । अले, नेपालभाषा संघर्ष समिति थुज्वःगु छगू मंकाः मोर्चा नीस्वनाः ने.सं. १११८ चउलाथ्वः ४ कुन्हुनिसें नेवाःतय् न्हू कथंया सतक आन्दोलन न्ह्यज्यात । संवैधानिक अधिकारया सःथ्वयेकाः न्ह्यज्यागु थ्व आन्दोलनया भ्वलय् स्वनिगःदुने विरोध जुलुसु,च्याली, धर्ना, आमसभा तःगु जुल । अले, थुगु आन्दोलनया विशिष्ट स्वरुप कथं १११९ यंलाथ्वः ५ (१९९९ सेप्टेम्वर १५) कुन्हु नेवाःतयसं न्ह्याकावयाच्वंगु आन्दोलनया इतिहासय् दक्कलें न्हापां स्वनिगः बन्द थुज्वःगु विरोध ज्याभ्वः तःजिक व ब्यापक जनसहभागिताय् वःचाल । भाषिक अधिकार संयुक्त अधिकार समितिया मंकाः इनापय् जूगु थुगु बन्द ज्याभ्वलय् नेवाःतय् नापनापं मैथिली, तामाङ्ग, राई, लिम्बु जातिया मनूतय् तःजिगु ग्वहालि व सहभागि दत धाःसा नेपाल जनजाति महासंघदुनेया थीथी जनजाति संघ संस्थातयपाखेंनं ब्यापक समर्थन मुंकेफत । प्रहरी व प्रशासनया ख्याच्वः व दमनया दथुइ नं तःजिक क्वचाःगु "स्वनिगः वन्द" या भ्वलय् तःम्ह मनू ज्वन, कुन, घाःपाः जुल । अले येँय् संघर्ष समितिया दुजः नविन चित्रकारनापं केशवमान चित्रकार, ज्ञानु श्रेष्ठ व थक्वाःयापिं श्याम श्रेष्ठ, पशुपति गोपाली, विकास श्रेष्ठ, सुरेश गौतम, काँइला गोपाली व अशोक गुरुङ्ग अथेहे यलया आकाश महर्जन, आनन्द माली, ईश्वर माली, हरि प्रसाद चौधरी, गंगाराज स्याङ्गताङ्ग, राज कुमार कार्की, दिल वहादुर परियार, कृष्ण महर्जन, अलेन महर्जन व उज्वल जोशीयात सार्वजनिक अपराध ऐन अन्तर्गतया मखुगु मुद्दाया तारीखय् तक्यंकाः दुःखबीगु ब्यवहार प्रजातान्त्रिक धाःगु सरकारं नं यात । वयकःपिं बाहेक बन्दया भ्वलय् ज्वंपिं मध्ये मंकाःखलःया नायः पद्मरत्न तुलाधर, नोर्वु लामा, रामबहादुर खड्का, मुक्तिनाथ फुँयाल, कविन्द्र गिरि,

अमरनाथ गुप्ता, श्यामबहादुर मगर, मदनगोपाल रञ्जित, विश्वकिरण शाक्य, इशवरलाल श्रेष्ठ, श्यामकाजी श्रेष्ठ, हरि श्रेष्ठ, सुमन साही, सानुभाइ डगोल व गणेशप्रसाद श्रेष्ठयात धाःसा छन्हु निन्हु जक कुनाः अथें त्वतल । नेवाःतयसं दँदँ न्ह्यवनिसें न्ह्याकावयाच्वंगु भाषिक व जातिय अधिकारया आन्दोलन थौं वयाः मूलतः नेपाः अधिराज्यया नेवाः नागरिकतय् समानताया अधिकारया न्ह्यसः जुयाः दंवयाच्वंगु दु । नेवाः नागरिकतय् मौलिक अधिकार प्राप्तिया आन्दोलन कथं तब्या जुयाब्यूगु दु । उकिं थ्व आन्दोलन आः वयाः बुलुहुँ सकल नेवाःया च्यूताःया बिषय जुजुंवःगु दु । दलीय कचवं व राजनीतिक विचाःया पःखाः हाजांगाायाः सकल नेवाःतय् छगू मंकाः विषय कथं तब्या जुइगु कुतलय् नेवाःतय् आन्देलन ब्वलनिगु वातावरण तयार जुजुं वंगु दु ।

तःगु त्वाःथः गये धुंकाः, अले आपालं दुवाःत पुलेधुंकाः नेवाःतय् आन्दोलन थौं वयाः छगू निश्चित स्वरुप कायेत स्वःगु दु । खतुं नेवाःतय्सं इतिहासय् दक्कले न्हापां थःगु भाषिक आन्दोलनया माग छु खः धकाः देया शासकतय् न्ह्यःने न्ह्यःब्वयेगु कुतः १०८२ थिंलापाखे अन्तर कलेज नेपालभाषा साहित्य पालाया कुतलय् जूगु खः, शिक्षा मन्धालयपाखें झ्रींगु नेपालभाषायात *"नेवारी"* धकाः धायेगु नीति नालेवं उकिया विरोधय् ज़ुजु महेन्द्रयात नेपालभाषा भाषीपिनिपाखें न्यागू बुंदाया विन्तीपत्रतयेगु क्वःछ्यूगु खः । गुकिया निंतिं पालाया नायः हितकर वीरया नेतृत्वय् छगू प्रतिनिधि मण्डल जुजुयाथाय् वनेगु ग्वसाः खः । तर लिपा गथे जुया खः केदारमान "व्यथित", प्रेमबहादुर कसाः व सत्यमोहन जोशी स्वम्हं जक जुजुनापलायेगु ज्या जुल । जुजुयात नापलापिंन्स झ्रीगु मांभाय्यात *"नेवारी"* मधासें नेपालभाषायहे धायेमाःगु, माभासं शिक्षा बीकेमागु व नेपालभाषाया विकासया निंतिं सरकारी स्तरं आर्थिक ग्वहालि दयेमागु माग न्ह्यब्वःगु खःसां जुजुया पाखें लिसलय् गुंगुं सकरात्मक खँ मवल । थ्वया लिपानं मदिक्क झ्रीगु आन्दोलनया आजु छु धकाः त्याजिके कुतः जुयाच्वंगु दु । नेपालभाषा मंकाः खलः स्वनेधुनेवं पितब्यूगु झिछगू बुंदाया मागया लिपा ने.सं ११११ सिल्लाथ्वः १४ स नेवाः दे दबू (राष्ट्रिय सममेलन ग्वसाः खलः), नेपालभाषा मंकाः खलः, च्वसापासा, नेपालभाषा परिषद, नेपालभाषा

एकेदमि, मंकाः खलः, यल, विराट गुथि, नेपालभाषा मिसा खलः, अन्तर क्याम्पस नेपालभाषा पालायापाखें मंकाःकथं मुक्क भिंनिगू बुंदाया दुगु उब्लेया प्रधानमन्त्री मनमोहन अधिकारीयात न्ह्यब्वःगु भिंनिगू बुंदायामाग व ने.सं. १११९ कछलागा १० कुन्हु नेवाः देय् दबू, नेपालभाषा मंकाः खलः, च्वसापासा, नेपालभाषा परिषद्, नेवाः गुथि, नेपालभाषा सर्घष समिति व ने.सं. ११९९ न्हूदँ हना ग्वसाः खल जनाः उब्लेया संचारमन्त्री राधाकृष्ण मैनालीयात लःल्हाःगु न्हयगू बुंदाया मागपाखेनं भी नेवाःतय्सं न्ह्याकाच्वंगु आन्दोलनपाखें प्राप्तिया निंतिं तातुनाच्वंगु खँ छु धकाः यच्चुक क्यनाच्वंगु दु । थुकिया तंसा कथं वा न्हू रुप कथं नेपालभाषा संघर्ष समितिपाखें ने.सं. १११९ तछलाथ्व १० कुन्हु येँया लुँमदिइ धर्ना च्वनाः सार्वजनिक याःगु संविधान संशोधनया न्यागू बुंदाया माग न्ह्यब्वयाः नेवाः आन्दोलनया तातुनायात अझ प्रष्ट यानाबिल । अले थ्वहे आन्दोलनया भ्वलय् थःगु न्यागू मागत पूवंकेया निंतिं प्रधानमन्त्री कृष्णप्रसाद भट्टराईया ११२० कललागाः ८ कुन्हु ज्ञापनपत्र लःल्हानाः ध्यानकर्षण याःगु खः।

नेवाःतय् आन्दोलन न्हिथं न्हू अवस्थाय् न्ह्यानाच्वंगु दु, अथेहे नेवाःत थःथःगु लागाय् थःथःकथं संगठित जुयाः माःगु भूमिका म्हितावयाच्वंगु दु । यद्यपि भीसँ संगठित रुपय् न्ह्याकावयाच्वनागु समग्र आन्दोलनया लिच्वः कथंहे श्री ५ या सरकारं ने.सं. ११२० न्हूदँया लसताय् नेपाल संवत् स्वंम्ह शंखधर साख्वालयात राष्ट्रिय विभूतिया थाय् बियाः सत्तापाखें छुं भचा सकारात्मक लिच्वः मक्यंगु मखु । अथे खःसां भीसँ थ्वयेकाच्वनागु मूमू मागत गुगुनं कथं पूवंगु मदुनि , अले पूवंकेपाखे सम्वन्धित थासं कुतः जुयाच्वंगु नं भीसँ अनुभवयाये मखं । अथे धैगु नेवाःतय् भाषिक व जातिगत अधिकारया समस्या अझं मज्यंनि । थुकिया अर्थ खः - भीगु भाषा, जाति व संस्कृतिया अस्तित्व संरक्षणया सम्वन्धय् थौंनं ग्यानापूगु ख्याच्वः ल्यनाच्वंगु दनि । थौंनं नेवाःत संगठित जुयाः सचेत जुयाः आन्दोलित जुइमाःगु आवश्यकता दु, नेवाःतय् संगठित आन्दोलनया निरन्तरता इलं फ्वनाच्वंगु माग खत ।

लिखँ

नेवाःत न्ह्यागु अवस्थाय् ,न्ह्याथाय् च्वनाच्वंगु जूसां नेवाःत नेवाः हे खः । तर, सत्ताया संकीर्ण नीति, थीथी सामाजिक सम्पर्कया अभाव अले, थःथःगु ज्ञानया म्हतिंयानाः नेवाःत ब्यापक रुपय् भाषिक विघटनया ग्यानापूगु गालय् कुतुँवनाच्वंगु दु । अथेहे, गैरनेवाःतय् प्रभाव व आधुनिकीकरणया भ्रमय् लानाः नेवाःतय् दथुइ साँस्कृतिक विचलनया समस्या नं उलिहे ग्यानापुस्सेच्वं । मेखे खुल्ला सीमा क्षेत्र व खुल्ला अर्थतन्त्रया ल्वचंकःगु वर्तमान ब्यवस्थाया अभिषाप कथं नेवाःतय्त थीथी लजगाःया ख्यलं पितिनाः आर्थिक विस्थापन समेत यानायंकाच्वंगु दु । थ्व भ्वलय् सत्तायापाखें प्रशासन सेवा, प्रहरी सेवा व सैनिक सेवाय् नेवाःतय् विरुद्ध यानाच्वंगु षडयन्त्रया कारणं यानाः शासन सत्ताया ख्यलं ला नेवाःत भ्कनहे वांमलाक पितिनेगु ज्या जुइ धुंकल । थुज्वःगु अवस्थाय् न्ह्याथाय् च्वंम्ह नेवाः जूसां उमिगु समस्या वा चिन्ता धैगु छता हे , व खः नेवाःया अस्तित्वया रक्षा । थ्व अवस्थाय् आः थथें हे भ्कीसँ संगठित पलाःत मच्वयेकुसें मगाः,बरु उकथं च्वयेकिगु पलाः छखें भ्कीगु अधिकार प्राप्तिया निंतिं यायेगु आन्दोलनकारी रुपय् जुइमाःसा मेखें भ्कीगु जाति, भाषा, संस्कृतिया संरक्षण , सम्वर्द्धन व विकासया निंतिं भ्कीसँहे यायेफुगु अन्तरमुखि ज्या कथं जुइमाः । केवल सत्तायापाखें थथे मयात अथे मयात धकाः असन्तोष प्वंकाः थःपिन्सं यानाः ज्यूगु ज्या तकं मयासें च्वनाः भिं जुइमखु । भ्कीगु अधिकार प्राप्तिया संगठित आन्दोलनया नितिं थःगु थासं न्ह्यानाच्वनिगु गुलि आवश्यक खः , उलिहे भ्कीगु दथ्वीइ भ्कीसँ यायेमाःगु अन्तरमुखि ज्याखँ थुकथं न्ह्याकेगु आवश्यक खना ।

अ) भाषिक - नेवाःत उज्वःगु समुदाय गन विविधता दु । विविधता धार्मिक आस्था व आचरणया ,अले विविधता संस्कार व परम्पराया । नापनापं शारिरिक वनौटय् तक नं समानता मदु भ्की नेवाःतय् दथुइ । थथे थीथी नश्ल , वंश, संस्कृति व धर्मया मनूतय्त नेवाःया समाजय् छधियानाः चिनातःगु खिपः खः भ्कीगु नेपालभाषा, नेव्वाःभाय् । सत्ताया दमन व पक्षपातया कारणं यानाः

नेवाःभाय् सरकारी ज्याय् छ्यले मदुगु ला दहे दु , नापनापं थःगु मांभासं आखः ब्वनेगु थुज्वःगु नैसर्गिक अधिकार तकं प्राप्त मजुल भी नेवाःतय्त । अले भन्डै छगू दर्जन धैथें थःगु मौलिक लिपि दुपिं नेवाःतय्सं सरकारी अंकुशं यानाः न्हियाहिथंया छलाबुलाय् हयेमखनं । गुकिं यानाः नेवाःतय् दथुइ नेवाः लिपिया ज्ञान तकं मदया वन । अथेहे व्यवहारया भ्वलय् सामाजिक, भौगोलिक अले राजनैतिक कारणं यानाः आपालं नेवाःतय्सं थःगु मां भाय् अले भी नेवाःतय् परिचयया मू आधार नेवाः भाय्ल्हायेगु, ब्वनेगु अले च्वयेगु त्वःतावं हयाच्वंगु दु ।

राणा कालय् दरवारया प्रभावय् व चाकरी प्रथाया संस्कार कथं मुन्सि खलः नेवाःतय्सं शुरुयाःगु थ्व ल्वय् आः समग्र नेवाःतय्त पुंनावं वनाच्वंगु दु । नेवाःतय् दथुइया थ्व भाषिक विचलन धैगु नेवाः समुदाय विघटनया दक्कले तःधंगु दुरावस्था खः । गुब्ले तक थ्वैत पनेफैमखु उब्ले तक नेवाः समुदाययादुने जुइगु गुगुं नं अभियान वा कुतलं नेवाःया मौलिक परिचययात रक्षायायेगु ज्यायाये फैमखु । थ्व अतिकं ग्यानापुगु ल्वय्यावारे नेवाःतय् नुगलय् हिइस्सेच्वंगु घाःथें चायेकेबीगु बिस्कं आन्दोलनहे जुइमाः । थ्वया नापनापं थः मस्तय्त संसारया न्त्यागुहे भाय् व आखः स्यनेगु याःसां थःगु मांभाय् नेवाः भासं खँल्हाकेगु व नेवाः लिपि सयेके बीगुयात गुगु नं अवस्थाय् त्वफिके मबीगु जुइमाः। नेवाः भाय्ल्हायेगु व नेवाः लिपि च्वये-ब्वने त्वःफी धुंकूपिं अले मसःपिं नेवाःतय्त हानं ल्हाकेबीगु व भाय् स्यनेगु अभियानयात संगठनात्मक रुपय् न्यंकभनं न्त्याकेमाः । नेपाल लिपि गुथि, लिपि थपु गुथि थें नेपालभाषा शिक्षण केन्द्र वा संस्था स्वनेगु व थुकिया निंतिं मां कथंया पाठ्य सफू विकासयायेगु व प्रशिक्षकत समेत ब्यवस्थायायेगु कुतः जुइमाः । अले, जिल्ला जिल्लाय् प्रशिक्षकपिं इलय् ब्यलय् व्छयाः भाषा व लिपि प्रशिक्षणया ज्याभ्वः न्त्यकावं यंकेमाः । नापं विद्यालय व क्याम्पसया स्तरय् विद्यार्थीतय्त नेपालभाषा विषय कयाः ब्वनेगुलि हःपाः बीगु व नेपालभाषा बिषय कयाः ब्वनातःपिं मनूतय्त नेवाःतय्सं न्त्यकावयाच्वंगु ज्याकुथिइ लजगाः चूलाकाबीगुलि प्राथमिकता बीकेगु अभियान जुइमाः ।

आ) **साँस्कृतिक-** नेवाःत साँस्कृतिक रुपं तःमि अले भ्फीगु कला, संस्कृति अतिकं तःजि, तर थ्व आः *अबु - बाज्यां घ्यः व जा नयावन जिमिगु ल्हाः नतुनास्व* धया थें जक जुइ धुंकल । सत्तायपाखें माःगु संरक्षण मदुगु खँला दहे दु ,थ्व सिबें नं ग्यानापुगु खँला छु धाःसां छगू सुनियोजित षडयन्त्रहे न्ह्याकू गुलिं यानाः नेवाःतय् थ्व तःजिगु व तहाः परम्परादुगु कला, संस्कृतिया ख्यलय् बांमलाःगु संकट वयाच्वंगु दु । उकिसनं पिनेया संस्कृति व संस्कारं दुस्प्रभाव लाकाः भ्फीगु कला संस्कृतियात मेकथं स्यंकायंकाच्वंगु दु, न्हंकावयाच्वंगु दु । अले वर्तमान आर्थिक विपन्नताया कारणं समेत भ्फीगु साँस्कृतिक सम्पदा व परम्परायात न्ह्याकेगुलि पंगः थनाच्वंगु दु ।

खतुं नेवाः समाजय् दुगु तःता जात भ्फी दुनेया व्यवसायीक विविधताया छगू अतिकं गौरवमय् सामाजिक संगठन स्वरुपया चिं खः । तर, समाज दुनेया संकीर्णता व थीत्यः व मत्यः अले थँजात व क्वजातया विभेदया कारणंयानाः गुलिखे जातियात थःगु लजगाः ज्वनाच्वनेगुलि लघुताभास जुइगुलिं यानाः उज्वःगु लजगाः त्वःतावं वनेमाःगु जुल । भ्फीगु समाजया साँस्कृतिक संकटया थ्व छता मेगु गम्भिर पक्ष खः । इलय् वाःचायेकाः भ्फीगु साँस्कृतिक ख्यलय् थथे प्यखें वयाच्वंगु समस्या व संकटयात थुइकेमाःगु न्हापांगु दायीत्व खःसा मेगु कर्तव्य धैगु थ्व समस्या चीकाः नेवाःतय् साँस्कृतिक धरोहरयात म्वाकांतुं तयेगु व न्ह्याकांतुं तयेगु व्यवहारिक लँपु मालेमाः । दुगु अन्ध संस्कृति व थौंया ईयात मल्वये धुंकूगु , आः नालेहे थाकुगू , आर्थिक रुपं क्वबीहे मफैगु आदि संस्कार व परम्पराय् न्हूधाः यायेगु वा सरलिकृत यायेगु कुतः जुइमाः । तर, थुज्वःगु पलाखं समग्र नेवाः समुदाययातहे लिच्वः लाकीगु जुइगुलिं थ्व कुतः सकल नेवाःतय्‌त स्विकार्य व नालाकाये फैकथंया जुइमाल । अथे धैगु थुज्वःगु कुतः फुक्क नेवाःतय्‌त प्रतिनिधित्व यायेफैगु मंकाः संगठनयापाखें जक यायेफैगु खँ जुल ।

नेवाःतय् दथुइ धार्मिक रुपं विविधता दुथें उमिसं हनावयाच्वंगु विधि ब्यवहार व कर्म,काण्डय् नं उकथं छगू पहः मदु । थुकिंयानाः नेवाः नेवाःया दुने मचायेकः संस्कारगत, साँस्कृतिक अन्तरविभेद ल्यनाच्वंगु

यथार्थयात भ्मीसँ लोमंके मज्यू । थुज्वःगु अन्तरविभेद नेवाः नेवाःया दथुइ एकता ब्वलंकीगुलि पंगः कथं ल्यनामच्वनेमा धैगु वाःचायेकाः बुलुहुँ भ्मीसँ सकल नेवाःया मंकाः संस्कृति ब्वलंकेगु अभियानयात न्ह्याकेगु आवश्यकता दु । थौं नेपाल संवत्या न्हूदँ हनेगु व म्हपूजायायेगु गुकथं सकल नेवाःया छगू मंकाः संस्कृति कथं थाय् कयावःगु दु उकथंहे मेमेगुलि नं थुज्वःगु एकरुपता बीगु अभियानयात नेवाःतय् केन्द्रीय नेतृत्वं क्वातुगु भूमिका म्हितेमाः ।

स्वनिगलंपिने च्वनाच्वंपिं नेवाःतय् पुचलय् लोमनावने धुंकूगु व तनावने धुंकूगु नेवाः संस्कार व संस्कृतियात हानं छ्यलाबुलाय् हयेकेबीगु निंतिं सम्वन्धित विषयया थीथी सफू, च्वसु पिकयाः उखेपाखे थ्यंकाबीगु जक मखसें फुसा थुज्वःगु विधि ब्यवहार व संस्कृति संस्कारया भिडियो सिरियलत दयेकाः प्रचारयायेगु दक्कले प्रभावकारी जुइ । नापनापं थुकिया निंतिं नेवाः संस्कार व संस्कृति हनेत सम्वन्धित थासय् गुरुजु-बाज्यापिं थ्यंकाबीगु ब्यवस्था जुइफत धाःसा थ्व छगू भ्मीगु साँस्कृतिक पुनर्जागरणया क्वातुगु पलाः जुइफइं ।

इ) आर्थिक - थ्व खँ धयाच्वनेमाःगु मदु , सलंसः दँ न्ह्यवःनिसेंया इतिहासं नेवाःत धैपिं छगू उद्यमि वर्ग खः धकाः दसि ब्बयावयाच्वंगु दु । सुकू थायेगुनिसें कयाः विश्वयाहे वास्तुकलाया अनुपम ब्वसा जुयाच्वंगु कलात्मक देगः, गुम्वा, लायकू समेत धस्वाकेगु ज्यायानावयाच्वंपिं खः नेवाःत । थीथी कुटिर उद्योग व बनेज्या यानाः थःगु आर्थिक स्थितियात क्वातुकेगुलि सिद्धपिं समुदाय खः ,भ्मी । तर, सीदयेक देसय् निर्दलीय शासन ब्यवस्था शुरु जुसांनिसें नेवाःतय् लजगाःया परम्परागत ख्यलय् पिनेंवःपिं मनूतय्सं विस्थापितयायेगु जुयावल । अंगः दनीम्ह छम्ह साधरण दँकःमिनिसें कयाः देया आन्तरिक व वैदेशिक व्यापारया ख्यलय् तकंहे नेवाःतय् थाय् मेपिन्सं कयावं यंकल । नेवाःतय्सं प्रतिस्पर्धा यायेमफयाः मखसें सत्तायापाखे माःगु संरक्षण मदयाः थथे जूगु धकाः सकसिनं अनुभवयानाच्वनागु खँ खः । स्पष्टतः थथे जीवनया धस्सायेगु मू लिधँसा आर्थिक ख्यःहे बमलायेवं थुकिं समाजया समग्र ख्यलय्

बामलाःगु लिच्वः लाकाः नेवाःतय्‌त धेधेचुकाबीगु स्वभाविक खत । थ्व अवस्थाय्‌ *नेवाः नेवाः छ्वाः* धैगु नारा कःधानाः थवं थवय्‌ जायेगु पायेगु निर्तिं संगठित कुतः यायेगु हथाय्‌ जुइ धुंकल । जुइफु, थुकिया निर्तिं नेवाः कल्याकारी (कोष) धुकू थुज्वःगु वित्तिय संस्थाहे स्वने मालेफु । थकाली समुदायपिन्सं सलंसः दँ न्ह्यवनिसें न्ह्याकवयाच्वंगु ढिकुरी परम्परापाखें भ्रीसँ हःपाः कायेफु । अथे मारवाडीतय्‌ दुनेया थवंथव आर्थिक तिबःया भावनायात नेवाःतय्‌सं नालेफु । नेवाःतय्‌त लजगाःया ख्यलय्‌ माःगु सल्लाह व सुरक्षाया व्यवस्थायायेया निर्तिं च्यूताःकाइगु ब्यवसायीक पुचःया आवश्यक जुइफु ।

थ्वहे खँ वाःचायेकाः विराटनगरया भ्री पुचलं थुकथंया सहकारी कोष स्वनाः थःगु आर्थिक कारोवार छुं दँ न्ह्यव न्ह्याकाः थ्व ख्यलय्‌ अनुभव मुंकाच्वंगु दुसा हेटौंडा नेपालभाषा खलकं नं याकनं थुकथंया पलाः न्ह्याकीगु जुयाच्वंगु दु । नेपाल नेवार समाजयापाखें थुज्वःगुहे कुतः कथं डवली सहकारी संस्था प्रा. लि. चायेके धुंकुगु दु ।

ई) राजनैतिक - ने. सं. ८८८ या लिपा सत्ताया दबुलीं कुहाँवयेत वाध्य जूसांनिसें नेवाःतय्‌ राजनैतिक विघटन शुरु जूगु खत । अथेला ने.सं ८९० लिपा थः अवु जुजु रणजीत मल्ल काशीवास वंबले नापं निर्वाशित जुइमाःम्ह राजकुमार अवधूत सिंहया नेतृत्वय्‌ भारतया भूमिं नेवाःतय्‌सं राजनैतिक सत्ता प्राप्तिया निर्तिं कुतः याःगु ला खः , तर, उकिं मूर्तरुप धाःसा मकाल । थ्वया लिपा नेवाःत न्ह्यलुवाः जुयाः थीथी राजनैतिक संगठन स्वनेगु व नेतृत्वयायेगु ज्या नं जुल । १०५० या राजनैतिक काण्डय्‌ शहादत प्राप्त याःपिं प्यम्ह मध्ये स्वम्ह ला नेवाःहे खत । अथेहे ने.सं. ११०९ या जन-आन्दोलनया भ्वलय्‌ न्ह्यलुवाः जुयाः ज्यानपाःपिं मध्ये बच्छिसिबें उप्वः ला नेवाःत दु । अथे खःसां राज्य संचालनया निर्णायक ' थासय्‌ नेवाःतय्‌ स्थान व भूमिका गुलि दु,अले थुकिया प्रभावकारीता छु धकाः दुवालेबले धाःसा उकियापाखें नेवाः समुदायया भिंया निर्तिं , नेवाः भाय्‌ ,संस्कृतिया संरक्षण व बिकासया निर्तिं गुगुं सकारात्मक लिच्वः वःगु धाःसा खने

मदु । मखुसा पंचायतया अन्तिम शासनकालय् सत्ता प्रमुख पदय् छम्ह नेवाःहे थ्यंगु खः । थथे सुं छम्ह मनू जातिया रुपय् जक नेवाः जुइवं प्रयाप्त मखसें उम्ह मनूया नुगःदुनेया भावना व प्रतिबद्धताय् नेवाःया अन्तरभाव मन्त धाःसा महत्त्वपूर्ण थासय् थ्यंसां नं यायेमाःगु वा जुइमाःगु छुं जुइमफैगु जुयाच्वन । आखिर थ्व दक्वं नेवाःतय् दुने छगू बिस्कं राजनैतिक पहिचानया अभावया लिच्वः खः वा नेवाःतय् दथुइ राजर्नतिक सहभागिताया अनिच्छा वा जि नेवाः खः धैगु राजनैतिक चेतनाया अभाव जक ? तर, थ्व खँ स्पष्ट खः कि गुब्ले तक राजनैतिक संरचनाय् नेवाःतयगु प्रतिनिधित्व सही रुपय् जुइमखु उब्ले तक गुब्सं नं सत्ताया स्वविवेकं नेवाःतयत माःगु सकतां पूवंकाबी धकाः बिचाः यायेगु भ्रीगु राजनैतिक अज्ञानताया प्रदर्शन जकहे जु । उकिं, नेवाःतय् थःगु समस्या ज्यंकेगु व हक अधिकार संरक्षणया नितिं थःगुहे वर्गया प्रतिनिधिपिं नीति निर्धारण तहतक थ्यंकेगु राजनैतिक अभियान जुइमाः, नेवाः आन्दोलनया छगू अङ्ग जुइमाः । संभवत थ्वहे खँ वाःचायेकाः स्वनिगःया छपुचः नेवाः न्ह्यलुवाःतय्सं "नेवाः राष्ट्रिय आन्दोलन" या नामं छगू अवधारणा-पत्रया घोषणायासें नेवाःतय् निंतिं जातिय स्वशासन व स्वायत्तताया पक्षय् सःथ्वयेकेगु ज्या याःगु खः ।

"संगठनहे शक्ति खः " धैगु शाश्वस्त सूत्रयात सुनां सुनां गुब्ले लोमंकी उब्ले उज्वःपिन्स इतिहासय् तःधंगु दुर्घटना न्ह्यचिलेमालि । स्वनिगःया नेवाः जुजुपिन्स थःगु सत्ता त्वःफिकेमाःगु खायूगु यथार्थनं थथेहे खः। अले, नेवाःतय् आदिभूमिइ मेथाय्‌पिं वयाः नेवाःतय्‌तहे मथ्याःपिं मांया मस्तय्‌तथें ब्यवहार यानाच्वंगुया रहस्यनं थ्वहे खः । तःता कथं विस्थापित यायां यंकेधुंकूपिं भ्री नेवाःत, भ्रीगु निंतिं थःगु जातिय अस्मिता ल्यंकातयेगुया छताहे जक लँपु खः - भ्री सकले संगठित जुइगु, छप्पं जुइगु, छधी जुइगु । संगठित नेवाः शक्ति थौंया चाहना खः ।

तंसा–पौ १

नेवाःतय्सं इतिहासय् दक्कले न्हापां १०८२ थिंला ..... कुन्हु भाषा समस्यायात कयाः शासकतय् न्ह्यःने न्ह्यब्वयेगु निंतिं तयारयाःगु माग पौ । अन्तर कलेज नेपालभाषा साहित्य पालाया सक्रियताय् थुकिया निंतिं छगू प्रतिनिधि मण्डल नीस्वंगु खः ।

श्री ५ महाराजाधिराजया हजुरय्,
नारायणहिति लाय्कू ,
यैँ, नेपाः ।

देनायः छलपोल,

भाषा शिक्षाया बिषय शिक्षा मन्त्रालयपाखें छःपिनिगु पवित्र इच्छाया विरुद्ध अशान्त वातावरण ब्वलनि कथं पलाः ल्ह्वनेत स्वयाच्वंगुलिं जिमिगु सःया च्यूताः मतसें उकियात क्वत्यलेगु कुतः कथं क्वय् बियागु बिषयस् क्वय् बियाकथंया उजं जूगुलिं उगु मन्त्रालयय् मज्यूगु व मछिंगु खँयात कयाः तक्वः खँतयेत स्वयाबले न्यंहे मन्यंसें थःगु न्हापायाहे उजंयात नालावःगुलि सरकारयाके विन्तियासें क्वय् न्ह्यथनागु बिषयस् क्वय् बियाकथं मन्त्रालयया नामय् उजं जुयाबिज्यायेत फ्वनाच्वना ।

भाय्या हकय् क्वय् बियागु दसिकथं नेपालभाषा धयावयाच्वंगु खनेदु अथेहे थौंया सरकारंहे नेपालभाषा धकाः मान्यता बी धुंकूगुलि आः वयाः शिक्षा मन्त्रालयपाखें त्रिभुवन विश्वविद्यालययात २०१८ बैशाख २९ स बियाहःगु सुचनय् " नेपालभाषा धकाः धायेबले नेपाली राष्ट्र भाषानाप भ्रम जुइगुलिं आः तकया प्रचलित नां "नेवारी" धकाःहे पाठचक्रमय् दुथ्याकाः ब्वंकेगु ब्यवस्थायायेगु" धकाः धयाहःगुलि त्रिविविया नेपालभाषा पाठयक्रम उप-समितिया कजि कविकेशरी चित्तधर "हृदय"जुं विरोधयासें दसिनापतसें नेपालभाषा हे धायेमाः धकाः ब्यूगु सुझाव न्यनेगु मजू । थुकिं यानाः क्वय् बिया कथंया पंगः ब्वलंगु वाःचायेकागु जुल ।

१. भ्रम ब्वलनी धाःगु सम्वन्धय् - नेपाली व नेपालभाषाय् गुकथं व गथे भ्रम ब्वलनि ,थौंतक गन, छु खँय् भ्रम ब्वलन धकाः क्यनेफुगु मदु । भारतय् हिन्दुस्तानी व हिन्दीया दथुइ गुगुं भ्रम ब्वलन धकाः गुगुं विरोधया सः मवयेक न्ह्यानाच्वंगु दु ।

२. नेपालभाषायात आवंलि नेवारी धकाः धयाबीबले अन्तरराष्ट्रिय ख्यलय् तकं भ्रम ब्वलंकि । पुलां पुलांगु फुक्क सफुतिइ, अभिलेखय् तकं थ्व नां हीकेमालिगु जुइ ।

३. श्री ५ यात जुजु कथं व नेताया कथं जक मखु द्यःया कथं बीमाःगु पूजाआजा बौद्धतय् बिचापूजा, सम्यक भ्वय् , इत्यादिया ब्वनापतिइ, दानपत्रय् " अथः नेपालभाषा, अथः देशभाषा " धकाः संस्कृतं श्लोकया क्वसं थ्वहे नेपालभाषां च्वयाः द्यछायेगु यानावयाच्वंगुलि उगु ब्वनापौ व दानपत्र मदयेक उज्वःगु पूजाआजा तकं दिकेमालाः धर्मय् तकं हन्ता जुइगु संभावना दु ।

४. छ्यलाबुलाय् नेपालभाषाहे धयावयाच्वंगु दु धैगुया दसितः

क) अभिलेख
ख) ल्हातंच्वयातःगु सफूत
ग) पुलां भ्वंत/दानपत्र आदि
घ) ध्वानासफूत
ङ) थीथी भाय्या हनेबःपिंनि धापूत

५.	मान्यता:

क) संस्था
ख) पत्रपत्रिका
ग) पाठ्यक्रमत
घ) दसिपौत
ङ) नगरपालिका
च) नेपाली भाषा प्रकाशन समिति
छ) गोरखापत्र

आज्ञाकारी

श्री ५ महाराजधिराजया हजूरय्,
नारायणहिटि लायकू,
यँ, नेपा: ।

देनाय: सरकार,

शिक्षाया विषयस शिक्षा मन्त्रालययापाखें छ:पिनिगु पवित्रगु इच्छाया अ:ख: अशान्त वातावरण ब्वलनी कथं थ:गु ज्या: खँ न्ह्याकूगुलि जिमिगु स:या च्यूता: मत:सें क्वत्यलेगु खँयात कया: छ:पिनि न्ह्य:ने बिन्तीयायेया निंतिं कन्या मन्दिर हाई स्कूलस् जूगु मुंज्याय् मूंपिं नेपालभाषा भाषीपिन्सं भाला ब्यूपिं क्वय् न्ह्यथनापिनि छगू प्रतिनिधि मण्डलयात छ:पिनि दर्शन भेटया ई फ्वनाच्वना ।

सरकारया आज्ञाकारी
हितकर वीर सिंह

प्रतिनिधि मण्डल

हितकर वीर सिंह	१	चित्तधर "हृदय"	१
केदारमान "व्यथित"	१	प्रेमबहादुर कंसाकार	१
सत्यमोहन जोशी	१	सूर्यबहादुर "पिवा:"	१
दुर्गालाल श्रेष्ठ	१	श्यामसुन्दर सँयजु	१
सुदर्शन श्रामणेर	१	पूर्णनारायण प्रधान	१

इति संवत २०१८ मार्ग गते रोज शुभम्

तंसा-पौ २
नेपालभाषा मंकाः खलःया १०९९ दिल्लागाः १४ (२०३६ असार ९) शनिवाःया मुँज्यां न्ह्यब्वःगु भिंछगू बुंदाया मागः

क. *नेपालभाषा लिस्सें नेपाःया मेमेगु भाषाया पत्रिकानं रजिष्टर्ड जुइमा ।*

ख. *नेपालभाषा व नेपाःया मेमेगु भाषायातनं रेडियो नेपालया दैनिक कार्यक्रमय् थाय् दयेमा । विज्ञापन सेवायनं समान व्यवहार जुइमाः ।*

ग. *प्राथमिक शिक्षा मातृभाषां बीमाः ।*

घ. *माध्यमिक स्तरय् , अनिवार्य भाषास् नेपाःया प्रमुख भाषा मध्यय् छता ल्ययाः ब्वने दयेमाः ।*

ङ. *प्रज्ञा प्रतिष्ठान अन्तर्गत जुइगु ज्याखँय् नेपाःया ब्याक्क भाषं समानताया उपभोग याये दयेमाः ।*

च. *प्रसार विभागपाखें जुइगु ज्याखँ नेपालभाषा व नेपाःया मेमेगु भासंनं जुइमाः ।*

छ. *विश्वभाषा क्याम्पसय् नेपालभाषानं दुथ्यायेमाः ।*

ज. *नेपाःया गुगुंनं भाय्या अनुसन्धान व शोधया निंतिं इच्छुकपिन्त त्रिभुवन विश्वविद्यालय अन्तर्गत एसियाली अध्ययन संस्थानं मान्यता बीमाः ।*

झ. *नेपाःया विभिन्न भाषाया प्रतिभा सम्पन्न व्यक्तिपिनिगु किपा तयाः हुलाक टिकट पिथनेमाः ।*

ञ.	अदालतय् थःगु भासं न्ववायेगु, वकालत यायेगु व सरकारी कार्यालयस थःगु भासं निवेदन तयेगु अधिकार दयेमाः ।

ट.	नेपाल संवत्यात नेपाःया राष्ट्रिय संवत् कथं सरकारं नालाकायेमाः ।

तंसा-पौ ३

प्रधानमन्त्री मनमोहन अधिकारीयात नेवा:तय् थीथी गुंगू संस्थातय्पाखें मंका: कथं ११११५ सिल्लाथ्व: १४ (२०५१ फागुण २) कुन्हु ल:ल्हागु भिंनिगू बुंदाया मागपत्र:

हनेब:म्ह प्रधानमन्त्रीजु
प्रधानमन्त्रीया सचिवालय,
सिंहदरवार, यें ।

ने.सं. १११५ सिलाथ्व: १४
फाल्गुण २ गते

मूखँ: नेपालभाषा भाषीपिनि माग

हनेब:म्ह प्रधानमन्त्रीजु,

जिपिं नेपालभाषा भाषीतय् प्रतिनिधित्व यानावयाच्वनागु थीथी लागा व थायया खल: पुच:यापिन्सं नेवा: जाति व भाषा अले उमिगु संस्कृतियात कया: मंका: कथं वा:चायेकागु मागत छता छतायाना: छि थाय् न्ह्यब्वयागु जुल ।

गुलिफत उलि याकनं पूवंकेगु निंतिं न्ह्यब्वयाच्वनागु सकतां मागयात कया: हनेब:म्ह प्रधानमन्त्रीजुं मा:गु उजं बीगु ज्या जुल धा:सा नेपा:या संविधान - २०४७ पाखें प्रत्याभूत वहुभाषिक, वहु धार्मिक व वहुजातिय नेपा: देया जिपिं नेवा: समुदायनं राष्ट्रिय मूल प्रवाहयादुने दुथ्या:गु कथं वा:चायेकेगु अवसर चूलाइगु धका: भलसा कयाच्वना ।

सुभाय् !

प्रतिनिधि मण्डल

नाय:	नेपालभाषा मंका: खल:, यैँ	पद्मरत्न तुलाधर
"	नेवा: राष्ट्रिय सम्मेलन ग्वसा: खल:	भक्तिदास श्रेष्ठ
"	च्वसापासा	डा. कमलप्रकाश मल्ल
"	नेपालभाषा परिषद	सत्यमोहन जोशी
"	नेपालभाषा मंका: खल:, यल	भुवनेश्वर जोशी
"	विराट नेपालभाषा साहित्य गुथि	त्रिरत्न शाक्य
"	अन्तर क्याम्पस नेपालभाषा साहित्य पाला	रत्न वीर शाक्य
सदस्य सचिव	नेपालभाषा एकेदमि	मल्ल के. सुन्दर
सचिव	नेपालभाषा मंका: खल:	नरेश वीर शाक्य
नकिं	नेपालभाषा मिसा खल:	डा. ज्योति तुलाधर
महासचिव	" "	डा. चुन्दा बज्राचार्य
सांसद	यैँ क्षेत्र नं - ७	मा. कृष्ण गोपाल श्रेष्ठ

१. नेपा:या थ:गु राष्ट्रिय महत्वं जा:गु नेपाल संवत्‌यात सरकारी मान्यता बिसें न्हिथंया छ्यलाबुलाय् हयेमा: ।

२. सरकारी संचार माध्यमं नेवारी भाषा धका: धयावयाच्वगयात नेपालभाषा धायेमा: ।

३. नेपाल लिपिय।नापनापं राष्ट्रिय महत्व दुगु लिपितय्‌गु संरक्षण सम्वर्द्धन राष्ट्रिय स्तरं यायेगु विशेष ब्यवस्था जुइमा: ।

४. विद्यालय स्तरया कक्षा प्यंगूनिसें दुथ्याकात:गु अनिवार्य संस्कृतयात उघ्रिमय् रद्द याना: अनिवार्य यायेगु दिकेमा: ।

५. नेपालभाषा एकेदमियात मान्यता बीगु भ्वलय् थ्व सम्वन्धय् छगू बिस्कं विधयेक संसदयापाखें क्वछिनाब्यू ।

६. नेवा: समुदायया थ:गु साँस्कृतिक ज्याभ्व: न्ह्याकेत त:दँ न्ह्यव निसें न्ह्याकावयाच्वंगु दबूछें धस्वाकेगु ग्वसालय् तिब: बीकथं राज्ययापाखें मा:गु थाय् व वजेटया ब्यवस्था जुइमा: ।

७. नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठानं नेपालभाषाया मौलिक कृति व अनुवाद प्रकाशन यायेगु, प्रज्ञासभाय् नेपालभाषा विज्ञ व थुगु भाषाया साहित्य व कलाकारपिंनं दुथ्याकेगु वैधानिक ब्यवस्था व प्रतिष्ठानयापाखें ल:ल्हाइगु थीथी सिरपा: थ्व ख्य:या मनूतयृतनं बीगु जुइमा: ।

८. थौंया संविधानय् नेपा: दुने ल्हाइगु थीथी मांभायृयात राष्ट्रिय भाषा कथं मान्यता बियात:कथं उगु राष्ट्रिय भाषात छुछु ख: व उकिया स्तर व ख्य: छु ख: धैगु खँ संविधानया दुने बिस्कं अनुसुची तया: दुथ्याकेमा: ।

९. थुगु थीथी माग व सुविधा राज्यस्तरं ब्यवस्था यायेगु भ्वलय् नेपालभाषायात थें देया मेमेगु भाषायात न मा:कथं थाय् बिया समानताया नीतियात ब्यवहारिक कथं नालाकायेमा: ।

   क. प्राथमिक शिक्षा अनिवार्य यासें नेपा:या थीथी भासं शिक्षा बीगु ब्यवस्था राज्यस्तरं जुइमा:,नापं फुक्क शैक्षिक तहलय् थ:थ:गु मांभाय् भर्नाकुलर भाषाया कथं ब्वंके दयेमा: ।

ख. लोकसेवा आयोग व थीथी सरकारी संघ, संस्थानय् पदपूर्तीया निंतिं काइगु आन्तरिक व वाह्य परीक्षाय् भाय् व प्राविधिक विषय त्वःताः मेगु विषय थःथःगु मांभास बीदइगु व्यवस्था जुइमाः ।

ग. सामान्य प्रशासन मन्त्रालयं न्हापाथें लोकसेवा आयोग दुनेया थीथी पदया बढुवायाइबले ल्याःखाइगु ल्याखय् नेपालभाषा साहित्य विषयस् एम.ए. व पी.एचडीपिन्त न्हापा थें मान्यता बीमाः ।

घ. स्थानीय निकायस (वडा, गा.वि.स., नगरपालिका) मांभायया माध्यमं ज्या न्ह्याकेगु व्यवस्था व राज्यस्तरं प्रसारण याइगु सार्वजनिक महत्वया फुक्क समाचार नेपालभाषांनं प्रसारण यायेमाः ।

१०. एन.टी.भी.या प्रसारणय् नेपालभाषां समाचार व मनोरञ्जनात्म व शिक्षामुलक ज्याभ्वः दुथ्याकेमाः ।

११. रेडियो नेपालं न्हापा थें नेपालभाषाया मनोरञ्जनात्मक व शिक्षामुलक ज्याभ्वः प्रसारण जुइमाः।

१२. रेडियो नेपालं नेपालभाषां प्रसारण जुइगु समाचारया ई १० मिनेट यासें थुकिया निंतिं माःपिं रेडियो पत्रकारपिं चूलाकाब्यू ।

तंसा-पौ ४

स्वनिगः बन्द सम्वन्धी ज्याङ्ग्वःयाबारे भाषिक अधिकार संयुक्तसंघर्ष समिति व नेपालभाषा संघर्ष समितिया मंकाः प्रेस विज्ञप्तिः

भाषिक अधिकार संयुक्त संघर्ष समिति व नेपालभाषा संघर्ष समितियापाखें देसय् थुथाय् ब्वलंगु भाषा समस्या व उकियात ज्यंकेगु सम्वन्धय् गुंगू सूत्रीय मागत न्ह्यब्वसें थ्वहे २०५६ भदौ ३० गते "स्वनिगः बन्द" या ज्याभ्वः मंकाः कथं आह्वान याःगु खँ सकसिनं स्यूगु खँ खः । "स्वनिगः बन्द" यात तयारी कथं थ्वया न्ह्यव जुइगु ज्याभ्वः क्वय् बियाथें जुइगु खँ थ्व बिज्ञप्तियात पितबियागु दु । सकतां ज्याभ्वः अतिकं संयमित व शान्तिपूर्ण न्ह्याकेगु जिमिगु प्रतिवद्धता जूगुलिं थ्व ज्याभ्वःया समर्थक व ऐक्यवद्ध मेमेगु ख्यःयापिन्सं नं जिमिगु थुगु भावनायात नालाः थःथःगु थासं ब्वतिकाइ धैगुलि भलसा कया च्वना ।

जिमिगु मागतः

१. *सर्वोच्च अदालतया २०५६ जेठ १८ गतेया निर्णययापाखें संविधानया राष्ट्रिय भाषाया ल्याखं मान्यता बियातःगु मांभाय्या संरक्षण, सम्वर्द्धन व छ्यलाबुलाय् स्थानीय स्वायत्त शासन ऐनयापाखेंनं बियातःगु अधिकार लिकुंकेगु ज्या जूगुलिं संविधानय् दुगु भाषा सम्बन्धी विभेदपूर्ण फुक्क प्रावधानत हीकाः मातृभाषायात समान रुपय् छ्यले दैगु अधिकार प्रत्याभूत जुइमा*

२. *वर्तमान संविधानय् दयाच्वंगु भाषिक अधिकार सम्बन्धी प्रावधानत भिंकेबले विश्वब्यापी मानअधिकार सम्बन्धी घोषणायापाखें नालातःगु मूल्य व मान्यतायात पूवंक नालेमाः ।*

३. स्थानीय निकायतय्‌त कानूनतः स्वायत्त शासनया अधिकार प्रत्याभूत यानातःगु भ्वलय्‌ उज्वःगु इकाईया दुने अनया सामाजिक वनौट व आवश्यकताकथं उज्वःगु लागाय्‌ वाहुल्यदुपिं नागरिकपिनि मांभाय्‌यातनं ज्याखँय्‌ छ्यलेगु / छ्ययेकेगु अधिकार कानूनतः स्वछीमाः ।

४. मांभाय्‌या माध्यमं आखः ब्वनेगु अधिकार राज्ययापाखें व्यवस्था जुइमाः ।

५. आःया शिक्षा प्रणालीदुने पठनपाठनय्‌ अनिवार्य यानातःगु संस्कृत भाषाया पाठचक्रम थथें चीकाव्छ ।

६. लोक सेवा आयोगयापाखें मूल्याङ्कनयाइबले संविधानयापाखें राष्ट्रिय भाषाकथं मान्यता बियातःगु भाषाय्‌ कयातःगु डिग्रीयातनं नेपाली भाषायात बियातःगु कथंया मान्यता बीमाः ।

७. लोक सेवा आयोगयापाखें न्ह्याकीगु परीक्षाय्‌ संविधानयापाखें राष्ट्रिय भाषाकथं मान्यता बियातःगु फुक्क भाषायातनं ऐच्छिक बिषयकथं दुथ्याकेमाः ।

८. सुंनं नेपाली नागरिक अदालतय्‌ बयानया निंतिं दंवनेबले वयात अःपुइक व याउँक खतयेफइकथं थःगु मांभाय्‌ माध्यमया कथं छ्यलेगु अधिकारया ग्यारेण्टि दयेमाः ।

९. सरकारी संचार माध्यमय्‌ गुगुं पनपक्ष मयासें नेपाःया फुक्क राष्ट्रिय भाषाय्‌ प्रसारणया अवसर बीमाः ।

ज्याभ्वः

१. भदौ २५ शुक्रवाः- जुलुस - टेकु - न्हिनय् ३.३० ताः
२. भदौ २६ शनिवाः-जुलुस- वसन्तपुर- न्हिनय् ३.३० ताः
३. भदौ २७ आइतवाः-मशाल जुलुस-भिंन्द्योत्वा-सनिलय् ६ ताः
४. भदौ २८ सोमवाः-प्रचारात्मक जुलुस-थाय्मदु-सुथय् ७ ताः
५. भदौ २८ सोमवाः-ब्वाज्या जुलुस-चुच्चेपाटी-सनिलय् ६ ताः
६. भदौ २९ मंगलवाः-मशालजुलुस-ओमवहाल-सनिलय् ६ ताः
७. भदौ ३० बुधवाः- जुलुस - असं - सुथय् ६ ताः

थ्वया नापनापं स्वनिगःया यल, ख्वप, किपू, व थिमिया संघर्ष समितितय् ग्वसालय् आमसभा, दौड, जुलुस, मशाल जुलुसत जुइगु खँ नं कनाच्वना । नापं स्वनिगःपिनेनं थ्व आन्दोलनय् छप्पं जुयाः थीथी ज्याभ्वः जुयाच्वंगु दु ।

नेपाल अधिराज्यया आपालं नागरिकतय् भाषिक अधिकार कायेगु निंतिं न्ह्यानाच्वंगु थुगु आन्दोलन खतुं न्हापांगु त्वाथलय् पलाः तयाच्वंगु दुसां थ्व मुक्कं नेपाःया प्रजातान्त्रिक आन्दोलनया छगू ब्व खः । नागरिकतय् साँस्कृतिक, भाषिक वा जातिय अधिकार न्यायोचित कथं मदुतले गुगुनं देया राजनीतिक ब्यवस्था प्रजातान्त्रिक अर्थय् पूवंगु जुइमखु । भाषा व जातिय अधिकार थुज्वःगु अतिकं संवेदनशिल समस्या ज्यंकेगु खँय् राज्ययापाखें चकं नुगलं कुतः मयायेगु खत धाःसा थुकिं राष्ट्रिय एकता व सामाजिक सदभावनाया वातावरणयात तकं बांमलागु लिच्वः लाकीगुलि सकलें सचेत जुइत इनापयासें "स्वनिगः बन्द" या भ्वलय् जिमिसं न्ह्यब्वयागु फुक्क ज्याभ्वलय् ब्वति कयाबियादीत सकल जनसमुदाययात हान छक्वः इनाप यानाच्वना । सुभाय् !

अमरेश नारायण झा	मल्ल के. सुन्दर
कजि	कजि
भाषिक अधिकार संयुक्त संघर्ष समिति	नेपालभाषा संघर्ष समिति

२०५६ भदौ २५

<u>तंसा-पौ ६</u>

श्री ५ या सरकारयापाखें नियन्त्रित थीथी संचार माध्यमय् नेपाल संवत् व नेपालभाषायात थाय् बीकेगु सम्वन्धय् १११९ कछलागाः १० (२०५५ कात्तिक २७) कुन्हु नेवाःतय् न्ह्यय्गु थीथी खलः पुचःया जिम्मेवार मनूतय्सं संचार मन्त्री राधाकृष्ण मैनाली नापलानाः लःल्हाःगु मागत । गुगु सकतां माग पूवंकेगु निंतिं मन्त्री थःम्हेस्यां उघ्रिमय् तोक आदेश च्वयाबीगु तकं ज्या जूगु खःसां मन्त्रालयया सचिवपिन्सं षडयन्त्रपूवंक पनेगु ज्या जूगु खः ।

हनेबःम्ह मन्त्रीजु
श्री ५ या सरकार,
संचार मन्त्रालय,
सिंहदरवार, यें ।

मूखँ - नेपाल संवत् व नेपालभाषायात थायः बीगुवारे

हनेबःम्ह मन्त्रीजु,

जिपिं नेपालभाषाया थीथी खलः पुचःया प्रतिनिधिपिं छिनाप क्वय् न्ह्यब्वयागु मागत उघ्रिमय् पूवंकाबीगु निंतिं इनाप याःवयाच्वनागु जुल ।

मागतः

क. *नेपाल संवत्या ऐतिहासिक मूयात नालाकासें फुक्क सरकारी संचार माध्यमया प्रसारण व प्रकाशनय् नेपाल संवत्या माःकथं छ्यययेकेगु जुइमाः ।*

ख. *नेवाःतय्सं मांभाय् कथं न्ववानावयाच्वंगु भाय् नेपालभाषा खः । थ्व भाय्यात नेपालभाषा कथं*

म्हसीकावयाच्वंगु खः आपालं ऐतिहासिक ज्वलनं क्यं । उकिं थ्व भायूयात नेपालभाषाया पलेसा मेगु गुगु नामं सरकारी संचार माध्यमय् यानावयाच्वंगु छ्यलाबुलायात दिकाः थ्वया थःगुहे नां नेपालभाषा हे धायेकेगु जुइमाः । लुमंकेबहःगु खः खः, २०५२ भदौबले उब्लेया प्रधानमन्त्री मनमोहन अधिकारीजुया अध्यक्षताय् च्वंगु मन्त्रीपरिषदया मुंज्यां नं थ्व सम्वन्धय् माःगु क्वछी धुंकूगु दु ।

ग. रेडियो नेपालया सुथसिया प्रसारणय् न्हिथं नेपालभाषाया समाचार वुलेटिन प्रसारणयात आः तक न्यागू मिनेटया जक ई फ्यानातःगुलि उकियात भिगू मिनेटयानाः उकियात माःगु जनशक्ति नं चूलाकाबीमाः ।

घ. नेपाल टेलिभिजनया प्रसारणय् नेपालभाषाया माध्यमं सूचना मूलक, मनोरञ्जनात्मक, साँस्कृतिक व साहित्यिक ज्याभ्वःया निंतिं छगू ई क्वछीमाः । थ्वलिसें नियमित कथं नेपालभाषाया समाचार बुलेटिन प्रसारणया नं व्यवस्था याकनं जुइमाः ।

ङ. रेडियो नेपालपाखें प्रसारण जुइगु साहित्य संसार व टेलिभिजनं प्रसारण जुइगु अभिव्यक्ति ज्याभ्वलय् नेपालभाषाया साहित्यिक गतिविधयात नं माःगु थाय् बीमाः ।

च. सरकारी स्वामित्वय् दुगु फुक्क संचार माध्यमय् नेवाःतय् नखः चखःया ई ब्यःकथंया माःमाःगु ज्वलं प्रसार प्रसारणया यायेगु ज्या जुइमाः ।

छ. सरकारी स्वामित्वयू दुगु संचार माध्यमं आःतक नेपालभाषाया ज्याभ्वःया समाचार संङ्कलन व प्रचार प्रसारयू नालावयाच्वंगु उदासिन स्थितियात मदयेके माः ।

<u>प्रतिनिधि मण्डल</u>

सत्यमोहन जोशी	नायः नेपालभाषा परिषद्
डा.कमलप्रकाश मल्ल	नायः च्वसापासा
पद्मरत्न तुलाधर	नायः नेपालभाषा मंकाः खलः
दुर्गालाल श्रेष्ठ	नायः नेवाः गुथि
उत्तम नारायण श्रेष्ठ	नायः ने.सं. ११९९ न्हूदँ ग्वसाः खलः
मल्ल के. सुन्दर	कजि नेपालभाषा संघर्ष समिति
नरेश वीर शाक्य	छ्याँज्ये नेवाः देय् दबू

२०५५ कात्तिक २७
१११९ कछलागा १०

तसापौ-७

स्वनिगः बन्दया ज्याभ्वः धुंकाः नेपालभाषा संघर्ष समितियापाखें प्रधानमन्त्री कृष्णप्रसाद भट्टराईयात ११२० कछलागाः ८ (२०५६ मंसिर १४) न्ह्यब्वःगु खुगू बुंदाया मागपत्र :

१. *राष्ट्रयात परिभाषित यायेबले अन्तरराष्ट्रिय मान्यता व परिभाषापाखें निर्देशित जुइमाः ।*

२. *संविधानय् धर्म, वर्ण, लिङ्ग, जात, जाति वा विचारया लिधँसाय् भेदभाव मयाइगु धकाः धयातःगु दु । थथेहे भाय्या लिधँसाय्नं नागरिकपिन्त गुगुं कथं भेदभाव मयाइगु खँ समानताया हकय् त्याजिक न्ह्यथनेमाः ।*

३. *मुलुकदुनेया फुक्क मांभाय् व उकिया लिपिया विकास राज्ययापाखें समान अवसर बीगु खँ संविधानयापाखें घोषणा जुइमाः ।*

४. *संविधानया धारा६(२)पाखें नेपाःया थीथी लागाय् न्ववाइगु मांभाययात राष्ट्रिय भाषाया कथं बियातःगु मान्यताया भावना कथं उज्वःगु भाय्या अधिकारया लागाया सम्वन्धय् संविधानयापाखें राष्ट्र संघीय मूल्य मान्यता कथं त्याजिक न्ह्यथनेगु जुइमाः ।*

५. *सर्वोच्च अदालतया २०५६ जेठ १८ गतेया डिभिजन बेञ्चयापाखें भाषा सम्वन्धी मुद्दाय् ब्यूगु आदेशयापाखे राष्ट्रिय भाषाया छ्यलाबुलायायेगुलि पनेगु ज्या जूवंगलिं लिपानं थुकथंया गुगुं कानूनी पङ्ग मवयेमा धकाः राष्ट्रिय भाषातय् निर्बाध कथं स्थानीय निकायस छ्यले/छ्ययेकेगु अधिकार संविधानयापाखें प्रत्याभूत जुइमाः ।*

६. *भाषिक आन्दोलनया भ्वलय् २०५६ भदौ ३० गते जूगु स्वनिगः बन्दया शान्तिपूर्ण प्रदर्शनया भ्वलय् प्रहरीं सार्वजनिक अपराध ऐन अन्तर्गत मखुगु मुद्दाय् तक्यंकातःपिं यैँ व यलया सकल भाषिक कार्यकर्तापिनि मुद्दा उघ्रिमय लित कायेमाः ।*

- छम्ह मनुखं न्ह्यागुहे कारणं थ:गु मांभायूयात त्वफिका च्वनेमा:गु विवशताया स्थिति दुसां नं उम्ह मनू वा वया पूर्खा अले व मनूया समाजया साँस्कृतिक पूर्वाधार छु ख:? उकिया लिधँसाय् व मनूया म्हसीका क्व:छीगु मेगु लँपु ख: । छाय् धा:सा छम्ह मनूदुनेया जातियत्व (Ethnicity) या अभिव्यक्ति वया ख्वा:या उन वा बान्कि वा भासं जक मखसें व मनूया नसा, त्वंसा, पुंसा, तिसा अले जीवन व जगत सम्वन्धी दृष्टिकोणयापाखें बियाच्वंगु दइ । **- नेवा: म्हसीका**

- वास्तवय् छम्ह गैरनेवा: व नेवा:यात मौलिक कथं भिन्न ख: धका: ब्वयेगु गुगु साँस्कृतिक लिधँसा ख: वहे सकल नेवा:या मंका: संस्कृति ख:, नेवा:या साँस्कृतिक म्हसीका Cultural Identity ख:। अले, थुकथं नेवा:तय्गु बिस्कंगु Cultural Identity याहे लिधँसाय् नेवा:या Cultural Nationalism ब्वलनाच्वंगु ख: , न्ह्यानाच्वंगु ख: । **- नेवा: म्हसीका**

- तर, नेवा:तय् गुम्हेसिया जीवन दर्शनय् सु मेम्ह अराध्यदेव प्रतिसिवें मनूप्रति अगाध श्रद्धा व आस्था दु, अले उमिसं थ्वयात संस्कृतिया रुपय् नालच्वंगु दु थ्वं भ्वलय् उमिसं पूजनीय शक्ति वा ब्यक्ति कथं स्वंय मनूयात थनेगु यानावल ।
- नेवा: जीवन दर्शन

- लोक कल्याण वा सामाजिक सेवाया निंतिं पाश्चात्य ख्यलं संगठित जुया: ज्यायाये सयेकूगु अथेहे निस:दँहे मदुनि............. मेखे, नेवा: समाजय् जीवन्त कथं न्ह्यानावयाच्वंगु गुथिया परम्परा व थुकिं कयूच्यानावयाच्वंगु सामुदायीकता व समाज सेवाया भावना छगू संस्कारया ल्याखं द्वछिदँ सिबें पुलां धैगु खँ ऐतिहासिक दसिपाखें क्यनाच्वंगु दु । **- नेवा:दुने लोक कल्याणया भावना**

- नेवा:तय्सं नेपाल राष्ट्र निर्माणया निंतिं ऐतिहासिक कालनिसें मदिक्क बियावयाच्वंगु थुकथंया योगदानय् राज्ययापाखें आत्मगौरवया अनुभव यानाच्वंगु दु वा मदु ? नेवा:तय्गु थुकथंया भूमिकाय् सत्तायानिंतिं आत्मसन्तुष्टिया विषय जुयाच्वंगु दु वा मदु ? नेपाल एकीकरण जुल धा:गु निस: व चाचूदँ लिपा थौं वया: हानं थ्व खँ सार्वजनिक च्युता:या विषय जुयाब्यूगु दु । **- राष्ट्र निर्माणय् नेवा:या भूमिका**

- छगू लिपा मेगु संघर्ष व आन्दोलनया भ्वलय् नेवा:तय् मेमेगु भाषाभाषी व जनजातिननाप दयावंगु बांलागु स्वापुया कारणं नेवा: आन्दोलनय् मेमेगु जाति भाषाया मनूतय्गु दुग्यंगु सहयोग व समर्थन प्राप्त जुजुं वनाच्वंगु जक मखसें नेवा: आन्दोलन धैगुनं समग्र नेपा: राष्ट्रया भाषिक व जातिय मुक्ति आन्दोलनया छगू अभिन्न अङ्ग कथं विकसित जुइत स्वयाच्वंगु खत । **- नेवा: संगठन व आन्दोलन**